

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ

Π.Μ.Σ.: ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: Διδασκαλία της νέας ελληνικής γλώσσας

Διπλωματική εργασία

**Η Ελληνική γλωσσική πολιτική στους Βλαχόφωνους πληθυσμούς,
όπως εκφράστηκε στις Εκθέσεις των Επιθεωρητών Εκπαίδευσης,
της Περιφέρειας Ημαθίας κατά τα έτη 1916 έως 1926.**

της

Πιτούλια Αναστασίας

Επιβλέπων Καθηγητής: Ντίνιας Δ. Κωνσταντίνος

Εξεταστές:

Νάκας Αθανάσιος, Καθηγητής ΕΚΠΑ

Παλαιολόγου Νεκταρία, Αν. Καθηγήτρια Π.Τ.Ν./Π.Δ.Μ.

Φλώρινα, Φεβρουάριος 2019

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του Μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών Επιστήμες της Αγωγής του τμήματος Νηπιαγωγών της Παιδαγωγικής Σχολής του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον καθηγητή μου, κο Κωνσταντίνο Ντίνα, που μου ανέθεσε ένα τόσο ενδιαφέρον θέμα για μένα, ως απόγονο των Βεργιάνων Βλάχων, καθώς και για την καθοδήγηση που μου προσέφερε στη συγγραφή της.

Να ευχαριστήσω επίσης τον καθηγητή, κο Αθανάσιο Νάκα και την αναπληρώτρια καθηγήτρια, κα Νεκταρία Παλαιολόγου, που δέχτηκαν να συμμετάσχουν στην τριμελή επιτροπή.

Να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στην κα Ευθυμία Γώτη, φίλη και συνεργάτιδα, για την παρότρυνσή της να πραγματοποιήσω αυτό τον κύκλο σπουδών και το αμέριστο ενδιαφέρον της καθ' όλη τη διάρκειά του.

Να ευχαριστήσω τη Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Ημαθίας, που μου εμπιστεύτηκε ένα τόσο πολύτιμο αρχαιακό υλικό για την έρευνά μου.

Τέλος, ευχαριστώ τα δύο μου παιδιά, Γρηγόρη και Αμβροσία, τα οποία περιέβαλαν με τόσο ενθουσιασμό την απόφασή μου και με στήριξαν στα πρώτα βήματα αυτού του εγχειρήματος, προσφέροντάς μου τις φρέσκες γνώσεις τους. Κυρίως όμως ευχαριστώ τον σύζυγό μου Κωνσταντίνο, που υπήρξε πάντα για μένα ανεκτίμητο στήριγμα, συμπαραστάτης και που με περισσή κατανόηση συνοδοιπόρησε.

Copyright © Πιτούλια Αναστασία, 2019.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. Allrightsreserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα. Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και μόνο.

Όνοματεπώνυμο: Αναστασία Πιτούλια

A.E.M.: 859

Ηλεκτρονική διεύθυνση: anastasia.pitoulia@yahoo.gr

Έτος εισαγωγής: 2007

Κατεύθυνση: Διδασκαλία της νέας ελληνικής γλώσσας

Τίτλος διπλωματικής εργασίας: Η Ελληνική γλωσσική πολιτική στους Βλαχόφωνους πληθυσμούς, όπως εκφράστηκε στις Εκθέσεις των Επιθεωρητών Εκπαίδευσης, της Περιφέρειας Ημαθίας κατά τα έτη 1916 έως 1926.

Δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία δεν αποτελεί προϊόν λογοκλοπής, είναι προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας, η βιβλιογραφία και οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει, έχουν δηλωθεί κατάλληλα με παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή/και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή. Επισημαίνεται πως η συγκεκριμένη επιλογή βοηθά στον περιορισμό της λογοκλοπής διασφαλίζοντας έτσι το/τη συγγραφέα.

Ημερομηνία 16 - 02 - 2019

Η δηλούσα

Αναστασία Πιτούλια

**Αφιερώνεται στη μνήμη
του λατρεμένου μου πατέρα Απόστολου (1930-1998),
γέννημα – θρέμμα του Κάτω Βερμίου.**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	8
ABSTRACT	9
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	10
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	12
Α΄ ΜΕΡΟΣ: ΑΠΟΣΑΦΗΝΙΣΗ ΕΝΝΟΙΩΝ - ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο : ΑΡΩΜΟΥΝΟΙ - ΒΛΑΧΟΙ	14
1.1. Ονομασία και καταγωγή	14
1.2. Γλώσσα	16
1.3. Η Ελληνικότητα των Βλάχων	18
1.4. Το Κουτσοβλαχικό Ζήτημα	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο : ΒΕΡΓΙΑΝΟΙ ΒΛΑΧΟΙ	21
2.1. Τα βλαχοχώρια της περιοχής της Βέροιας	21
2.2. Αιτίες ξεριζωμού από την κοιτίδα, περιπλάνηση και τελική εγκατάσταση	21
2.3. Η Βέροια οικονομικό κέντρο των Βλάχων	22
2.4. Η γλώσσα των Βεργιάνων Βλάχων	23
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο : ΡΟΥΜΑΝΙΚΗ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	24
3.1. Ρουμάνικη Προπαγάνδα	24
3.2. Η ρουμάνικη προπαγάνδα στους Βεργιάνους Βλάχους	25
3.3. Η Εξωτερική πολιτική της Ελλάδας πριν τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου	27
3.4. Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου και οι συνέπειές της στους Βεργιάνους Βλάχους ...	28
3.5. Η ρουμάνικη προπαγάνδα στο Κάτω Βέρμιο (Σέλι) και το Ξηρολίβαδο και η ίδρυση ρουμάνικων σχολείων	30
3.6. Τα ελληνικά σχολεία του Σελίου και του Ξηρολιβάδου	34
3.7. Η μετανάστευση των Βεργιάνων Βλάχων	35
Β΄ ΜΕΡΟΣ: ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΗΓΩΝ	37
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο : ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	37
1.1 Γλωσσική ετερότητα και πολιτική της ομογενοποίησης	37

1.2. Ρουμάνικη Εκπαιδευτική Πολιτική.....	39
1.3. Ελληνική εκπαιδευτική πολιτική και εθνική ταυτότητα.....	40
1.4. Η εκπαιδευτική κατάσταση στην Μακεδονία στις αρχές του 20 ^{ου} αιώνα.	41
1.5. Ο Θεσμός του σχολικού Επιθεωρητή.	44
1.6. Η Εφορεία Ελληνικών Εκπαιδευτηρίων Βέροιας.	45
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο : ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ, ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΣΤΟΧΟΙ	47
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο : ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΕΚΘΕΣΕΩΝ ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΗΣ ΗΜΑΘΙΑΣ	50
3.1. Γλωσσική διδασκαλία.....	50
3.2. Το Διδακτικό προσωπικό: ο σύνθετος και ιδιαίτερος ρόλος τους.	52
3.3. Μαθητικό δυναμικό.	56
3.4. Διδακτήρια - Εποπτικά μέσα.....	57
3.5. Η ρουμάνικη προπαγάνδα μέσα από τα μάτια των Επιθεωρητών.	58
3.6. Η στάση των Επιθεωρητών έναντι των βλαχόφωνων πληθυσμών.	61
3.7. Η στάση της τοπικής κοινωνίας της Βέροιας και της εκκλησίας.....	62
3.8. Η στάση των Βλαχόφωνων πληθυσμών απέναντι στους εκπαιδευτικούς.	63
3.9. Οι προτάσεις - συστάσεις των Επιθεωρητών προς την Ηγεσία της Εκπαίδευσης.....	64
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	65
ΠΗΓΕΣ.....	71
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	72
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	75

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το θέμα της παρούσας μεταπτυχιακής έρευνας διαπραγματεύεται την ελληνική εκπαιδευτική πολιτική που ασκήθηκε στους Βλάχους ή Αρωμόνους στην περιοχή της Ημαθίας κυρίως από το 1916 μέχρι και το 1926.

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε δύο επίπεδα: τη βιβλιογραφική έρευνα και την έρευνα του αρχειακού υλικού. Πηγή διερεύνησης αποτελούν οι Εκθέσεις των Επιθεωρητών Εκπαίδευσης, οι οποίες αποτελούν επίσημες μαρτυρίες της κρατικής πολιτικής ομογενοποίησης που εφαρμόστηκε στους ξενόφωνους πληθυσμούς της Μακεδονίας και ιδιαίτερα της Ημαθίας, αν λάβουμε υπόψη μας τον σημαντικό ρόλο που έπαιζαν οι Επιθεωρητές στην εκπαιδευτική πολιτική του νεοσυσταθέντος κράτους.

Επιλέχθηκε η μεθοδολογία της ποιοτικής έρευνας, διότι μας ενδιαφέρει η μελέτη των προθέσεων και των στάσεων των πρωταγωνιστών της και όχι η μελέτη των ποσοτικών ή στατιστικών στοιχείων της ερευνώμενης ιστορικής περιόδου. Χρησιμοποιήθηκε η ανάλυση περιεχομένου με μονάδα ανάλυσης το θέμα. Η ανάλυση που επιχειρείται γίνεται σε θεματικές ενότητες που αφορούν στις πλευρές της γλωσσικής διδασκαλίας, όπου κάθε επιμέρους στόχος αποτελεί και μία θεματική ενότητα.

Η έρευνα αποκάλυψε ότι, όπως και για τους υπόλοιπους ξενόφωνους πληθυσμούς, έτσι και για τους Βλαχόφωνους το μάθημα της γλωσσικής διδασκαλίας αποτέλεσε το βασικότερο εργαλείο ομογενοποίησης στα χέρια των εκφραστών της ελληνικής εκπαιδευτικής πολιτικής. Κυρίαρχος σκοπός ο εξελληνισμός και η δημιουργία ελληνικής εθνικής συνείδησης μέσω της χειραγώγησης των Βλαχόφωνων της Ημαθίας κατά τα έτη 1916-1926.

Λέξεις κλειδιά: Εκπαιδευτική πολιτική, Αρωμόνοι, Εκθέσεις Επιθεωρητών, Ελληνική γλωσσική πολιτική.

ABSTRACT

The subject of this postgraduate research deals with the Greek educational policy imposed on the Aromunians in the region of Imathia, mainly from 1916 until 1926.

The research was carried out on two levels: Bibliographic research and research of archival material. A source of investigation is the Reports of Education Inspectors, which are official testimonies of the state policy of homogenization applied to the xenophobic populations of Macedonia and especially of Imathia, given the important role that Inspectors played in the educational policy of the newly constituted state.

The methodology of qualitative research has been chosen because we are interested in studying the intentions and attitudes of its protagonists rather than studying the quantitative or statistical elements of the surveyed historical period. Content analysis was used with the topic analysis unit. The analysis that is attempted is done in the thematic units concerning the aspects of the language teaching where each individual subject is also a thematic unit.

The research revealed that, as for the other xenophobic populations, and for the Aromunians, the lesson of language teaching was the most basic homogenization tool in the hands of Greek education policy creators. The main purpose of Hellenization and the creation of Greek national consciousness through the manipulation of the Aromunians of Imathia in the years 1916-1926.

Keywords: Education policy, Aromunians, Inspectors' Reports, Greek language policy.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Από τους Μεσαιωνικούς και Βυζαντινούς χρόνους μέχρι το 1769, έτος της πρώτης καταστροφής της Μοσχόπολης και ορόσημο για την έναρξη εξόδων και διασπορών, βλάχικοι νομαδοκτηνοτροφικοί πληθυσμοί επιβίωναν στο νοτιοδυτικό τμήμα της Βαλκανικής και κατά μήκος της ελληνικής χερσονήσου (Κουκούδης 2001). Τον 18^ο αιώνα και μετά την καταστροφή της Μοσχόπολης το 1769, οι Αρωμούνοι πρόσφυγες μεταναστεύουν από τα πατρογονικά τους εδάφη και κατακλύζουν την Κεντρική Ευρώπη, τα Βαλκάνια και τον Βόρειο Ελλαδικό χώρο, συμβάλλοντας έτσι στην πληθυσμιακή αύξηση των βλάχικων χωριών της Πίνδου, κυρίως της Σαμαρίνας αλλά και της Αβδέλας, του Περιβολίου και της Σμίξης. Φέρουν μαζί τους τα οικονομικά και πολιτισμικά τους αγαθά και ταυτοχρόνως αναπτύσσουν δυναμικά την ελληνορθόδοξη εκπαίδευσή τους, η οποία χαρακτηρίζεται από την *ιδεολογική συγκρότηση της ελληνικής εθνικής συνείδησης και συνοχής μέσα στους επίμαχους και δύσκολους χρόνους της αναζήτησης και κατοχύρωσης της ταυτότητας του Νεοελληνισμού* (Κολτσίδα 2001:21).

Τη δεκαετία 1916 – 1926, στην οποία εστιάζει η παρούσα εργασία, μέσα σε έναν χώρο εχθρικό λόγω των προπαγανδιστικών πιέσεων, η εκπαίδευση των Αρωμούνων χαρακτηρίζεται εθνικής σημασίας. Οι εκπαιδευτικές δράσεις των Αρωμούνων έρχονται πολλές φορές να υποκαταστήσουν την ανύπαρκτη επίσημη εκπαιδευτική μέριμνα στον χώρο της Μακεδονίας. *Κάτω από αυτή τη διάσταση, η παρουσία της εκπαίδευσης των Αρωμούνων μπορεί να χαρακτηριστεί ως ένας εκπαιδευτικός και εθνικός άθλος οργάνωσης και αντίστασης απέναντι στα εθνικιστικά κινήματα και προπαγανδιστικά ρεύματα της εποχής, κατά την οποία καλλιεργείται η προσπάθεια για τη δημιουργία των εθνικών συνειδήσεων των λαών της ευρύτερης περιοχής* (Κολτσίδα 2001:19).

Στην περιοχή της Ημαθίας η διερεύνηση της έκτασης και της δυναμικής της εκπαίδευσης των Βλάχων δεν έχει αποτυπωθεί και δεν έχει σε βάθος μελετηθεί. Συνεπώς οι πληροφορίες που αντλούνται στην μεταπτυχιακή εργασία σχετικά με τη δομή της εκπαίδευσής τους αντλούνται μέσα από μελέτες που έχουν ήδη εκπονηθεί και εντάσσονται στα γενικότερα πλαίσια της κοινωνικής και πολιτισμικής παρουσίας των Βλάχων της Μακεδονίας γενικότερα. Βάση της έρευνας αποτελούν οι Εκθέσεις

των Επιθεωρητών Εκπαίδευσης, οι οποίες αναζητήθηκαν στα αρχεία της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης της Περιφέρειας Ημαθίας. Μέσα από την ανάλυση αυτών των Εκθέσεων προσπαθήσαμε να καταγράψουμε τα ιδιαίτερα στοιχεία της συγκρότησης και λειτουργίας της εκπαίδευσης των Βλάχων στις κοινότητες κυρίως του Κάτω Βερμίου (Σελίου) και Ξηρολιβάδου, των μεγαλύτερων πληθυσμιακά Βλάχικων κοινοτήτων της Ημαθίας καθώς και του Βλαχόφωνου Χωροπανίου του σημερινού Στενήμαχου Νάουσας, που κατοικούνταν από Αρβανιτόβλαχους.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το θέμα της παρούσας μεταπτυχιακής έρευνας διαπραγματεύεται την ελληνική εκπαιδευτική πολιτική που ασκήθηκε στους Βλάχους ή Αρωμούνους στην περιοχή της Ημαθίας κυρίως από το 1916 μέχρι και το 1926.

Η διάρθρωση της μελέτης του θέματος γίνεται σε δύο επίπεδα: στη βιβλιογραφική έρευνα και στην έρευνα του αρχειακού υλικού: των Εκθέσεων Επιθεωρητών Εκπαίδευσης. Ειδικότερα μελετά και αναλύει τη διείσδυση της ρουμάνικης προπαγάνδας στους Αρωμουνικούς πληθυσμούς της Ημαθίας, εφόσον, όπως τεκμαίρεται και από την ανάλυση των Εκθέσεων των Επιθεωρητών Εκπαίδευσης που επιχειρείται, προκύπτει πολύ σχετική με την εκπαιδευτική πολιτική στην περιοχή.

Για να γίνει κατανοητή η αμφίδρομη σχέση των Βλάχων με τους φορείς της επίσημης εκπαιδευτικής πολιτικής και για να κατανοηθούν πλήρως και σε βάθος τα κείμενα του αρχειακού υλικού, με καταγεγραμμένες τις στάσεις, τις πεποιθήσεις και τα στερεότυπα αμφοτέρων, κρίνεται απαραίτητο αφενός να ορίσουμε τις λέξεις Αρωμούνος– Βλάχος με μια σύντομη αναφορά στην καταγωγή και τη γλώσσα τους, και με μια σύντομη διαδρομή στην ιστορία των Αρωμούνων-Βλάχων από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα μέχρι και τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου το 1913. Αφετέρου, κρίνεται επιβεβλημένο να καθορίσουμε το ιστορικό, κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο μετά το 1912, στο οποίο εντάσσονται χρονικά τα αρχεία της έρευνας.

Η ιδιαιτερότητα του αρχειακού υλικού (εκθέσεις Επιθεωρητών) που εξετάστηκε συνέβαλε σημαντικά στην κατάταξη και παρουσίαση των ιστορικών γεγονότων. Από τις εκθέσεις των Επιθεωρητών στα θερινά σχολεία του Κάτω Βερμίου, του Ξηρολιβάδου και του Χωροπανίου (ο σημερινός Στενήμαχος Νάουσας) απουσιάζουν καταγραφές που αφορούν καθαρά στην πορεία της εκπαιδευτικής διαδικασίας σχετικά με τα μαθήματα που διδάσκονταν, τον τρόπο που διδάσκονταν, τις επιδόσεις των μαθητών, τις επιδόσεις των εκπαιδευτικών, το υπάρχον εποπτικό υλικό, τη συχνότητα της χρήσης του από τους εκπαιδευτικούς, παρατηρήσεις προς αυτούς για τη μέθοδο διδασκαλίας τους και παρόμοιες επισημάνσεις, όπως αυτές καταγράφονται για τα υπόλοιπα σχολεία της περιοχής της Ημαθίας.

Αντιθέτως, εκτός από αρκετές αναφορές στην κτηριακή υποδομή και την κατάσταση της, υπάρχουν πολυσέλιδες αναφορές των Επιθεωρητών στην πολιτική κατάσταση που επικρατεί με τη διείσδυση της ρουμάνικης προπαγάνδας, στον ανταγωνισμό και διχασμό των Βλάχικων οικογενειών των χωριών Σελίου και Ξηρολιβάδου, κρίσεις και επικρίσεις για τους συντελεστές του διχασμού, συγκριτικοί αριθμοί των μαθητικών πληθυσμών στα ελληνικά και ρουμανίζοντα σχολεία και προτάσεις-επιταγές προς την εξουσία για την ενίσχυση της ιδεολογικής επικράτησης της ελληνικής γλώσσας.

Αναλυτικά, στο πρώτο μέρος της παρούσας εργασίας αποτυπώνεται η ιστορική πραγματικότητα πριν και μετά το 1912, χρονολογία σταθμό για την τύχη των Βλαχόφωνων της Ημαθίας. Περιλαμβάνει 3 κεφάλαια και αναφέρεται γενικά στην καταγωγή, στη γλώσσα και στην ελληνικότητά τους, στη δημιουργία του Κουτσοβλαχικού Ζητήματος, και ειδικότερα στους Βεργιάνους Βλάχους, στην Συνθήκη του Βουκουρεστίου, στην ελληνική και ρουμάνικη εξωτερική πολιτική και στην ρουμάνικη προπαγάνδα στην περιοχή της Ημαθίας. Τέλος, ειδικότερες αναφορές γίνονται στα ελληνικά σχολεία των δύο μεγάλων Βλαχοχωριών της Ημαθίας του Κάτω Βερμίου ή Σέλι και του Ξηρολιβάδου, στη διείσδυση της ρουμάνικης προπαγάνδας σε αυτά καθώς και στις συνέπειές της.

Το δεύτερο μέρος εστιάζει στην Εκπαιδευτική κατάσταση των Βλαχόφωνων στην Κεντρική Μακεδονία και επιχειρείται η ανάλυση του αρχειακού υλικού: εκθέσεις των Επιθεωρητών Εκπαίδευσης. Αποτελείται από 3 κεφάλαια, όπου αναλύεται η γλωσσική ετερότητα και η πολιτική της ομογενοποίησης, η ελληνική και ρουμάνικη εκπαιδευτική πολιτική, η εκπαιδευτική κατάσταση στη Μακεδονία στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ο θεσμός και ο ρόλος των Επιθεωρητών Εκπαίδευσης, της Σχολικής Εφορίας και Σχολικής Επιτροπής. Επιπροσθέτως, καταγράφονται οι σκοποί, οι επιμέρους στόχοι και η μεθοδολογία της παρούσας έρευνας, η ανάλυση του αρχειακού υλικού, και αναδεικνύονται οι προσπάθειες επικράτησης της ελληνικής γλώσσας, αναλύονται οι στάσεις των φορέων της εκπαίδευσης, της εκκλησίας, της τοπικής κοινωνίας όπως και των ίδιων των Βλαχόφωνων, και τέλος τα συμπεράσματα.

Α' ΜΕΡΟΣ: ΑΠΟΣΑΦΗΝΙΣΗ ΕΝΝΟΙΩΝ - ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: ΑΡΩΜΟΥΝΟΙ - ΒΛΑΧΟΙ

1.1. Ονομασία και καταγωγή

Πολλοί προσπάθησαν να ετυμολογήσουν τον όρο «Βλάχος» και πολλές εκδοχές καταγράφονται λιγότερο ή περισσότερο αποδεκτές από την επιστημονική κοινότητα όπως: α. Από τη λέξη Valah παράγωγη του ονόματος Volcae, μιας εκλατινισμένης γαλατικής φυλής. β. Από τον αιγυπτιακό όρο φελάχ, δηλαδή αγρότης. γ. Από την παλαιοσλαβική λέξη vlah, που σημαίνει αλλοεθνής, όχι Σέρβος αλλά λατινόφωνος. δ. Από τη γερμανική λέξη Walechen, που σημαίνει ξένος, μη γερμανός αλλά λατινόφωνος. ε. Από τη συνένωση των λέξεων valles (κοιλάδα) και aqua (νερό) λόγω της ενασχόλησής τους με την κτηνοτροφία και τη φροντίδα ζώων. Τέλος, από την αρχαία ελληνική βληχή, παράγωγη του ρήματος βληχάομαι - βληχώμαι που σημαίνει βελάζω (στο Βλάχοι, Ρίζες Ελλήνων). Εμείς θα υιοθετήσουμε την άποψη του Έξαρχου ότι *Βλάχος σημαίνει λατινόφωνος* (1994:24), στο οποίο συγκλίνουν και οι περισσότεροι.

Οι ίδιοι οι Βλάχοι όταν ερωτώνται για την εθνικότητά τους απαντούν στη γλώσσα τους ότι είναι Αρουμούνοι. Αυτό το όνομα ισοδυναμεί με το Romanī και με το δικό μας Ρωμηοί. Το όνομα δηλαδή αυτό δεν δηλώνει εθνότητα, αλλά πολιτική ιδιότητα, μια εξάρτηση από το παλιό Ρωμαϊκό κράτος. Κάθε κάτοικος της Ρώμης και γενικά της Ιταλίας ήταν Romanus (Ρωμαίος πολίτης), όχι όμως αναγκαστικά μόνο αυτός. Ρωμαίος πολίτης ήταν και ο κάτοικος έξω από τα γεωγραφικά όρια της Ιταλίας *Δηλαδή το όνομα Romanī – Ρωμαίοι καλύπτει πολλές φυλές, όπως ακριβώς το όνομα Ρωμηός ή Ρουμ στην Τουρκία εκάλυπτε όχι μόνο την ελληνική εθνότητα, αλλά και πολλούς άλλους λαούς, όπως τους περισσότερους εκχριστιανισθέντες μικρασιατικούς λαούς* (Κολτσίδα 1976:19)

Ο Μιχάλης Χρυσόχου, αξιωματικός και χαρτογράφος του ελληνικού στρατού, στο βιβλίο του «Βλάχοι και Κουτσόβλαχοι» αναπτύσσει τη θεωρία σύμφωνα με την οποία οι Βλάχοι είναι απόγονοι εκλατινισθέντων Ιλλυρών και Ηπειρωτών – Μακεδόνων Ελλήνων που είχαν στρατολογηθεί από τις ρωμαϊκές λεγεώνες και ότι

εκτός από κτηνοτρόφοι ήταν κираτζίδες (αγωγιάτες) και οροφύλακες των Ρωμαίων στις πολυάριθμες διαβάσεις και στις στενωπούς των διακλαδώσεων της Πίνδου (Τζίμας 2005:47)

Στην αρχική ονομασία Βλάχος, με την επίδραση του ελληνικού περιβάλλοντος, έχουμε την δημιουργία δυο παραλλαγών του αυτού ονόματος, τον όρο Κουτσόβλαχος και Αρβανιτόβλαχος.

- Κουτσόβλαχοι

Οι Βλάχοι από τη Μακεδονία και την Ήπειρο κατεβαίνοντας προς τα νότια τμήματα της χώρας ήρθαν σε επαφή με οικισμούς ομόγλωσσους. Μιλούσαν και αυτοί την ελληνική, αλλά διατηρούσαν και τη γλώσσα τους καλλιεργώντας μ' αυτό τον τρόπο μια διγλωσσία. Έτσι ο λαός μας τους ονόμασε Κουτσόβλαχους βάζοντας το πρώτο συνθετικό «Κουτσο», που στη νέα ελληνική γλώσσα δηλώνει ότι η σημασία του δεύτερου συνθετικού μειώνεται. Αυτοί δηλαδή οι Βλάχοι δεν ήταν γνήσιοι γλωσσικά με τους άλλους της Ηπείρου, της Θεσσαλίας και της Δυτικής Μακεδονίας, εφόσον αυτοί δεν μιλούσαν τα βλάχικα μόνο αλλά και τα νέα ελληνικά. Έτσι σήμερα ο όρος Κουτσόβλαχος είναι πιο γενικός και γι' αυτό έχει επικρατήσει (Κολτσίδα, 1976). Μια δεύτερη εκδοχή είναι ότι ο όρος «κουτσούκ» σημαίνει το μικρό, το ολίγο, στα τούρκικα Κουτσούκ-Βλαχ, εξ ου το Κουτσόβλαχος και ονόμασαν έτσι τους Βλάχους που κατοικούσαν στην ελληνική χερσόνησο έναντι των Βλάχων που κατοικούσαν στην Βλαχία (Δακία). Είναι παρατσούκλι που αποδίδονταν σε αυτούς που μιλούσαν την βλαχική αλλά όχι τη «σωστή». Οι Βλάχοι θεωρούν ότι έχει σκωπτικό και προσβλητικό περιεχόμενο (Χρυσόχοου 1909). Σήμερα οι περισσότεροι χρησιμοποιούν τον όρο Βλάχος, όταν αυτοπροσδιορίζονται στα νέα ελληνικά.

- Αρβανιτόβλαχοι

Οι Έλληνες έδωσαν αυτή την ονομασία στους Βλάχους εκείνους που μαζί με τους Αλβανούς ήρθαν στην Ελλάδα και μιλούσαν τη Βλάχικη και την Αλβανική (Κολτσίδα 1976).

Στη συνέχεια και για τις ανάγκες της μελέτης μας θα διασαφηνίσουμε τους όρους Γραίκος ή Γραικομάνος, Ρουμανίζων και Ελληνόβλαχος.

Οι Βλαχόφωνοι ονομάζουν Γραίικους όλους τους χριστιανικούς πληθυσμούς που έχουν ως μητρική μία από τις ελληνικές διαλέκτους που μιλιόταν στα Βαλκάνια. Πολλές φορές ο όρος έπαιρνε πολιτική διάσταση και αποδιδόταν σε άτομα ή ομάδες που, αν και είχαν άλλες μητρικές γλώσσες εκτός των ελληνικών, ήταν οπαδοί της «ελληνικής ιδέας». Προέκταση των τότε πολιτικών αντιλήψεων είναι ο όρος «γραικομάνος», ο οποίος δηλώνει τον «μανιώδη» υποστηρικτή της ελληνικής ιδέας και χρησιμοποιούνταν προσβλητικά από τους οπαδούς των αντίπαλων παρατάξεων. Το ίδιο βέβαια προσβλητικά χρησιμοποιούνταν και ο όρος «ρουμανίζων» για τα άτομα που υποστήριζαν τις ιδέες της ρουμάνικης προπαγάνδας. Τέλος, ομοίως με τον όρο γραικομάνος, ο όρος Ελληνόβλαχος είναι φανερό ότι περιέχει πολιτισμική και πολιτική διάκριση (Κουκούδης 2001).

1.2. Γλώσσα

Οι περισσότεροι μελετητές συγκλίνουν με σαφήνεια στο ότι η προέλευση των Βλάχων δεν ήταν από την Δακία. Υποστηρίζουν ότι πρόκειται για ορεσίβιους Ελληνόβλαχους πληθυσμούς που υπέστησαν ένα γλωσσικό εκλατινισμό από τη συνεχή υποταγή των κατακτητών Ρωμαίων. *Οι κατακτητές, στα πρότυπα του Μ. Αλεξάνδρου για την καλή συνεννόηση με τους υπόδουλους, μετέδιδαν τη γλώσσα τους με απώτερο σκοπό να αφομοιώνουν τους κατακτηθέντες* (Τζίμας 2005:48). Στη συνέχεια, όταν το Ανατολικό τμήμα του Ρωμαϊκού κράτους διασπάστηκε, στη Βυζαντινή αυτοκρατορία, η εκλατινισμένη γλώσσα των υπηκόων της εξακολουθούσε να ομιλείται και μέχρι την περίοδο του Ηρακλείου. Είναι σαφές ότι οι Έλληνες της Βυζαντινής αυτοκρατορίας στην αρχή μιλούσαν λατινικά (Τζίμας 2005).

Στα μετέπειτα χρόνια, η κρατική ενότητα της Βυζαντινής αυτοκρατορίας στις χώρες της χερσονήσου του Αίμου διασπάστηκε. Οι αλληπάλληλες επιδρομές βαρβαρικών φύλων και κυρίως Σλάβικων και Βουλγάρικων είχαν ως συνέπεια μεγάλες ανακατατάξεις στον γεωγραφικό χώρο της χερσονήσου, με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν σταδιακά μόνιμα κράτη. Οι πληθυσμοί των παραδουνάβιων περιοχών, που ήταν πολυπληθέστεροι και συμπαγέστεροι, απέκτησαν δικό τους

κράτος και διέπλασαν μια λατινογενή γλώσσα, τη δακορουμανική. Οι κάτοικοι όμως των δυτικών επαρχιών, όπως της Αλβανίας, της Ηπείρου, της Δυτικής Μακεδονίας και της Θεσσαλίας, εξακολουθούσαν να είναι υπό τη διοίκηση του Βυζαντινού κράτους, παρέμειναν μέχρι το τέλος της αυτοκρατορίας υπό την επίδραση του ελληνισμού και συνεπώς διαμόρφωσαν άλλη λατινογενή διάλεκτο, διαφορετική από εκείνη της δακορουμανικής (Τζίμας 2005).

Ιστορικά οι γλώσσες αυτές χαρακτηρίζονται από μια αντίστοιχη γλωσσική συγγένεια, αφού σε όλες η λατινική, ως γλώσσα διαμόρφωσης, είναι κοινή. Δεν υπάρχει όμως καμιά φυλετική συγγένεια ανάμεσα στους λαούς που εκφράζονται σ' αυτά τα ρομανικά ιδιώματα, αφού ο καθένας προέρχεται από τις γλωσσικά εκλατινισμένες του εθνότητες (Κολτσίδα 2001).

Οι νεότερες γλωσσολογικές έρευνες απέδειξαν ότι η βλάχικη/αρμάνικη γλώσσα αποτελεί έναν αυτοτελή κλάδο της δημόδους λατινικής των Βαλκανίων και οπωσδήποτε δεν είναι παρακλάδι της δακορουμάνικης. Σαφώς υπάρχει συγγένεια με τη ρουμάνικη, αφού αμφότερες ανήκουν στην ανατολική ομάδα ρωμανικών γλωσσών (βλάχικη, ρουμάνικη, ιστρορωμάνικη, μεγλενίτικη). Συγγένεια, ομοίως, έχουν μεταξύ τους και οι γλώσσες που ανήκουν στη δυτική ομάδα ρωμανικών γλωσσών (ιταλική, γαλλική, ισπανική, πορτογαλική). Να σημειώσουμε δε πως όλες οι ρωμανικές γλώσσες κατάγονται από την δημόδη (προφορική) λατινική (Έξαρχος 1994). Σε αυτή την οικογένεια υπάγονται οι εξής γλώσσες: ιταλική, ραιτορωμανική, γαλλική, ισπανική, πορτογαλική, ρουμανική (δακορουμανική), κουτσοβλαχική και οι μικρότερης σημασίας: σαρδηνική, δαλματική και η διάλεκτος της Ιστρίας (Μουτσόπουλος 2000 όπ. αν. Μέρτζος 2000).

Οι Λατινόφωνοι λοιπόν κάτοικοι της Ελλάδας ονομάζονται από τους συντοπίτες τους Βλάχοι ή Κουτσόβλαχοι, προσωνυμίες τις οποίες οι ίδιοι ούτε αποδέχονται ούτε χρησιμοποιούν, αυτοαποκαλούνται Αρμάνοι/ Armanji και ονομάζουν τη γλώσσα τους armaneshti (Έξαρχος 1994). Παράγωγο του όρου armaneshti είναι ο όρος Αρμανία, που χρησιμοποιείται από τους Έλληνες των μεσαιωνικών – βυζαντινών χρόνων για τη χώρα τους. Προφανώς παράγεται από το προθετικό Α, πανάρχαια ελληνικό και Ρωμανία, με συγκοπή του –ω- (Λαζάρου όπ. αν. Weigand 2004).

Είναι πολύ σημαντικό για την έρευνα να επισημάνουμε ότι οι Αρωμούνοι δεν μιλούσαν μόνο τη Βλάχικη γλώσσα. Σε όλη την ιστορική τους διαδρομή ήταν δίγλωσσοι, μιλούσαν και έγραφαν στην ελληνική, η οποία αποτελούσε το βασικό γλωσσικό όργανο της παιδείας τους και της καθημερινής επικοινωνίας τους με το ελληνόφωνο περιβάλλον στο οποίο ζούσαν και τα αρωμουνικά τα μιλούσαν στο κλειστό τους οικογενειακό περιβάλλον, τα οποία και επέζησαν μόνο στην προφορική τους μορφή (Κολτσίδα 2001).

1.3. Η Ελληνικότητα των Βλάχων

Οι Βλάχοι, θα έλεγε κανείς, δεν έχουν κανένα λόγο να αποδείξουν την ελληνικότητά τους. Αυτή αποδεικνύεται μόνη της μέσα από τις ιστορικές διαδρομές και τα ντοκουμέντα (Κωφός 1992, όπ. αναφ. Κουκούδης 2001). *Μέχρι το 1886, που ιδρύεται η Εθνική Εταιρία στην Αθήνα, με σκοπό να αναλάβει τον αγώνα στην τουρκοκρατούμενη Μακεδονία, οι Βλάχοι της Νέας Φιλικής εταιρίας επιδίδονται σε ηρωικούς αγώνες για ένωση της Μακεδονίας με την Ελλάδα. Γι' αυτό και πλαισιώνουν την Εθνική Εταιρία και μετά συμμετέχουν στον Μακεδονικό αγώνα (που αρχίζει το 1903), δίνοντας πλειάδα λαμπρών αγωνιστών* (Εξαρχος 1994:74).

Τα ξαδέρφια Παύλος και Πέτρος Μπαδραλέξης, εγγόνια του πρώτου οικιστή του Βερμίου Αλέξη Μπάδρα, συμμετείχαν στην επανάσταση του 1878, που ξέσπασε στην περιοχή της Ημαθίας και της Πιερίας. Ήταν από τους κύριους συντελεστές. Με την βοήθεια και άλλων τσελιγκάδων του Βερμίου, οργάνωσαν τους κατοίκους των χωριών τους. Η γνώση των ορεινών διαβάσεων υπήρξε πολύτιμη βοήθεια στην επανάσταση. Οι προαναφερόμενοι βλάχοι παρουσιάζονται ως οι πιο δραστήριοι πολεμιστές στα γεγονότα που ακολούθησαν σε αντίθεση με πολλούς «ελληνόφωνους» κατοίκους για τους οποίους δεν μπορούμε να ισχυριστούμε το ίδιο (Κωφός 1992, όπ. αναφ. Κουκούδης 2001).

Η επανάσταση τελείωσε άδοξα, λόγω της κακής οργάνωσης και της έλλειψης βοήθειας από το ελληνικό κράτος. Οι επιπτώσεις ήταν πολλές και ιδιαίτερα σοβαρές για τους οργανωτές της αλλά και για τους πληθυσμούς των χωριών. Ενδεικτικά μνημονεύεται η ηρωική στάση των γυναικών του Κάτω Βερμίου, που ομοίως με αυτές του Σουλίου και της Νάουσας, φοβούμενες την ατίμωση, προτίμησαν τον

θάνατο (Κωφός 1969). Επίσης τα μέλη της οικογένειας Μπαδραλέξη, κυνηγημένα από τις Οθωμανικές αρχές για την συμμετοχή τους στην επανάσταση, διαφεύγουν παράνομα στην Αθήνα και, όταν αργότερα αμνηστεύονται, επιστρέφουν στο Κάτω Βέρμιο και τη Βέροια (Κουκούδης 2001).

Ακόμη και στην εποχή της ρουμάνικης προπαγάνδας, δεν μπόρεσε κανείς να τους αλλάξει την ελληνική συνείδηση, παρόλο που ο Βενιζέλος το 1912 με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου, και εσφαλμένα πολιτικά, αναγνώρισε ρουμάνικη μειονότητα στην Ελλάδα. Οι γκραικομάνηδες Βλάχοι του Σελίου, που αποτελούσαν εκείνη τη δύσκολη περίοδο το 92%, του βλάχικου πληθυσμού, δεν το(ν) συγχώρησαν ποτέ (Τζίμας 2005).

Το εθνολογικό αυτό ζήτημα της καταγωγής και της προέλευσης των Βλάχων πρέπει να κλείνει. Προέκυψε για πρώτη φορά προς το τέλος του 19^{ου} αι. έντονα από τους Ρουμάνους εξαιτίας του γνωστού πολιτικού βλάχικου ζητήματος, που επί σαράντα και πλέον χρόνια συγκλόνισε όχι μόνο τις ελληνικές κοινότητες και την κοινωνία του Σελίου, αλλά και ολόκληρο τον Ελληνισμό. Το πρόβλημα της καταγωγής των Βλάχων είναι περισσότερο γλωσσικό παρά εθνολογικό. Το ότι διατήρησαν την άγραφη βλάχικη γλώσσα περισσότερο, σε σύγκριση με τους υπόλοιπους Έλληνες, είναι γιατί οι Βλάχοι υπέστησαν σε μικρότερη βαθμό αλλοίωση του γένους τους λόγω επιμειξίας. *Το γεγονός αυτό οφείλεται στις συνθήκες διαβίωσής τους αλλά και στις αυστηρές ενδοφυλετικές τους αρχές. Ιστορικά αναφέρεται ότι οι Βλάχοι του Σελίου από το 1945 και μετά, σταδιακά άρχισαν να σμίγουν με τα άλλα φύλα και να έρχονται σε γάμου κοινωνία* (Τζίμας 2005).

1.4. Το Κουτσοβλαχικό Ζήτημα

Στα τέλη του 19^{ου} και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα το Μακεδονικό ζήτημα απέκτησε μεγάλη σημασία. Η Βουλγαρία και η Σερβία ζητούσαν εδαφική επέκταση και απέβλεπαν στα μακεδονικά εδάφη. Την προπαγάνδα όμως στη Μακεδονία την ξεκίνησαν οι Βούλγαροι, οι οποίοι θέλησαν να προσελκύσουν τους Βουλγαρόφωνους πληθυσμούς στην εξαρχία τους. Μεταχειρίστηκαν κάθε μέσο, για να εξαναγκάσουν τον πληθυσμό της χώρας να μεταβάλει τα ελληνικά φρονήματά του και να ενωθεί με τα βουλγάρικα συμφέροντα. *Την ίδια περίοδο, ακολουθώντας την ίδια τακτική της*

σλάβικης κίνησης, η Ρουμανία αρχίζει να προβάλλει αξιώσεις για τη χειραφέτηση του Κουτσοβλάχικου πληθυσμού στηριζόμενη μόνο στη γλωσσική συγγένεια των δύο λαών, ξεχνώντας ότι και οι δύο είναι λατινογενείς (ρωμανικές) και οι Κουτσόβλαχοι γνήσιοι Έλληνες. Έτσι παράλληλα με το Μακεδονικό δημιουργήθηκε και το Κουτσοβλαχικό Πολιτικό ζήτημα και διοργανώθηκε από τη ρουμάνικη προπαγάνδα, η οποία είχε ως σκοπό να δημιουργήσει ένα ανύπαρκτο πρόβλημα για την απελευθέρωση των «αλύτρωτων αδελφών της Βαλκανικής» (Κολτσίδα 1976:84-85). Έτσι, αρχίζουν επιθέσεις κατά του ελληνισμού της Μακεδονίας με κορύφωση των εχθροπραξιών το 1900, οπότε αρχίζει ο ένοπλος αγώνας μεταξύ Ελλήνων και Βουλγαρορουμάνων, ο Μακεδονικός αγώνας (1900-1908) (Κολτσίδα 1976).

Η ιδέα της ρουμάνικης πολιτικής να δημιουργήσει μια παροικία Κουτσόβλαχων δεν μπορούσε να υλοποιηθεί, γιατί οι Βλάχοι όχι μόνο δεν ήταν εύκολη λεία στις ρουμάνικες ορέξεις, αλλά αποτέλεσαν την βάση και το δυναμικό στοιχείο πάνω στο οποίο στηρίχτηκε και εξελίχθηκε ο αγώνας της ελληνικής ανεξαρτησίας. Οι Κουτσόβλαχοι δεν αποτελούσαν μια κοινωνική ομάδα σε μια ορισμένη περιοχή και επιπλέον είχαν σχηματισμένη ελληνική υπόσταση και κάθε ξένη «φιλική» προσέγγιση τη θεωρούσαν εχθρική και επιζήμια για το εθνικό συμφέρον (Κολτσίδα 1976:97).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: ΒΕΡΓΙΑΝΟΙ ΒΛΑΧΟΙ

2.1. Τα βλαχοχώρια της περιοχής της Βέροιας

Από το 1826 και μετά στο κεντρικό και νότιο Βέρμιο έστησαν καλυβικούς αρχικά οικισμούς φαλκάρια (τσελιγκάτα) Βλάχων από τη Σαμαρίνα, το Περιβόλι, και τη Σμίξη. Στη βόρεια πλευρά του Βερμίου κατέβηκαν φαλκάρια Αρβανιτόβλαχων. Στην ομάδα της Βέροιας εντάσσονται βλάχικοι οικισμοί και εγκαταστάσεις που δημιουργήθηκαν από φυγάδες και εποίκους από την περιοχή των Γρεβενών. Επειδή η πλειοψηφία των νεότερων Βλάχων οικιστών της περιοχής της Βέροιας προέρχονταν από την Αβδέλλα, επικράτησε η ονομασία Αβδελλιάτες. Οι ίδιοι είναι επίσης γνωστοί ως Βεροιώτες ή Βεργιάνοι Βλάχοι (Κουκούδης 2001).

Οι Βεργιάνοι Βλάχοι δημιούργησαν πέντε βασικούς οικισμούς στις πλαγιές του Βερμίου. Το σημερινό Κάτω Βέρμιο, το Ξηρολίβαδο, την Κουμαριά, την Καστανιά και τη Μικρή Σάντα. Η Κουμαριά εξελίχθηκε σε κεφαλοχώρι που κατοικούνταν χειμώνα καλοκαίρι. Το Κάτω Βέρμιο και το Ξηρολίβαδο παρέμειναν τσιφλίκια, ακολουθώντας όμως το πρότυπο των ημινομαδικών βλαχοχωριών των Γρεβενών, αναπτύχθηκαν σε ορεινές κοινότητες ημινομάδων κτηνοτρόφων και κατοικούνταν μόνο το καλοκαίρι. Η Καστανιά και η Μικρή Σάντα δεν έμελλε να εξελιχθούν σε βιώσιμους βλάχικους οικισμούς και μέχρι τη διάλυσή τους, λίγο μετά το 1912, παρέμειναν απλές ορεινές καλυβικές εγκαταστάσεις. Αναμφισβήτητο οικονομικό τους κέντρο υπήρξε η πόλη της Βέροιας, όπου περνούσαν τους χειμώνες τους, αν και κάποιοι διατηρούσαν στενές σχέσεις με τη Νάουσα και την Κατερίνη, όπου επίσης αρκετοί εγκαταστάθηκαν οριστικά (Κουκούδης 2001).

2.2. Αιτίες ξεριζωμού από την κοιτίδα, περιπλάνηση και τελική εγκατάσταση

Σύμφωνα με την καταγραφή του Π. Μπαδραλέξη, το πρώτο φαλκάρι με 30 περίπου οικογένειες και επικεφαλής τον Αλέξη Μπάδρα αναχώρησε από την Αβδέλλα το 1817 εξαιτίας των προβλημάτων που τους δημιουργούσε η εξουσία του Αλή Πασά καθώς και η σύγκρουση του Αλέξη Μπάδρα με έναν Τουρκαλβανό, τον Μπράχο, «σουμπασή» του Αλή Πασά. Όντας η φυγή η μόνη λύση, το φθινόπωρο αντί να

κατέβουν στα παραδοσιακά τους χειμαδιά στη Θεσσαλία, όπως θα περίμενε ο Αλή Πασάς, κατευθύνθηκαν προς τον Αξιώ και πέρα από αυτόν ελπίζοντας να ξεφύγουν από τα όρια της επικράτειάς του. Περιπλανώμενοι για κάποια χρόνια στην κεντρική και ανατολική Μακεδονία κατέληξαν το καλοκαίρι του 1826 με τον Αλέξη Μπάδρα οδηγό του φαλκαριού στα ορεινά λιβάδια του Βερμίου θέτοντας τα θεμέλια ενός αρχικά καλυβικού οικισμού, ο οποίος ονομάστηκε τα Καλύβια του Μπαδραλέξη. Το πρώτο πέτρινο σπίτι στο Κάτω Βέρμιο χτίστηκε από τον αρχιτέλγικα Μπαδραλέξη σύμφωνα με προφορικές παραδόσεις. Οι υπόλοιποι κάτοικοι ξεκίνησαν μετά το 1870 να κτίζουν τα σπίτια τους, αφού μέχρι τότε κάτι τέτοιο δεν επιτρεπόταν από τις αρχές. Παράλληλα με την ανάπτυξη του Κάτω Βερμίου – Σελίου έχουμε την ανάπτυξη και του Ξηρολιβάδου από εποίκους από τα βλαχοχώρια των Γρεβενών και του Άνω Βερμίου από Αρβανιτόβλαχους (Κουκούδης 2001).

2.3. Η Βέροια οικονομικό κέντρο των Βλάχων

Τα φαλκάρια (τσελιγκάτα) των Βλάχων κατέληξαν στο Βέρμιο όχι μόνο για τα πλούσια λιβάδια του αλλά και για την δυνατότητα που προσέφερε η πόλη της Βέροιας για την απορρόφηση των ζωικών προϊόντων τους και κυρίως του μαλλιού. Σε αυτό συνέβαλε και το γεγονός ότι στην πόλη υπήρχε αξιόλογη υφαντουργική παράδοση και μπατάνια (υδροτριβεία), απαραίτητη δομή για την επεξεργασία του μαλλιού και την δημιουργία μάλλινων υφασμάτων. Πολύ γρήγορα ανέπτυξαν σχέσεις διοικητικές και οικονομικές με την πόλη της Βέροιας. Στα πρώτα χρόνια του 20^{ου} αιώνα οι Βεργιάνοι Βλάχοι παρουσιάζουν μεγάλη οικονομική ανάπτυξη με σπίτια αξίας χιλιάδων λιρών και μαντριά με χιλιάδες αιγοπρόβατα, αριθμοί αρκετά υποτιμημένοι σε σχέση με τους πραγματικούς, καθώς οι νομάδες και ημινομάδες Βλάχοι αποφεύγουν να δίνουν τους πραγματικούς αριθμούς κοπαδιών και μελών οικογενειών τους για ευνόητους λόγους. Τελικά οι Βλάχοι καταφέρνουν να γεμίσουν όχι μόνο το δημογραφικό κενό που άφησαν οι καταστροφές του 1821 αλλά και το οικονομικό. Η Βέροια αποτελεί το βασικότερο χειμαδιά τους. Κάποιοι μάλιστα μεγαλοτσελιγκάδες αλλά και λιγότερο προνομιούχες οικογένειες εγκαθίστανται όλο το έτος στην πόλη ως εμποροβιοτέχνες και επαγγελματίες αλλά και σε γειτονικά αστικά κέντρα, όπως αυτό της Νάουσας, της Κατερίνης και του Μακροχωρίου Ημαθίας (Κουκούδης 2001).

2.4. Η γλώσσα των Βεργιάνων Βλάχων

Οι Βεργιάνοι Βλάχοι διατηρούν τον τύπο της βλάχικης των ημινομαδικών χωριών των Γρεβενών. Βέβαια, λόγω των επαφών των ανδρών με τους ελληνόφωνους κατοίκους των αστικών κέντρων, αυτοί μιλούν και τα ελληνικά. Ορισμένοι, κυρίως μεγαλοτσελιγκάδες και εμποροβιοτέχνες, μιλούν και την τουρκική λόγω της επαφής τους με τη διοίκηση. Σε αναφορά του υποδιοικητή της επαρχίας της Βέροιας στις 14 Δεκεμβρίου του 1914 σχετικά με τις γλωσσικές ιδιαιτερότητες του πληθυσμού αναφέρεται ότι στη Βέροια από τους 36000 Χριστιανούς που κατοικούν οι 27500 είναι καθαροί Έλληνες, 3500 Ελληνόβλαχοι, 2500 Βλάχοι ρουμανίζοντες, γινώσκοντες την Ελληνικήν, ως και οι πλείστοι των Μακεδονοφώνων, των Μουσουλμάνων και των Ισραηλιτών. Επομένως γλώσσα, ανέκαθεν γενικώς επικρατούσα, είναι η Ελληνική (Πυρινός 2012:115). Αυτό που αξίζει να επισημανθεί είναι ότι οι γυναίκες μέχρι και το 1912 μιλούσαν μόνο βλάχικα. Και αργότερα όμως που ξεκίνησαν να μιλούν και τα ελληνικά ήταν αυτές που διατηρούσαν τη χρήση της βλάχικης στην ενδοοικογενειακή επικοινωνία. Μεγάλης σημασίας στη διατήρηση της βλάχικης γλώσσας είναι και το γεγονός ότι ανέπτυσαν συγγενικές σχέσεις μόνο μεταξύ τους μέχρι και το 1912. Μετά την παραπάνω χρονολογία αρχίζουν να συγγενεύουν αρχικά και με άλλους, Βλάχους βέβαια της Κεντρικής Μακεδονίας. Δεν είναι παρά στα τέλη του μεσοπολέμου που ξεκινούν επιγαμίες με Γκραιίκους συμπολίτες τους, ενώ οι αυστηροί κώδικες που απέτρεπαν τους γάμους με τους αλλόγλωσσους χαλάρωσαν στα τέλη της δεκαετίας του 1950 και ξεκινούν οι μικτοί γάμοι (Κουκούδης 2001).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: ΡΟΥΜΑΝΙΚΗ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

3.1. Ρουμάνικη Προπαγάνδα

Το 1853 εμφανίστηκαν δύο Ρουμάνοι, ο Ιωάννης Ηλιάδης Ραντουλέσκου και ο Δημήτρης Μπολιντινεάνου, οι οποίοι πραγματοποίησαν ένα «μορφωτικό ταξίδι στην Ήπειρο και την Μακεδονία «με δική τους πρωτοβουλία». Στα μέρη τα οποία επισκέφτηκαν «ανακάλυψαν» τους Κουτσόβλαχους και μετέφεραν στους συμπατριώτες τους τη διαπίστωσή τους ότι αυτοί αποτελούσαν ρουμάνικη εθνότητα, αφού μιλούσαν συγγενική με αυτούς γλώσσα. Αυτά τα γεγονότα αποτέλεσαν τα σπέρματα της ρουμάνικης προπαγάνδας (Αβέρωφ 1948)!

Το 1860 ιδρύθηκε στο Βουκουρέστι το «Μακεδονικό - Ρουμανικό κομιτάτο». Η επιρροή που ασκήθηκε στην εκάστοτε κυβέρνηση ήταν πολύ μεγάλη και είχε ως στόχο της να οργανώσει την προπαγάνδα στον Ελλαδικό χώρο. Σαν επίσημο όργανο της προπαγάνδας της χρησιμοποίησε τον Απόστολο Μαργαρίτη, ελληνοδιδάσκαλο από την Κλεισούρα, ο οποίος το 1862 πήγε στο Βουκουρέστι. Διαθέτοντάς του όλα τα μέσα και τα αξιώματα, ο ασήμαντος δάσκαλος ανήλθε στα ανώτερα στρώματα της ρουμάνικης κοινωνίας και εκτίμησης. Εφοδιασμένος με οικονομική δύναμη και υποστήριξη από το ρουμάνικο κράτος, επέστρεψε στην Κλεισούρα και άνοιξε το πρώτο Ρουμάνικο σχολείο. Η τακτική που ακολούθησε γνωστή... Πλησίαζε φτωχούς χωρικούς και, δίνοντάς τους επιδόματα, τους μούσε στα σχέδιά του και αναλάμβανε την «προστασία των παιδιών τους». Στη δωρεάν αυτή εκπαίδευση στήριξε ο Μαργαρίτης την εκμετάλλευση του παιδομαζώματος. *Διαλέγει τα πιο έξυπνα παιδιά, τα στέλνει στο Βουκουρέστι, σπουδάζουν και μετά την αποφοίτησή τους ξαναγυρίζουν στα ρουμάνικα σχολεία της Μακεδονίας. Με αρωγό το άφθονο χρήμα της προπαγάνδας αυτοπροβάλλονται σαν υποδείγματα προς μίμηση στους ομογενείς τους* (Κολτσίδα 1976:101). Για το σκοπό αυτό η ρουμανική βουλή ψήφισε πίστωση 24000 λιρών (Τζίμας 2005:79).

Έτσι, εκείνη την περίοδο, στην εκπνοή του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου}, δημιουργήθηκε εις βάρος των Βλάχων ζήτημα πολιτικό. Οι Ρουμάνοι υποστήριζαν ότι η βλάχικη γλώσσα, εξαιτίας της λατινικής της προέλευσης, αποτέλεσε

αυταπόδεικτο δείγμα συγγένειας των Βλάχων με τους Δακορουμάνους. Καλλιεργήθηκε ζήτημα από μεγαλοϊδεάτες εθνικιστές, με σκοπό τον προσηλυτισμό των Βλάχων στη ρουμάνικη ιδέα. Αυτή η κίνηση των Ρουμάνων απέβλεπε εις την «εθνικήν απελευθέρωση» όλων των αλύτρωτων ομογενών της Βεσσαραβίας, της Τρανσυλβανίας και, όπως ισχυρίζονταν, της Μακεδονίας και της Ηπείρου. Στις αρχές του 20^{ου} αι. και επίσημα το 1912 με τη γνωστή συνθήκη του Βουκουρεστίου διαφάνηκαν οι βλέψεις των Ρουμάνων (Τζίμας 2005:79).

3.2. Η ρουμάνικη προπαγάνδα στους Βεργιάνους Βλάχους

Όσον αφορά στα ρουμάνικα σχολεία και στη ρουμάνικη προπαγάνδα, ήταν ζητήματα που απασχόλησαν για αρκετά χρόνια την κοινωνία του Σελίου, του Ξηρολίβαδου και της Βεροίας.

Τα πρώτα βήματα της ρουμάνικης προπαγάνδας στο Κάτω Βέρμιο, Ξηρολίβαδο και στους Βεργιάνους βλάχους ξεκίνησαν μετά το 1860 από τον Μοναχό Αβέρκιο ανηψιό του αρχιεπίσκοπου Αλέξη Μπάδρα, επικεφαλής του πρώτου φαλκαριού που εγκαταστάθηκε στο Βέρμιο. Ο Αβέρκιος μετά από ένα ταξίδι του στη Ρουμανία, όπου του προσφέρθηκαν οικονομικές ενισχύσεις, επέστρεψε στους συγγενείς του στο Βέρμιο και στρατολόγησε ικανά βλαχόπουλα για σπουδές στη Ρουμανία. Η επιστροφή αυτών των παιδιών ως δάσκαλοι και υποστηρικτές της προπαγάνδας ήταν από τις βασικότερες τακτικές της Ρουμανίας (Κουκούδης 2001).

Οι όποιες επιτυχίες είχε σημειώσει η ρουμάνικη προπαγάνδα στηρίζονταν:

- στη σχέση μητρόπολης – αποικίας, ανάμεσα στα βλαχοχώρια των Γρεβενών και των οικισμών των Βεργιάνων, των οποίων οι επαφές δεν διεκόπησαν μετά τη μετανάστευση. Ο παραδοσιακός θεσμός της αλληλοϋποστήριξης ανάμεσα στις φάρες και τα τσελιγκάτα αποτέλεσε την πύλη διείσδυσης της προπαγάνδας.
- Οι προσωπικές και συγγενικές γνωριμίες μεταξύ των βλάχικων οικισμών της Ημαθίας.

- Οι οικονομικές παροχές και η άγνοια από την πλευρά των γονέων των πραγματικών προθέσεων της προπαγάνδας, η οποία τους υποσχόταν λαμπρό μέλλον για τα παιδιά τους (Κουκούδης 2001).

Ανάμεσα στα πρώτα βλαχόπουλα που έφυγαν ήταν και ο εγγονός του Αλέξη Μπάδρα, ο Δημήτρης Μπαδραλέξης. Το 1870 επιστρέφοντας από την Ρουμανία ίδρυσε και το πρώτο ρουμάνικο σχολείο στο Κάτω Βέρμιο προσπαθώντας να αποσπάσει, με σημαντικές οικονομικές παροχές, μαθητές των θερινών ελληνικών σχολείων που λειτουργούσαν στο Κάτω Βέρμιο. Το 1872 αναφέρεται λειτουργία ρουμάνικων σχολείων στο Ξηρολίβαδο και στη Βέροια (Κουκούδης 2001).

Το 1904 η λειτουργία των θερινών ρουμάνικων σχολείων εδραιώθηκε, ενώ το ελληνικό σχολείο συνέχισε να λειτουργεί, αν και συνεχίζει να δέχεται πιέσεις. Παρόλα αυτά οι κάτοικοι δεν επηρεάστηκαν ποτέ στο σύνολό τους από τη ρουμάνικη προπαγάνδα, λόγω της ύπαρξης ανάμεσά τους πυρήνων, οι οποίοι αντιστέκονταν σθεναρά στις ασκούμενες πιέσεις της και αντιδρούσαν στους στόχους της (Κολτσιδάς 1994).

Ακολούθησαν χρόνια πολύ ταραγμένα για τους Βεργιάνους Βλάχους. Οι τοπικοί παράγοντες του Μακεδονικού αγώνα δεν ακολούθησαν τις συμβουλές του ελληνικού προξενείου και ξεκίνησαν δολοφονικές ενέργειες ενάντια των ρουμανιζόντων, με αποτέλεσμα να δυναμιτίσουν τις σχέσεις Γραικών και Βλάχων. Από την πλευρά τους οι ρουμανίζοντες επισημοποίησαν την ήδη στενή συνεργασία τους με τους Βούλγαρους κομιτατζήδες και προχώρησαν σε ανάλογες πράξεις δολιοφθορών και δολοφονιών κατά των Γραικών της περιοχής αλλά και κατά των Βλάχων που έμειναν ανεπηρέαστοι από τη Ρουμάνικη προπαγάνδα, γνωστών ως «γραικομάνων» ή «ελληνομανών» Βλάχων. Σύμφωνα με τη ρουμάνικη Βιβλιογραφία, στη Βέροια, Κουμαριά, Ξηρολίβαδο και Κάτω Βέρμιο έχασαν τη ζωή τους τουλάχιστον 120 Βλάχοι εκ των οποίων η πλειοψηφία τους ήταν γραικομάνοι και όχι ρουμανίζοντες, διάκριση που οι Ρουμάνοι αποφεύγουν να κάνουν (Κουκούδης 2001).

Η τρομοκρατία και οι δολοφονίες των χριστιανών Ελλήνων – Ελληνόβλαχων της περιοχής της Βέροιας από την Ρουμάνικη προπαγανδιστική κίνηση οδήγησε τον Μητροπολίτη στη σύνταξη και αποστολή επιστολών στο Ελληνικό Γενικό Προξενείο

στη Θεσσαλονίκη αλλά και στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, όπου λεπτομερώς ανέφερε την οδυνηρή κατάσταση που επικρατούσε στην περιοχή, την ανελέητη και αιματηρή καταδίωξη του βλαχόφωνου ιδίως πληθυσμού από τις εγκληματικές ενέργειες των ρουμανιζόντων και βουλγαρικών συμμοριών (Κολτσίδα 1994). Αντίθετα, πολλοί πρόσξενοι επεσήμαιναν αψυχολόγητες μέχρι και αντεθνικές ενέργειες κάποιων Μητροπολιτών, με συνέπεια τον διχασμό ποιμνίου και ποιμένων. Κάποιοι μάλιστα κληρικοί υπό την υπαγόρευση της οικουμενικής τους αποστολής, μιας και το Πατριαρχείο επιθυμεί να αποφευχθεί η ρήξη των ορθόδοξων λαών της Βαλκανικής, κατηγορήθηκαν ότι αντιδρούσαν ήπια στις βιαιότητες των Ρουμανιζόντων, με αποτέλεσμα να θεωρηθούν από τους πρόσξενους προδότες (Δάρδας 1995).

Συμπερασματικά, πουθενά στην οθωμανική επικράτεια δεν πραγματοποιήθηκαν τόσες δολοφονικές επιθέσεις με θύματα Βλάχους, με εξαίρεση ίσως την περιοχή των Μογλενών, όσο στην περιοχή της Βέροιας. Οι σχέσεις των Βεργιάνων Βλάχων, όχι μόνο με τους Γραίκους αλλά και οι μεταξύ τους, επηρεάστηκαν δραματικά. Οι οικογένειες των θυμάτων φανατίστηκαν και η αντιπαράθεση πέρασε από το οικονομικό και πολιτικό επίπεδο σε επίπεδο αντεκδίκησης. *Το μίσος διείσδυσε στους μαχαλάδες, επηρέασε τις σχέσεις συγγενών, και τις σχέσεις αδελφών, που βρέθηκαν σε αντίθετα στρατόπεδα. Οι αντιπαραθέσεις εξελίχθηκαν ουσιαστικά σε τοπικό εμφύλιο με ανυπολόγιστες συνέπειες* (Κουκούδης 2001).

3.3. Η Εξωτερική πολιτική της Ελλάδας πριν τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου

Κατά το τέλος του 19^{ου} αιώνα η πολιτική τακτική του προσηλυτισμού των Ρουμάνων καθώς και η δραστηριότητα του ακμαίου ελληνισμού στις παραδουνάβιες περιοχές, δημιούργησαν εχθρικές διπλωματικές σχέσεις μεταξύ Ρουμανίας και Ελλάδας. Το 1903 άρχισαν να δημιουργούνται προβλήματα μεταξύ των Κεντρικών δυνάμεων και της Βουλγαρίας. Οι Μεγάλες Δυνάμεις αναζωπύρωσαν τη ρουμάνικη προπαγάνδα θεωρώντας την πολύτιμη, για να λύσουν τις διαφορές τους με τη Βουλγαρία. Έπεισαν το σουλτάνο Αβδούλ Χαμίτ να αναγνωρίσει την Ρουμάνικη εθνότητα στις βλάχικες κοινότητες της Μακεδονίας παρά τις αντιδράσεις της ελληνικής κυβέρνησης. Η κατάσταση έγινε ακόμη πιο έκρυθμη με την άφιξη στην Αθήνα του νέου Ρουμάνου πρεσβευτή Παπίνιου, ο οποίος διαμαρτυρήθηκε στον Υπουργό εξωτερικών Δημήτριο

Ράλλη για την όλη προσπάθεια που κατέβαλε η ελληνική κυβέρνηση για το κλείσιμο των σχολείων των ρουμανιζόντων στην Μακεδονία και για τους φόνους δήθεν ρουμανιζόντων Βλάχων. Ο Ράλλης οργισμένος απάντησε ότι δεν υπάρχουν Ρουμάνοι στη Μακεδονία. Η δήλωση του Παπίνιου για φόβο εξαγρίωσης της κοινής γνώμης σε βάρος των Ελλήνων της Ρουμανίας αποτέλεσε περισσότερο προειδοποίηση και απειλή για την οποία ο Ράλλης διαμαρτυρήθηκε έντονα στις Μεγάλες Δυνάμεις. Βέβαια τα γεγονότα εξελίχθηκαν σε βάρος του ελληνικού λαού και της αξιοπρέπειάς του. Ακολούθησαν χρόνια έντασης και διακοπής των διπλωματικών σχέσεων των δυο χωρών. Τελικά το 1911, και πάλι με την εμπλοκή των Μεγάλων Δυνάμεων, αποκαταστάθηκαν επισήμως οι διπλωματικές σχέσεις Ελλάδας Ρουμανίας. Ξεκίνησε έτσι μία περίοδος διπλωματικών διαπραγματεύσεων και εδραιώθηκε η ειρηνική διευθέτηση του προβλήματος με την εμφάνιση του Ελευθέριου Βενιζέλου (Κολτσίδας 1976).

3.4. Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου και οι συνέπειές της στους Βεργιάνους Βλάχους

Στις 19 Μαΐου 1913 υπογράφηκε η Ελληνοσερβική συμμαχία κατά της Βουλγαρίας. Στις 16 Ιουνίου 1913 κηρύχθηκε ο Δεύτερος Βαλκανικός πόλεμος. Η Αυστροουγγαρία τάχθηκε στο πλευρό της Βουλγαρίας. Η στήριξη της Ρουμανίας στην Ελληνοσερβική συμμαχία κρίθηκε απαραίτητη, αφού έπαιξε σπουδαίο ρόλο στην ισορροπία των βαλκανικών λαών. Η Ελλάδα δεν έπρεπε για το δικό της συμφέρον να ξαναζωντανέψει το κουτσοβλαχικό ζήτημα. Τους δύσκολους αυτούς διπλωματικούς χειρισμούς ανέλαβε ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Στις διαπραγματεύσεις, η κυβέρνηση του Βενιζέλου, στηριζόμενη στην συμπαράσταση της Σερβίας και επιθυμώντας να κερδίσει τη συμπαράσταση της ισχυρής και πλούσιας εκείνο τον καιρό Ρουμανίας, έκανε δεκτά εν μέρει τα αιτήματα των Ρουμάνων. Σύμφωνα με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου, για να υπάρχει ισορροπία με τα ελληνικά σχολεία και τις εκκλησίες που υπάρχουν από τον απόδημο ελληνισμό στις περιοχές της Μολδοβλαχίας, τους επιτράπηκε αντίστοιχα να χτίσουν στον ελληνικό χώρο ανάλογα σχολεία και ρουμανικές ορθόδοξες εκκλησίες. *Η πρόταση έγινε περισσότερο αποδεκτή, διότι στον ίδιο χώρο της Μακεδονίας από το 1880 υπήρχε ταυτόχρονα και το θέμα της Βουλγάρικης προπαγάνδας, κατά την οποία αφενός μέσω των κομητατζήδων*

στόχευαν στον προσηλυτισμό των Χριστιανών στη Βουλγαρική Εξαρχία και την απόσπασή τους από το Οικουμενικό Πατριαρχείο και αφετέρου στα εδάφη της Μακεδονίας και της πόλης της Θεσσαλονίκης. Έτσι λοιπόν, προκειμένου να αντιμετωπιστούν και να εξουδετερωθούν οι βλέψεις της Βουλγαρίας, που ως όμορο κράτος ήταν περισσότερο επικίνδυνη, υπογράφηκε η συνθήκη του Βουκουρεστίου (Τζίμας 2005 :79).

Έτσι στις 18 Ιουλίου του 1913 υπογράφηκε η ειρήνη του Βουκουρεστίου, σύμφωνα με την οποία η Βουλγαρία έχανε το μεγαλύτερο κομμάτι της Μακεδονίας, το οποίο κατελάμβανε η Ελλάδα και η Σερβία, καθώς και τη Δοβρουτσά, την οποία κατελάμβανε η Ρουμανία. Υπό τον φόβο της Ρουμάνικης απειλής για κυρίευση της Σόφιας οι Βούλγαροι παραχώρησαν και την Καβάλα. Η Ελλάδα έτσι κέρδισε την Ανατολική Μακεδονία από τη Βουλγαρία με σύνορο τον Νέστο ποταμό (Κολτσίδας 1976).

Σε επιστολή που αντάλλαξαν ο πρωθυπουργός της Ρουμανίας Τάκε Μαγιορέσκο με τον Βενιζέλο (Παπαρηγοπούλου – Καρολίδου, όπ. αναφ. Κολτσίδας 1976), διαφαίνεται πως ο Βενιζέλος υποχώρησε στο Κουτσοβλαχικό ζήτημα με ανταλλάγματα την ασφάλεια της ζωής των Ελλήνων, τη χαλάρωση του τεταμένου κλίματος στα Βαλκάνια και την προσάρτηση στην Ελλάδα τμημάτων της μακεδονικής γης στο ανεξάρτητο πλέον Ελληνικό κράτος. Η απάντηση του Βενιζέλου στον Μαγιορέκο έχει ως εξής: *«Η Ελλάς συγκατατίθεται να παράσχη αυτονομίαν εις τας των κουτσοβλάχων σχολάς και εκκλησίας τας ευρισκομένας εν ταις μελλούσαις Ελληνικαίς κήσεσι και να επιτρέψη την σύστασιν επισκοπής δια τους κουτσοβλάχους τούτους, της Ρουμανικής Κυβερνήσεως δυναμένης να επιχορηγή υπό την επίβλεψιν της Ελληνικής Κυβερνήσεως τα ειρημένα ενεστώτα ή μέλλοντα θρησκευτικά και εθνικά καθιδρύματα»*. (Κολτσίδας 1976:112).

Οι Ρουμάνοι, χωρίς να χάσουν καθόλου χρόνο και ανενόχλητοι από την ελληνική κυβέρνηση, απέστειλαν στην Ελλάδα κομιστές της ρουμάνικης προπαγάνδας. Πριν τη Συνθήκη δεν μπορούσαν να προπαγανδίσουν, αφού σε πολλές περιπτώσεις σύμφωνα με μαρτυρίες παλαιότερων καταδιώκονταν από τους γκραικομάνους Βλάχους. Με τη νομιμότητα που τους προσέφερε η συνθήκη πλησίαζαν τους ξεπεσμένους οικονομικά Βλάχους και τους παρότρυναν να ασπαστούν την ιδέα. Έτσι με τα χρόνια η ιδέα

μετατράπηκε σε επάγγελμα (Τζίμας 2005:81). Το 1910 και 1913 ο ρουμάνικος τύπος ανέφερε σε δημοσιεύματα ότι δαπανώνται κάθε χρόνο 40000 χρυσές λίρες (ένα εκατομμύριο λεί) για τη λειτουργία των ρουμάνικων σχολείων στα βλαχοχώρια της Ελλάδας (Αβέρωφ, 1949:32).

Όσο για τα «προνόμια» που παραχωρήθηκαν στους Ελληνόβλαχους, με τις διατάξεις της Συνθήκης του Βουκουρεστίου, που στην ουσία αποτελούσαν «προνόμια» γλωσσικού εκρουμανισμού τους, αυτά δεν απέφεραν καρπούς, γιατί οι Βλάχοι της Μακεδονίας δεν τα δέχτηκαν, εφόσον ποτέ δεν ρωτήθηκαν, και επειδή ήταν άλλο να μάθουν τη μητρική τους αρμάνικη/βλάχικη γλώσσα σε σχολεία και άλλο να τους επιβληθεί η ρουμανική, την οποία αγνοούσαν και αγνοούν και που τους είναι εντελώς ξένη, αν και συγγενής γλώσσα. Αυτός είναι και ο λόγος που, αμέσως μετά την υπογραφή της συνθήκης του Βουκουρεστίου, μεταξύ των Βλάχων της Ελλάδας κυκλοφορούσε αυτή η παροιμιώδης φράση για τον Ε. Βενιζέλο: «να του καιγότανε το χέρι του Βενιζέλου...», γιατί υπέγραψε τέτοιους όρους για τους Βλάχους (Εξαρχος 1994). Όσο για τους ρουμανίζοντες Βλάχους, όταν λίγα χρόνια αργότερα έπαψε η αποστολή χρυσών λιρών από τη Ρουμανία, άρχισαν να εξαφανίζονται και μαζί τους και η ρουμάνικη προπαγάνδα.

3.5. Η ρουμάνικη προπαγάνδα στο Κάτω Βέρμιο (Σέλι) και το Ξηρολίβαδο και η ίδρυση ρουμάνικων σχολείων

Το 1914 βλάχικοι πληθυσμοί κατοικούσαν στο Άνω Βέρμιο, Κάτω Βέρμιο, Μαρούσια, Ξηρολίβαδο, Μικρή Σάντα, Καστανιά, Κουστοχώρι και φυσικά Κουμαριά, Βέροια, Νάουσα και Στενήμαχο (Χωροπάνι). Με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου οι βλάχικες κοινότητες μετατράπηκαν σε ρουμάνικες με τη συγκατάθεση του ελληνικού κράτους. Οι χειρισμοί μάλιστα του Βενιζέλου δέχτηκαν αρνητική κριτική από πολιτικούς παράγοντες της εποχής και κατηγορήθηκε ότι δημιουργούσε ένα ανύπαρκτο ζήτημα. Οι Βεργιάνοι Βλάχοι, που είχαν θύματα στις οικογένειές τους από τη δράση των ρουμανιζόντων, βλέποντας τους αντιπάλους τους να δικαιώνονται από το ίδιο το ελληνικό κράτος, αισθάνθηκαν προδομένοι. Δεν μπορούσαν να κατανοήσουν πώς επιτράπηκε η συνέχιση της λειτουργίας των ρουμάνικων σχολείων. Οι προστριβές δεν άργησαν να ξαναεμφανιστούν. Ο

Μητροπολίτης τους πίεσε να υποχωρήσουν και να κατανοήσουν ότι η αναγνώριση των ρουμανιζόντων οφείλονταν σε λόγους «εθνικούς» (Κουκούδης 2001).

Στα 1923 η Βέροια θεωρούνταν κέντρο διάδοσης της ρουμάνικης γλώσσας όχι μόνο στους Βλάχους της περιοχής αλλά και στον ευρύτερο μακεδονικό χώρο. Στα ελληνικά σχολεία εκείνη τη χρονιά φοιτούσαν περίπου 270 βλαχόπουλα και 600 στα ρουμανικά. Το ρουμανικό κράτος συντηρούσε εξατάξιο δημοτικό αρρένων, εξατάξιο δημοτικό θηλέων και νηπιαγωγείο στη Βέροια και γυμνάσιο στη Θεσσαλονίκη γνωστό ως «εμπορική σχολή της Θεσσαλονίκης», όπου φοιτούν περίπου 50 μαθητές από τη Βέροια, λόγω της κακής κατάστασης του ελληνικού γυμνασίου (Κουκούδης 2001).

Όσον αφορά στο Κάτω Βέρμιο, η πρώτη προσπάθεια εισχώρησης της ρουμάνικης προπαγάνδας σημειώθηκε το 1870, όταν ο Δ. Μπαδραλέξης επέστρεψε από τη Ρουμανία και φαίνεται να οργανώνει το πρώτο ρουμάνικο σχολείο. Είναι το 1897, δύο χρόνια μετά την επανάσταση, που οι οθωμανικές αρχές αμνήστευσαν τον Π. Μπαδραλέξη. Με την επιστροφή του στο Κάτω Βέρμιο ξεκίνησε να ενισχύει την ρουμάνικη προπαγάνδα. Η αντιφατική του αυτή συμπεριφορά εγείρει ερωτήματα για τους λόγους της αλλαγής της στάσης της οικογένειας των Μπαδραλεξιάων. Ενδεχομένως να οφείλεται στο γεγονός ότι μετά το 1878 έχουν χάσει όλη τους την πολιτική και οικονομική δύναμη. Επιστρέφοντας, στοχεύουν να ανακτήσουν την χαμένη τους ισχύ. Διεκδίκησαν την χαμένη αρχηγική θέση που κάποιοι άλλοι τσελιγκάδες εξασφάλισαν κατά την απουσία τους. Έτσι η προπαγάνδα και οι οθωμανικές αρχές εκμεταλλεύτηκαν την προσωπική τους πικρία, τη δυσμενή οικονομική τους κατάσταση και την επιρροή τους στην τοπική κοινωνία. Είναι σημαντικό να αναφερθούν οι συγγενικές σχέσεις της οικογένειας Μπαδραλέξη με τον πρωταγωνιστή της προπαγάνδας Απόστολο Μαργαρίτη, καθώς και με τους υποστηρικτές της προπαγάνδας στο Ξηρολίβαδο, την οικογένεια Χατζηγώγου. Τελικά οι Μπαδραλεξιάοι τα κατάφεραν και το 1904 είχε πλέον εδραιωθεί στο χωριό η λειτουργία του θερινού ρουμανικού σχολείου (Κουκούδης 2001).

Μετά τη συνθήκη του Βουκουρεστίου το ρουμανικό σχολείο συνέχισε τη λειτουργία του όλα τα χρόνια του μεσοπολέμου και μέχρι το 1944. Με τις ευλογίες του ελληνικού κράτους μάλιστα, η ρουμανίζουσα ομάδα κατάφερε την κατοχή του

μεγάλου σχολικού κτιρίου και τη λειτουργία στα ρουμανικά της μεγάλης εκκλησίας του χωριού. Η ομάδα των γραικομένων βλάχων δεν μπόρεσε να αποδεχθεί την ανεκτικότητα των ελληνικών αρχών έναντι των ρουμανιζόντων. *«Η αποδοχή των βλάχικων κοινοτήτων, τις οποίες είχε στηρίζει η οθωμανική διοίκηση, και η αναγνώρισή τους ως ουσιαστικά ρουμανικές οργανώσεις από το επίσημο τότε κράτος φάνταζε στα μάτια τους ως μια πρόκληση στους αγώνες που είχαν δώσει για την εξάλειψη της προπαγάνδας»* (Κουκούδης 2001:125).

Στις 22 Αυγούστου του 1922 έστειλαν επιστολή διαμαρτυρίας στις αρχές για την απαράδεκτη κατάσταση του χωριού. Στις 250 οικογένειες της κεντρικής συνοικίας του Σελίου μόνο 25 ήταν ρουμανίζουσες. Αυτές απέκλειαν τις υπόλοιπες από τη χρήση του σχολικού κτιρίου και από την λειτουργία στα ελληνικά της εκκλησίας. Οι Αρχές το μόνο που έκαναν ήταν να χτίσουν νέο σχολείο για τους γραικομένους του χωριού και να τους ζητήσουν *«την ανεκτικότητα και κατανόησή τους για εθνικούς λόγους, καθώς βάσει των συμφωνιών δεν μπορούσαν να σταματήσουν τη λειτουργία της Παναγίας στα ρουμανικά»* (Κουκούδης 2001:128).

Η ρουμάνικη προπαγάνδα δίχασε ακόμη και την παραδοσιακή συνοχή των οικογενειών. Η κρίση στις μεταξύ τους σχέσεις και η αντιπαλότητα οδήγησε στην αναστολή της οικονομικής και πολιτικής εξέλιξης του χωριού. Την περίοδο του μεσοπολέμου και ιδίως το 1926 η προπαγάνδα προκάλεσε σημαντική πληθυσμιακή αφαίμαξη. Είναι η μεγάλη μετανάστευση του 1/3 περίπου του χωριού, κάτω από τις δελεαστικές ρουμανικές υποσχέσεις στη Νότια Δοβρουτσά της Ρουμανίας (Κουκούδης 2001).

Όσον αφορά στην εισβολή της ρουμάνικης προπαγάνδας στο Ξηρολίβαδο, αυτό αποτελούσε μέχρι και μετά το 1912 τσιφλίκι Τούρκων της Βέροιας σε συνιδιοκτησία με το γιατρό και πρύχοντα Αναστάσιο Σιορμανωλάκη, παρά το γεγονός ότι αρκετοί πρόκριτοι του χωριού είχαν αποκτήσει ιδιόκτητα χειμαδιά στο χωριό (Κουκούδης, 2001). Σύμφωνα με επιστολή του Σιορμανωλάκη, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα στο χωριό κατοικούσαν 180 οικογένειες Βλάχων. Το 1889 υπήρχε ήδη δραστήριο ρουμάνικο σχολείο με τρεις δασκάλους, ενώ στο ελληνικό είχε μόνο ένα δάσκαλο και για τις τέσσερις τάξεις του. Ο ελληνοδάσκαλος έπαιρνε ένα πολύ μικρό μισθό από τη σχολική εφορία της Βέροιας και στην αποπληρωμή του μισθού συνέβαλαν και οι

σταθεροί στις ελληνικές θέσεις κάτοικοι του χωριού. Ο δάσκαλος δελεάστηκε από τους προπαγανδιστές και έτσι, όταν επέστρεψαν την επόμενη άνοιξη στο χωριό, βρήκαν το ελληνικό σχολείο κλειστό, καθώς δεν υπήρχε δάσκαλος και τα παιδιά αναγκάστηκαν να πάνε στο ρουμάνικο σχολείο. Στην επιστολή του ο Σιορμανωλάκης επεσήμαινε πως, αν και το ελληνικό σχολείο είχε ιδρυθεί για την αναχαίτιση της προπαγάνδας, δεν είχε ληφθεί καμιά φροντίδα από τις υπεύθυνες αρχές. Έτσι τον Σεπτέμβριο του 1890 προτάθηκε η επαναλειτουργία του ελληνικού σχολείου με ένα διευθυντή και δύο βοηθούς και την ενίσχυση 30 λιρών από την Επιτροπή ενίσχυσης της Ελληνικής Εκκλησίας και Παιδείας. Η ομάδα των Βλάχων που αποτελούν την ελληνική παράταξη συνέχιζε να συμβάλλει οικονομικά στην αμοιβή του ελληνοδιδασκάλου (Κουκούδης 2001).

Η προπαγάνδα πήρε μεγάλες διαστάσεις εξαιτίας της στάσης και των συμπεριφορών της οικογένειας Χατζηγώγου, η οποία δημιούργησε συγγενικούς δεσμούς με την οικογένεια Μπαδραλέξη του Κάτω Βερμίου και φαίνεται να έχουν συνεισφέρει στην επανάσταση του 1878 (Κωφός 1992, όπ. αν. Κουκούδης 2001). Αυτές είναι κυρίως οι δύο οικογένειες που αποτέλεσαν και τους κυριότερους πυρήνες των ρουμανιζόντων στα δυο Βλαχοχώρια.

Στα επόμενα χρόνια οι Χατζηγωγαίοι εξελίχθηκαν σε σημαντικούς υποστηρικτές της ρουμάνικης προπαγάνδας όχι μόνο στην περιοχή της Βέροιας αλλά και στα Βαλκάνια. Στην αλλαγή πορείας συνέβαλαν οι συγγενικές τους σχέσεις με τον Απόστολο Μαργαρίτη, ενός από τους ενσαρκωτές της προπαγάνδας. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα η οικογένεια βρισκόταν στην Βέροια και διαχειριζόταν μια τεράστια περιουσία. Η οικονομική ισχύς της οικογένειας και η παραδοσιακά αρχηγική τους θέση στο Ξηρολίβαδο αλλά και ανάμεσα σε όλους τους Βεργιάνους Βλάχους επέβαλαν τις επιλογές τους σε έναν αριθμό φτωχών και υποτακτικών οικογενειών (Κουκούδης 2001).

Η στάση της οικογένειας Χατζηγώγου από τις αρχές του 20^{ου} μέχρι και το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν διφορούμενη: αν και η βιβλιογραφία τους παρουσιάζει υπέρ των ρουμάνικων συμφερόντων, η συμπεριφορά τους και οι πράξεις τους φαίνεται να υπαγορεύονται περισσότερο από προσωπικά τους συμφέροντα και τοπικά δρώμενα. Όπως και για πολλούς μεγαλοτσελιγκάδες, η συμπόρευση με τις ρουμανικές ιδέες δεν

σήμαινε την αναγνώριση μιας ξεχασμένης εθνικής ή άλλης ταυτότητας αλλά ένα ισχυρό μέσο που τους προσφέρθηκε, για να αναρριχηθούν στην κοινωνική, πολιτική και οικονομική σκηνή της περιοχής. Η εδραίωση της ρουμάνικης προπαγάνδας ήταν τελικά απόρροια των αντιπαραθέσεων μερικών ισχυρών Βεργιάνων Βλάχων με την ελληνορθόδοξη κοινότητα της Βέροιας. *Παρά τους χαρακτηρισμούς του ικανού, πολύ φιλόδοξου, τυχοδιώκτη, φιλοχρήματου, που θα μπορούσαμε να αποδώσουμε στον Χατζηγώγο, δεν μπορούμε να μην παίρνουμε υπόψη μας τις καταστάσεις που επικρατούσαν τότε στην κοινωνική, πολιτική και οικονομική σκηνή* (Κουκούδης 2001).

3.6. Τα ελληνικά σχολεία του Σελίου και του Ξηρολιβάδου

Από το 1878 μέχρι το 1903 τα ελληνικά σχολεία στα βλαχοχώρια του Βερμίου υπήρχαν άτυπα από τα παλιά χρόνια της τουρκοκρατίας. Ονομάζονταν γραμματοδιδασκαλεία, λειτουργούσαν εποχιακά σε πρόχειρα καταλύματα, όπου τα παιδιά μάθαιναν γραφή και ανάγνωση από ντόπιους και περιφερειακούς δασκάλους που ανέβαιναν τα καλοκαίρια να διδάξουν με αμοιβή κατ' αποκοπή (Τζίμας 2005).

Το πρώτο Δημοτικό Σχολείο στο Σέλι χτίστηκε επί τουρκοκρατίας το 1903 με ενέργειες και δαπάνες του Ελληνικού Προξενείου Θεσσαλονίκης και λειτούργησε 42 χρόνια. Τα παιδιά που φοιτούσαν, σύμφωνα με τα ετήσια στατιστικά στοιχεία της Σχολικής Επιθεώρησης Θεσσαλονίκης, ξεπερνούσαν τους 380 μαθητές. Το σχολείο αυτό καταστράφηκε ασυντήρητο το 1945-1949 στο ακατοίκητο λόγω του εμφυλίου Σέλι (Τζίμας 2005).

Το δεύτερο χτίστηκε το 1922 με την εισήγηση της γενικής επιθεώρησης Θεσσαλονίκης και τη σύμφωνη γνώμη της επιθεώρησης Σχολικών κτιρίων Μακεδονίας, προκειμένου να στεγαστούν οι πολυάριθμοι μαθητές που υπήρχαν εκείνη την εποχή στο Σέλι. *Την ίδια περίοδο η ρουμάνικη κοινότητα του Σελίου αποπεράτωνε το νέο εντυπωσιακό συγκρότημα που θα στέγαζε νηπιαγωγείο, δημοτικό, γυμνάσιο και λύκειο. Ο στατιστικός πίνακας αναφέρει ότι φοιτούσαν 330 μαθητές και λειτούργησε για 23 χρόνια* (Τζίμας 2005:77).

Πριν τη μεταρρύθμιση του 1914 η εποπτεία των σχολείων ήταν ευθύνη του Οικουμενικού Πατριαρχείου, ακόμη και όταν το σχολείο είχε ιδρυθεί από

πρωτοβουλία φιλεκπαιδευτικού συλλόγου, ομογενή, έμπορα, ή κοινοτικού άρχοντα. Καθοριστικό επίσης ρόλο στον τρόπο της διοίκησης έπαιζαν οι ιδρυτές και οι προικοδότες των εκπαιδευτηρίων. Την ευθύνη της διοίκησης την είχαν οι Επίτροποι ή Έφοροι, οι οποίοι είτε διορίζονταν είτε εκλέγονταν (Δάρδας 1995).

Η Ελληνική επιθεώρηση την εποχή εκείνη κάθε χρόνο από τον Μάιο μέχρι τον Σεπτέμβριο φρόντιζε να αποσπά ανάλογους δασκάλους και νηπιαγωγούς για την εκπαίδευση των παιδιών, οι οποίοι διέμεναν υποχρεωτικά στο χωριό. Να σημειωθεί ότι τα παιδιά της εποχής εκείνης διέκοπταν τα μαθήματά τους στα σχολεία του τόπου όπου διαχειμάζαν οι οικογένειές τους και με μια βεβαίωση που προσκόμιζαν από τον αρμόδιο διευθυντή του σχολείου παρέτειναν τη σχολική περίοδο όλους τους καλοκαιρινούς μήνες στο Σέλι (Τζίμας 2005).

3.7. Η μετανάστευση των Βεργιάνων Βλάχων

Μετά το 1922 η άφιξη των προσφύγων και η ανάγκη αποκατάστασής τους είχαν ως αποτέλεσμα την κατάρρευση της οικονομίας των Βλάχων. Οι ακαλλιέργητες χορτολιβαδικές εκτάσεις στους κάμπους της Ημαθίας και της Πιερίας δόθηκαν στους πρόσφυγες παραβλέποντας τις ανάγκες των νομαδοκτηνοτρόφων Βλάχων. Για τους μεγάλους τσελιγκάδες αυτό συνιστούσε σοβαρό πλήγμα για την οικονομία και για το κύρος τους. Για τους υποτακτικούς όμως σήμαινε οικονομική εξαθλίωση και σοβαρό πρόβλημα επιβίωσης, αφού εκτός από την κτηνοτροφία δεν ήξεραν τίποτα άλλο να κάνουν. Λίγοι κατάφεραν να αποκτήσουν γεωργικούς κλήρους και να στραφούν στη γεωργία. Οι Βλάχοι της Βέροιας αποκλείστηκαν από τη διανομή κλήρου, αφού προτεραιότητα είχαν οι πρόσφυγες ή γηγενείς παραδοσιακοί καλλιεργητές. Η κατάσταση στην υγεία, την εκπαίδευση και τη δημόσια ασφάλεια παρέμενε σταθερή όπως και το 1912. Μερικές φορές μάλιστα οι γραικομάνοι Βλάχοι παρά τα όσα πέρασαν από τους ρουμανίζοντες έστελναν τα παιδιά τους στα ρουμάνικα σχολεία λόγω των αδυναμιών της ελληνικής παιδείας. Ακόμη και σε περιοχές που λειτουργούσαν ελληνικά σχολεία, οι οικονομικές και υλικές παροχές του ρουμάνικου προσέλκυαν μαθητές. Κάτω από αυτές τις συνθήκες και μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '30 σημειώθηκαν μετανασταστεύσεις στη Ρουμανία (Κουκούδης 2001). Η μετανάστευσή τους δεν αποτέλεσε μια αυθόρμητη εκδήλωση αλλά ήταν απόρροια μιας μεθοδευμένης προσπάθειας ορισμένων ηγετών των ρουμανιζόντων από την

περιοχή της Βέροιας και της Έδεσσας, οι οποίοι και πρωτοστάτησαν για την ικανοποίηση προσωπικών τους επιδιώξεων. Ενδεικτικά αναφέρουμε την πώληση τσιφλικιών τους στο Ελληνικό Δημόσιο (Κουκούδης 2001).

Οι Ρουμάνοι από την πλευρά τους, τα χρόνια του μεσοπολέμου, χρησιμοποίησαν τους Ρουμανίζοντες Βλάχους, για να καλύψουν τα δημογραφικά κενά της Ρουμανίας. Οι Βεργιάνοι Βλάχοι κατέληξαν μετανάστες στη Δοβρουτσά, στην αμφισβητούμενη περιοχή που είχε προσαρτηθεί στους Ρουμάνους με την συνθήκη του Βουκουρεστίου και θεωρούνταν από τους ντόπιους Ρουμάνους ξένοι (Λαζάρου, όπ. αν. Weigand 2004). Τελικώς, οι ιθύνοντες του Βουκουρεστίου χρησιμοποίησαν τους Βλάχους ως μοχλό συνδιαλλαγής στις ραγδαίες πολιτικές εξελίξεις και ανακατατάξεις που σημειώθηκαν στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Έτσι, πέρα από τα πρακτικά προβλήματα που αντιμετώπισαν οι μετανάστες, όπως δυσκολίες προσαρμογής και αλλαγή του τρόπου βιοπορισμού, αντιμετώπισαν και το βουλγάρικο αντάρτικο. Όσοι θέλησαν να επιστρέψουν στην Βέροια ήταν πρακτικά αδύνατο λόγω των συμφωνιών. Αυτοί μάλιστα που έφευγαν οργανωμένα έχαναν αυτόματα και την ελληνική υπηκοότητα (Κουκούδης 2001).

Β' ΜΕΡΟΣ: ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΗΓΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Με τον όρο εκπαιδευτική πολιτική εννοούμε το σύνολο των επιλογών και των ενεργειών που υλοποιούνται καθώς και των μέσων που χρησιμοποιούνται από το κράτος για την επίτευξη συγκεκριμένων εκπαιδευτικών στόχων. Το κράτος έχοντας μια συγκεκριμένη γενική κατεύθυνση για την εκπαίδευση ορίζει ένα σχέδιο δράσης, το οποίο κατευθύνει τις απαραίτητες ενέργειες και προσανατολισμούς για την επίτευξη των καθορισμένων στόχων (Σαΐτης 2008).

1.1 Γλωσσική ετερότητα και πολιτική της ομογενοποίησης

Η διαχείριση της γλωσσικής ετερότητας αποτελούσε ζήτημα το οποίο απασχολούσε πάντα την ελληνική εκπαιδευτική κοινότητα. Η απόρριψη της γλωσσικής και πολιτισμικής διαφορετικότητας και η προώθηση ενός γλωσσικού προτύπου ήταν απόρροια της ανάγκης επιβεβαίωσης της εθνικής και ταυτόχρονα της ευρωπαϊκής ταυτότητας των Νεοελλήνων (Χριστίδης 2001, όπ. αν. Ντίνας & Χλαπουτάκη & Γώτη 2011). Η επικράτηση του καπιταλισμού δημιούργησε μια καινούργια, σε σχέση με τον Μεσαίωνα, οικονομική, κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα, η οποία για να λειτουργήσει απαιτούσε έναν ομοιογενή γλωσσικά και πολιτισμικά πληθυσμό ώστε να δημιουργηθεί το απαραίτητο ομοιογενές εργατικό δυναμικό για παραγωγή σε μαζική κλίμακα. Η ανάγκη αυτή οδήγησε στη δημιουργία των εθνικών γλωσσών με σκοπό να αντικαταστήσουν τα πολύγλωσσα, πολυδιαλεκτικά μωσαϊκά του Μεσαίωνα. Υπό αυτές τις συνθήκες, το νεοελληνικό κράτος, κάτω από την εξαιρετικά έντονη συμβολική φόρτιση της γλωσσικής - πολιτισμικής ομοιογένειας, καθιέρωσε την καθαρεύουσα ως εθνική γλώσσα, με λειτουργία κατεξοχήν συμβολική και σκοπό την επιβεβαίωση της συνέχειας με την αρχαιότητα (Χριστίδης 2001). Ακολούθησε ενάμιση αιώνας ιδεολογικοπολιτικών συγκρούσεων μεταξύ των υπέρμαχων της καθαρεύουσας και αυτών της δημοτικής, με αποτέλεσμα να τεθεί στο περιθώριο ή να αποκλειστεί το ζήτημα της γλωσσικής ετερότητας. Με εξαίρεση την προστασία της τούρκικης γλώσσας (Συνθήκη Λωζάνης 1923) η γλωσσική πολιτική

στιγματισμού και απόρριψης της ενδοκρατικής αλλογλωσσίας (Χριστίδης 2001, όπ. αν. Ντίνας & Χλαπουτάκη & Γώτη 2011:889) *ασκήθηκε από μηχανισμούς ελέγχου και επιβολής μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται και ο θεσμός της εκπαίδευσης* (Γκότοβος 1991, όπ. αν. Ντίνας & Χλαπουτάκη & Γώτη 2011: 889).

Στη Μακεδονία, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, οι πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες, όπως η σύνθεση των πληθυσμών που ζούσαν εντός των ελληνικών συνόρων, όπως αυτά καθορίστηκαν με τη δημιουργία των νέων χωρών το 1912, οδήγησαν στην ύπαρξη της πολιτισμικής ετερότητας. Αυτή προέκυψε, αφενός, από εθνικότητες που ζούσαν στη Μακεδονία από την εποχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όπως οι Βλαχόφωνοι, οι Σλαβόφωνοι, οι Ισραηλίτες και άλλοι, αφετέρου, από την εισαγόμενη ετερότητα, δηλαδή από την άφιξη των προσφύγων και μεταναστών με τις ανταλλαγές των πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας, Βουλγαρίας και Τουρκίας (Γκότοβος 2002). Συνεπώς το νέο ελληνικό κράτος περιελάμβανε γλωσσικούς πληθυσμούς που βοήθησαν μεν στην ανεξαρτητοποίησή του, αλλά από τους οποίους θεωρούσε ότι απειλείται η εθνική γλωσσική συνοχή του. Οι ανωτέρω πληθυσμοί, με μητρική γλώσσα που συγγένευε ή έμοιαζε με τη γλώσσα των γειτονικών βαλκανικών κρατών, έδιναν τη δυνατότητα στα γειτονικά βαλκανικά κράτη (Βουλγαρία και Σερβία) να διεκδικήσουν το γλωσσικό κεφάλαιο της εθνοτικής τους ομάδας, με αποτέλεσμα τη διατάραξη της ελληνικής εθνοτικής ταυτότητας (Γκότοβος 2002).

Το ζήτημα της ξеноφονίας, που προέκυψε με την προσάρτηση των νέων χωρών, δεν ήταν καινούργιο. Απασχολούσε τους υπεύθυνους φορείς και την περίοδο της τουρκοκρατίας. Μετά το 1912 το θέμα της εκπαίδευσης των ξενόφωνων απασχόλησε πολιτικούς, θεωρητικούς και παιδαγωγούς στη χάραξη της εκπαιδευτικής πολιτικής του ελληνικού κράτους. Στην εφαρμογή της όμως αντιμετώπισαν δυσχέρειες εξαιτίας: α) των προσπαθειών των γειτονικών χωρών να προσεταιριστούν τους ξενόφωνους, ως δική τους εθνική μειονότητα και β) της πολιτικής αστάθειας που επικρατούσε στην Ελλάδα και των διπλωματικών παλινδρομήσεων στον προσδιορισμό της ταυτότητας των ξενόφωνων. Κύριος σκοπός της εκπαίδευσης του ελληνικού κράτους ήταν ο εξελληνισμός των ξενόφωνων πληθυσμών κυρίως μέσω της γλωσσικής αφομοίωσης. Η πραγματοποίηση αυτού του σκοπού απασχόλησε όλα τα κέντρα εξουσίας, κεντρικά ή περιφερειακά, δημόσια ή μη, οδηγώντας συχνά σε αντιφατικές στρατηγικές, χωρίς παρέκκλιση από τον προαναφερθέντα στρατηγικό στόχο (Ηλιάδου – Τάχου 2004). Η

πολιτική της αφομοίωσης βασίστηκε στην αρχή ότι το έθνος αποτελεί ένα σύνολο πολιτικά και πολιτισμικά ενιαίο και αγνοεί τις εθνικές ομάδες με τα ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά. Στην περίπτωση της Μακεδονίας και για την περίοδο του μεσοπολέμου, με τον όρο αφομοίωση εννοείται η ανάγκη για ομοιογένεια γλωσσική και εθνοτική, προκειμένου να διατηρηθεί η εθνική συνοχή (Μάρκου 1998). Το κράτος εφάρμοσε το αφομοιωτικό μοντέλο στην εκπαίδευση των ξενόφωνων στοχεύοντας στην ενσωμάτωσή τους στο κοινωνικό σύνολο και στην επίτευξη της ομοιογένειας (Πυργιωτάκης 2000, όπ. αν. Ηλιάδου – Τάχου 2006).

Στο πλαίσιο αυτό επιχειρήθηκε η διερεύνηση της ελληνικής εκπαιδευτικής πολιτικής που ασκήθηκε στους Βλαχόφωνους πληθυσμούς της Ημαθίας, διά της μελέτης των εκθέσεων των Επιθεωρητών Εκπαίδευσης. Προκειμένου να τεθεί τέλος στην προπαγάνδα της Ρουμανίας η οποία, υιοθετώντας το παράδειγμα της Βουλγαρίας και της Σερβίας, διεκδικούσε την εθνοτική ομάδα των Βλαχόφωνων ασκώντας τη δική της εκπαιδευτική πολιτική, η διδασκαλία της ελληνικής, ως ξένης και μοναδικής γλώσσας, επιβαλλόταν για εθνικούς λόγους.

1.2. Ρουμάνικη Εκπαιδευτική Πολιτική

Το ρουμάνικο κράτος, από το δεύτερο μισό του 19^{ου} ακόμη αιώνα, για να θέσει γερές βάσεις στην προπαγανδιστική του κίνηση ορίζει ένα σχέδιο δράσης για την επίτευξη των δικών του στόχων δίνοντας βάση στην παιδεία:

- Διορίζει Ρουμάνους δασκάλους και επιθεωρητές (Κολτσίδα 1976).
- Ιδρύει πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια σχολεία με μόνιμα συσσίτια. Επίσης ταχύρρυθμα σχολαρχεία και ιερατεία για την εκπαίδευση λειτουργών, τους οποίους, μετά από σύντομα σεμινάρια, τους διόριζε με αξιόλογους μισθούς στα σχολεία και στις εκκλησίες που είχαν στο μεταξύ ανεγερθεί. Έτσι βλέπουμε δεκάδες δασκάλους, καθηγητές, ιερείς χωρίς ρουμάνικο πληθυσμό (Τζίμας 2005:81).

- Τα σχολεία της μέσης κυρίως εκπαίδευσης ήταν ανοιχτά για κάθε Βλάχο. Εντός του σχολείου λειτουργούσε οικοτροφείο, όπου, εκτός από φαγητό, τους παρέχονταν ρούχα και υγειονομική περίθαλψη (Κολτσίδα 1976).
- Όσοι τελείωναν αυτά τα σχολεία με υποτροφίες συνέχιζαν στο Βουκουρέστι για ανώτερες και ανώτατες πανεπιστημιακές σπουδές. Σε αυτούς δίνονταν απεριόριστη ενίσχυση και συμπαράσταση (Κολτσίδα 1976).
- Κάθε οικογένεια που έστελνε τα παιδιά της στα σχολεία αυτά ή δήλωνε την στήριξή της στην κίνηση χαρακτηριζόταν επίσημο όργανο των επιδιώξεών τους και έπαιρνε σημαντικό μηνιαίο εισόδημα. Όσοι έδειχναν έμπρακτα τη στήριξή τους, τους προστάτευε και τους προωθούσε κλιμακωτά σε ζηλευτά αξιώματα (Κολτσίδα 1976).
- Ειδικά τα ρουμάνικα εκείνα συσσίτια δημιουργούσαν μεγάλο πρόβλημα στα παιδιά των ελληνικών σχολείων. Πολλά παιδιά φθονούσαν εκείνη την εποχή τις σταφίδες και τα ξερά σύκα που μοίραζε κάθε μέρα ο επιστάτης-παιδαγωγός του ρουμάνικου σχολείου. *Τα δύσκολα και φτωχά εκείνα χρόνια τα παιδιά λαχταρούσαν για ένα φρούτο[...]* Οι υπεύθυνοι της ρουμάνικης κοινότητας έπιαναν τον σφυγμό αυτών των παιδιών και αγόραζαν έτσι παιδικές συνειδήσεις (Τζίμας 2005:82).

Τα παιδιά αντιστέκονταν και δεν υπέκυπταν στον πειρασμό. Υπήρχαν όμως και μέρες που θαρραλέα παιδιά εν αγνοία των γονιών τους έμπαιναν στις αίθουσες των σχολείων, προκειμένου να έχουν το δικαίωμα στο συσσίτιο, τα γλυκά και τα δώρα. Είχαν την εντύπωση ότι ξεγελούσαν και τους δασκάλους. Οι δάσκαλοι όμως, που γνώριζαν τα πράγματα, τα άφηναν και δεν προέβαιναν σε παρατηρήσεις. Ήταν και αυτό μέσα στα πλαίσια της τακτικής που είχαν σχεδιάσει οι ρουμάνοι μεγαλοϊδεάτες (Τζίμας 2005:82).

1.3. Ελληνική εκπαιδευτική πολιτική και εθνική ταυτότητα

Στα χρόνια που μελετούμε, αρχές του 20^{ου} αιώνα, η εκπαιδευτική παρουσία του ελληνικού κράτους συνδέεται άρρηκτα με την εθνική του ταυτότητα και ο ιδεολογικός του προσανατολισμός στοχεύει άμεσα στον εθνικό στόχο της απελευθέρωσης των

υπόδουλων ελληνικών πληθυσμών (Κολτσίδα 2001:69). Σε αυτό το πλαίσιο ορίστηκαν οι εκπαιδευτικοί στόχοι για τις εθνικές και εδαφικές διεκδικήσεις: α) διάδοση και καλλιέργεια της ελληνικής γλώσσας, β) ίδρυση ελληνικών σχολείων με τη στήριξη των κοινοτήτων και των κατοίκων, γ) δημιουργία σχολών για την ενιαία εκπαίδευση των δασκάλων και των ιερέων, για την επίτευξη του εθνικού στόχου μέσω της εκπαίδευσης, δ) ίδρυση Φιλεκπαιδευτικών και Μορφωτικών Συλλόγων, Ενώσεων και Σωματείων, ε) χρηματοδότηση των σχολείων για υποτροφίες απόρων μαθητών και τέλος στ) μεταβίβαση εκπαιδευτικών αρμοδιοτήτων στα ελληνικά προξενία του υπόδουλου χώρου (Κολτσίδα 2001).

Η εκπαιδευτική πολιτική δεν ήταν η πλέον οργανωμένη και επιτυχής. Από τα πρώτα χρόνια του 20^{ου} αιώνα πολυάριθμα νομοσχέδια κατατέθηκαν. Η πολιτική αστάθεια όμως που επικρατούσε στη χώρα καθώς και η οικονομική δυσπραγία δεν επέτρεψαν την ψήφισή τους με νόμο. Το Ελληνικό κρατικό εκπαιδευτικό σύστημα επεβίωσε άθικτο σχεδόν μέχρι το 1929 με ελάχιστες αλλαγές το 1912 και το 1922 λόγω της προσάρτησης των «νέων χωρών» και της Μικρασιατικής καταστροφής. Ιδιαίτερα από το 1920 μέχρι και το 1927, 29 Υπουργοί 34 κυβερνήσεων αναιρούσαν ο ένας το θεσμικό πλαίσιο που εισήγαγε ο προηγούμενος, με αποτέλεσμα να δημιουργείται χάος και αντιφάσεις στην εκπαιδευτική πολιτική. Τα νομοσχέδια του 1880, 1889, 1899, 1911, 1913, 1929 ήταν σχεδόν ίδια με μικρές παραλλαγές. Ο μοναδικός μετασχηματισμός ήταν η σταδιακή συγκέντρωση της εξουσίας σε κεντρικές υπηρεσίες, με τον διορισμό το 1895 Επιθεωρητών στη δημοτική εκπαίδευση, το 1905 στη μέση και από το 1920-1931 ο σταδιακός αποκλεισμός των τοπικών παραγόντων (Πυρινός 2012).

1.4. Η εκπαιδευτική κατάσταση στην Μακεδονία στις αρχές του 20^{ου} αιώνα

Ως τον 19^ο αιώνα η θρησκεία ήταν το σοβαρότερο κριτήριο διαφοροποίησης των υπόδουλων αγροτών της Οθωμανοκρατούμενης Μακεδονίας και το Οικουμενικό Πατριαρχείο αποτελούσε τον μόνο φορέα διαχείρισης της Εκπαίδευσης. Η ελληνική παιδεία στον Μακεδονικό χώρο ενταγμένη σε αυτό το πλαίσιο απευθυνόταν πέρα από εθνοφυλετικούς διαχωρισμούς σε όλα τα μέλη του ρουμ μιλλέτ, των υπαγομένων δηλαδή στη θρησκευτική δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου και

προσελάμβανε οικουμενικές διαστάσεις (Ηλιάδου-Τάχου & Ντίνας 2006). *Ο ελληνικός της χαρακτήρας, ο οποίος αποτυπωνόταν στη χρήση της ελληνικής γλώσσας και των αξιών του κλασσικού ελληνικού πολιτισμού, δεν αλλοίωσε στην ουσία τις οικουμενικές της διαστάσεις* (Ηλιάδου-Τάχου & Ντίνας 2006:348).

Από το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου} η Μακεδονία γνώρισε σταθερή, διαρκή οικονομική και εκπαιδευτική πρόοδο. Η έντονη εμπορική δραστηριότητα καθώς το χρήμα επανήρθε στα χέρια των Ελλήνων και η ανάπτυξη της επικοινωνίας με τον ελεύθερο νότο έφερε ως αποτέλεσμα την υποδομή της παιδείας υπό την πρωτοβουλία του εμπορικού κόσμου, την ίδρυση πανεπιστημίων στην Αθήνα και φιλεκπαιδευτικών συλλόγων δίνοντας ώθηση στο θέμα της παιδείας (Δάρδας 1995).

Μετά τη δημιουργία του Ελληνικού Κράτους και πριν την ένταξη της Μακεδονίας στο ελληνικό κράτος η εκπαιδευτική πολιτική ασκούνταν από τα δύο κέντρα του Ελληνισμού: το οικουμενικό στην Κωνσταντινούπολη, και το εθνικό κέντρο στην Αθήνα (Πυρινός 2012). Ως συνέπεια αυτού του δίπολου σχηματισμού ήταν οι δυσκαμψίες, οι παρερμηνείες και οι επικαλύψεις μεταξύ των φορέων και των κέντρων εξουσίας καθώς και το ιδεολογικό και φιλοσοφικό έλλειμμα βάθους στον σχεδιασμό των λειτουργιών της εκπαίδευσης (Ηλιάδου-Τάχου & Ντίνας 2006).

Το πέρασμα στα πρώτα έτη της κρατικής παρέμβασης, ανήκει χρονικά στο στάδιο της αρχικής διερεύνησης της κοινωνικής λειτουργίας του κράτους και της αποσπασματικής ανάπτυξης κρατικών θεσμών και λειτουργιών, μεταξύ αυτών και της εκπαίδευσης (Πυρινός 2012:19). Υπέστη, θα λέγαμε, η εκπαίδευση μία μετατροπή της πολιτιστικής ελληνορθόδοξης ταυτότητας, όπως είχε προκύψει στα ιστορικά πλαίσια της περιόδου του Βυζαντίου και της Τουρκοκρατίας, σε μια πολιτική εθνική ταυτότητα στα ιστορικά πλαίσια της περιόδου της Βιομηχανικής επανάστασης και της ανάδυσης των εθνικών κρατών. Ο στόχος της παρέμεινε κοινός στο πέρασμα όλων αυτών των χρόνων: η οικοδόμηση του έθνους – κράτους. Απλά στην πρώτη περίοδο αποσκοπούσε στην εθνική απελευθέρωση και στη δεύτερη περίοδο στην εθνική ομογενοποίηση (Πυρινός 2012:20). *Η διαμόρφωση όμως των πρώτων απειλητικών εθνικισμών κατέστησε επιτακτικό το αίτημα της εξάπλωσης της ελληνικής παιδείας σε όλα τα κοινωνικά στρώματα των κέντρων της Μακεδονίας* (Ηλιάδου-

Τάχου & Ντίνας 2006:348). Μέσα σε αυτό το κλίμα διάχυσης μιας παιδείας εθνικού αλτρωτισμού, γεννήθηκε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και ο θεσμός του Σχολικού Επιθεωρητή, συστηματικού φορέα διαχείρισης των ελληνικών σχολείων του οθωμανικού χώρου (Ηλιάδου–Τάχου όπ. αναφ. Ηλιάδου-Τάχου & Ντίνας 2006).

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και μέχρι το 1914 επικρατούσε ο τύπος του κοινοτικού σχολείου στοιχειώδους εκπαίδευσης με αρκετές αποκλίσεις από το σχολείο του προηγούμενου αιώνα και κυρίως μετά το 1904 με την ενίσχυση του θεσμού του Επιθεωρητή. Τα Βασιλικά Διατάγματα που τέθηκαν σε ισχύ από το 1914 διαφοροποίησαν στην πράξη το προηγούμενο θεσμικό πλαίσιο. Η «κοινοτική εκπαίδευση» αντικαταστάθηκε από την «κρατική» (Ηλιάδου-Τάχου 2001).

Η ένταξη της Μακεδονίας στο κράτος δημιούργησε προβλήματα στην εκπαίδευση, όπως η εναρμόνιση των εκπαιδευτικών θεσμών και η επέκταση του σχολικού δικτύου. Επίσης, μέχρι το 1912, η εκπαίδευση αποσκοπούσε στην αφύπνιση της εθνικής συνείδησης του λαού. Η κρατική πολιτική της εκπαίδευσης μετά τις μεταρρυθμίσεις του 1914 κλήθηκε να οικοδομήσει ένα εθνικά ομοιογενές σύνολο, προσπάθεια η οποία συνάντησε δυσκολίες εξαιτίας των πολυάριθμων πληθυσμιακών ανακατατάξεων και της συνύπαρξης στον γεωγραφικό χώρο πολλών φυλετικών ομάδων. Το 1922 προστέθηκαν και οι πρόσφυγες της Μικράς Ασίας (Πυρινός 2012).

Σε πρώτη φάση, από το 1912 – 1914 διατηρήθηκε η κοινοτική εκπαιδευτική πολιτική, όπως αυτή είχε διαμορφωθεί κατά την προγενέστερη περίοδο, λόγω της δυσκολίας ενσωμάτωσης της κοινοτικής εκπαίδευσης στην κρατική διοίκηση, εξαιτίας της διαφοράς της δομής των δυο συστημάτων. Στη δεύτερη φάση, από το 1914 μέχρι το 1920, έχουμε τη συνύπαρξη αρμοδιοτήτων κοινότητας – κράτους. Οι προσπάθειες του κράτους για την ενσωμάτωση των κοινοτικών σχολείων στο εκπαιδευτικό πλαίσιο έγιναν συστηματικότερες. Την εποπτεία και τη διοίκηση της δημοτικής και μέσης εκπαίδευσης ανέλαβε ο Υπουργός των εκκλησιαστικών και της εκπαίδευσης, με κύρια όργανα το εκπαιδευτικό συμβούλιο, το εποπτικό συμβούλιο, τους επιθεωρητές και τους διευθυντές των σχολείων. Τέλος στην τρίτη φάση, από το 1920 έως και το 1931, πραγματοποιήθηκε το τελικό στάδιο της ενσωμάτωσης της εκπαίδευσης των «νέων χωρών» (Πυρινός 2012).

Αυτή η αφομοίωση του κοινοτικού εκπαιδευτικού συστήματος στο κρατικό εκπαιδευτικό σύστημα δεν συντελέστηκε χωρίς συγκρούσεις μεταξύ κρατικών και κοινοτικών φορέων. Η κρατική παρέμβαση πολλές φορές με τις αυθαίρετες ρυθμίσεις της και από θέση ισχύος επεδίωκε να καταργήσει τους κοινοτικούς θεσμούς και να τους αντικαταστήσει με ξένα και ξεπερασμένα πρότυπα (Πυρινός 2012).

Όσον αφορά στο ιδεολογικό επίπεδο, το ελληνικό κράτος, αντίθετα με τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, δεν άργησε καθόλου να εφαρμόσει την πολιτική της ομογενοποίησης των πολιτισμικών κοινοτήτων και ιδιαίτερα μετά το 1923, που η Ελλάδα δέχτηκε και τους προσφυγικούς πληθυσμούς της Μικρασίας. Για να δώσει κίνητρα στους ξενόφωνους και πρόσφυγες, εστίασε στην άμβλυνση των φυλετικών διαφορών, στην κοινωνική και οικονομική τους άνοδο (Πυρινός 2012).

Σε αυτή την προσπάθεια όμως και όσον αφορά στη χρηματοδότηση της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, το ελληνικό κράτος ήταν απλός αρωγός, αφού το βάρος της οικονομικής στήριξης για την οργάνωση και λειτουργία της εκπαίδευσης ανέλαβε αποκλειστικά σχεδόν η οργανωμένη τοπική κοινωνία, μέσα στους κόλπους της οποίας δημιουργήθηκαν οι «φορείς της εκπαίδευσης»: Οι Μακεδόνες απόδημοι, οι τοπικές εκκλησίες, τα επαγγελματικά σωματεία και το Οικουμενικό Πατριαρχείο (Κολτσίδα 2001).

1.5. Ο Θεσμός του σχολικού Επιθεωρητή

Από το 1910 και μετά το υπουργείο Εξωτερικών ανέθεσε την άσκηση εκπαιδευτικής πολιτικής του Ελληνικού κράτους στην «Επιτροπή περί των ευαγών σκοπών» (Μπελιά 1988, όπ. αν. Ηλιάδου-Τάχου 2001). Παράλληλα το Υπουργείο ήλεγχε την εκπαιδευτική διαδικασία με ένα δίκτυο πρακτόρων και συνεργατών, οι οποίοι σε επικοινωνία με τα Προξενία γνωστοποιούσαν τις ανάγκες και τα προβλήματα των κατά τόπους σχολικών μονάδων αποδίδοντας με σαφήνεια την κατάστασή τους (Ηλιάδου-Τάχου 2001).

Η δημιουργία του θεσμού του Γενικού Επιθεωρητή των Ελληνικών σχολείων το 1904 (Ηλιάδου-Τάχου 2001) αφενός νομιμοποιούσε και συγκάλυπτε τη δράση του Ελληνικού προξενείου, αφετέρου αμφισβητούσε σαφώς το καθεστώς των προνομίων

του Πατριαρχείου που μέχρι τότε κατείχε και δημιουργούσε νέο θεσμικό καθεστώς της εκπαίδευσης με κύριο χαρακτηριστικό την εξάρτηση της εκπαιδευτικής λειτουργίας από το Προξενείο και κατ' επέκταση από το Ελληνικό Βασίλειο (Μπελιά 1988, όπ. αν. Ηλιάδου-Τάχου 2001). Ο Γενικός Επιθεωρητής φερόταν ως υπάλληλος του Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, ενώ στην ουσία έπαιρνε εντολές από τον έλληνα Πρόξενο, και παρενέβαινε στη σχολική πραγματικότητα με τρόπο «μη έννομο» κατά τους Οθωμανικούς νόμους (Ηλιάδου-Τάχου & Ντίνας 2006). Στόχος του νέου θεσμού ήταν η εφαρμογή ενιαίας εκπαιδευτικής πολιτικής και εθνικού φρονηματισμού (Μπελιά 1988, όπ. αν. Ηλιάδου-Τάχου 2001). Οι Επιθεωρητές εκτός από το καθαρά εκπαιδευτικό και παιδαγωγικό τους έργο ήταν επιφορτισμένοι με τον ρόλο των «αποστόλων της εθνικής ιδέας» και πρακτόρων πληροφοριών για τα Προξενεία (Ηλιάδου-Τάχου 2001). Οι νέες αυτές τάσεις οδηγούν στην αντίδραση του Πατριαρχείου και των κατά τόπους Μητροπολιτών. Η Εφορεία στις τοπικές κοινωνίες είναι πανίσχυρη και η δικαιοδοσία του Επιθεωρητή περιορίζεται. Ο νέος θεσμός συναντά δυσχέρειες, συνυπάρχει με τις παγιωμένες δομές χάνοντας ένα μέρος από τον δυναμισμό του και τις αρμοδιότητές του ασκώντας όμως πολύ ευεργετική επίδραση στην εξέλιξη των σχολικών μονάδων με την εφαρμογή τεχνοκρατικών και επιστημονικότερων επιλογών (Ηλιάδου-Τάχου 2001).

1.6. Η Εφορεία Ελληνικών Εκπαιδευτηρίων Βέροιας

Μέχρι και τη μεταρρύθμιση του 1914 η Σχολική Επιτροπή αποτελούσε το «Υπουργείο Παιδείας» των Ελληνικών σχολείων της αυτοδιοικούμενης κοινότητας της Βέροιας. Η σύσταση σχολικών επιτροπών και σχολικών ταμείων που ήδη λειτουργούσαν στην υπόλοιπη Ελλάδα μετά τις μεταρρυθμίσεις του 1914 δεν είχαν άμεση εφαρμογή στις «νέες χώρες» (Πυρινός 2012:126).

Συνεδρίαζε σε τακτά και έκτακτα χρονικά διαστήματα υπό την προεδρία του Μητροπολίτη. Το ενδιαφέρον της για τα εκπαιδευτικά θέματα ήταν διαρκές και οι αρμοδιότητές της ποικίλες (Κολτσίδας 2016). Σύμφωνα με τον κανονισμό της ελληνικής κοινότητας της Βέροιας του 1912, η Εφορεία αποτελείται από 4 μέλη, εκλέγεται από τον Μητροπολίτη, την δημογεροντία και τη Διευθύνουσα Επιτροπή και προσλαμβάνει τους εκπαιδευτικούς. Η Εφορεία, επίσης, δύναται να προβεί σε απολύσεις εκπαιδευτικών ακόμη και στη μέση της σχολικής χρονιάς, αν υπάρχουν

δικαιολογημένοι και ισχυροί λόγοι. Ένα μέλος της επιτροπής οφείλει εκ περιτροπής να επισκέπτεται τα σχολεία και να εξετάζει την ακριβή εκπλήρωση των καθηκόντων των εκπαιδευτικών και των αναγκών των σχολών, στην αντιμετώπιση των οποίων προβαίνει η Εφορεία εγκαίρως.

Κυριότερο μέλημά της ήταν να βρεθούν πόροι για την στήριξη των αναγκών των σχολείων. Τα έσοδα για την διαχείρισή τους εξασφαλιζόνταν από ετήσιες χορηγίες της εκκλησίας του Αγίου Αντωνίου, η οποία ήταν υπεύθυνη και για τα εκτός πόλης σχολεία, το κηροπωλείο, το κληροδότημα του Δ. Ρακτιβάν, οι τόκοι των κληροδοτημάτων, τα έσοδα από εισιτήρια, ελέγχους, ενδεικτικά, από την περιφορά του δίσκου των εκκλησιών καθώς και τα κληροδοτήματα των ομογενών (Χιονίδης 1970).

Μετά το 1914 και μέχρι το 1920, οι Σχολικές Εφορίες περιορίστηκαν στην είσπραξη των σχολικών πόρων για την κάλυψη των λειτουργικών εξόδων των σχολείων. Οι δε διορισμοί και οι μεταθέσεις εκπαιδευτικών συνέχισαν να γίνονται ύστερα από γνωμοδότηση των Σχολικών Εφόρων. Από το 1920 και μετά ιδρύθηκαν τα Ταμεία Εκπαιδευτικής Πρόνοιας σε κάθε Δήμο ή Κοινότητα στα οποία ανήκουν όλα τα διδακτήρια και καταργήθηκαν όλες οι κοινότητες και οι Σχολικές Εφορίες (Πυρινός 2012).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ, ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΣΤΟΧΟΙ

Σκοπός της έρευνας είναι η διερεύνηση της γλωσσικής πολιτικής του ελληνικού κράτους, όπως εκφράστηκε στις Εκθέσεις των Επιθεωρητών Εκπαίδευσης, σχετικά με τη γλωσσική διδασκαλία, έναντι των Βλαχόφωνων πληθυσμών της Ημαθίας, στα χρόνια που ακολούθησαν μετά τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου, οπότε προσαρτήθηκε η Μακεδονία στο Ελληνικό Κράτος, και ύστερα από την πρώτη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1914. Αναζητούνται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της εκπαίδευσης των Βλαχόφωνων αυτής της περιοχής, διότι είναι στους πληθυσμούς της Ημαθίας, στους Βεργιάνους Βλάχους, στους οποίους διείσδυσε η ρουμάνικη προπαγάνδα για τους λόγους που έχουν ήδη αναλυθεί στο πρώτο μέρος της εργασίας. Συνεπώς η μελέτη των τακτικών ομογενοποίησης της κρατικής εκπαιδευτικής πολιτικής στους Βλαχόφωνους πληθυσμούς παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Επιμέρους στόχοι:

- Η διερεύνηση του σκοπού της γλωσσικής διδασκαλίας στους Βλαχόφωνους μαθητές της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης των σχολείων της Ημαθίας.
- Η αναζήτηση των μεθόδων, διδακτικών και όχι μόνο, για να επιτευχθεί ο σκοπός.
- Ο ρόλος του διδακτικού προσωπικού.
- Η διερεύνηση της στάσης των Επιθεωρητών απέναντι στους βλαχόφωνους.
- Η ανίχνευση της στάσης της τοπικής κοινωνίας της Βέροιας και της εκκλησίας έναντι των βλαχόφωνων πληθυσμών.
- Η διερεύνηση της στάσης των γονέων, του οικογενειακού περιβάλλοντος και της τοπικής κοινωνίας στους εκπαιδευτικούς, φορείς αυτής της κρατικής γλωσσικής πολιτικής.

- Η όψη της Ρουμάνικης προπαγάνδας μέσα από τα μάτια των Επιθεωρητών Εκπαίδευσης
- Οι συστάσεις των Επιθεωρητών Εκπαίδευσης προς την ηγεσία.

Πηγή διερεύνησης αποτελούν οι Εκθέσεις των Επιθεωρητών Εκπαίδευσης, οι οποίες αποτελούν επίσημες μαρτυρίες της κρατικής πολιτικής ομογενοποίησης που εφαρμόστηκε στους ξενόφωνους πληθυσμούς της Μακεδονίας και ιδιαίτερα της Ημαθίας, αν λάβουμε υπόψη τον σημαντικό ρόλο που έπαιζαν οι Επιθεωρητές στην εκπαιδευτική πολιτική του νεοσυσταθέντος κράτους. Μελετήθηκαν δύο Εκθέσεις από τα αρχεία της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Ημαθίας, περιόδου από 3-10-1916 έως 31-5-1918, μία Έκθεση του σχολικού έτους 1921-1922, μία του 1923, δύο του σχολικού έτους 1924-1925 και τέλος μία του 1926. Εκτός από τις δύο πρώτες, οι οποίες είναι ενυπόγραφες και με ευανάγνωστη υπογραφή από την οποία διαβάζεται το επώνυμο του Επιθεωρητή, στις υπόλοιπες ή δεν υπάρχει υπογραφή ή είναι δυσανάγνωστη. Μπορούμε όμως από την αλλαγή του γραφικού χαρακτήρα να διακρίνουμε συνολικά τρεις συντάκτες: Τον Επιθεωρητή της έκθεσης των ετών 1916-1918, του 1921-1922 και αυτόν των ετών 1923-1926.

Ιδιαίτερο επίσης χαρακτηριστικό των εκθέσεων είναι ότι συνήθως, και όχι πάντα, αποτελούν τμήμα μεγάλων πολυσέλιδων βιβλίων με χοντρά εξώφυλλα στα οποία απουσιάζει η αρίθμηση. Συνεπώς η αναφορά σε αυτές γίνεται με αριθμημένη παραπομπή σύμφωνα με την ημερομηνία και το έτος σύνταξης.

Τέλος, αξιοσημείωτο είναι ότι οι εκθέσεις για τα θερινά βλαχόφωνα σχολεία είναι και αυτές πολυσέλιδες σε αντίθεση με όλες τις άλλες εκθέσεις των ίδιων Επιθεωρητών για τα υπόλοιπα σχολεία της Ημαθίας και της Πιερίας που τελούσαν υπό την εποπτεία τους, οι οποίες μετρούν σε έκταση μια ή λίγες παραγράφους. Παρόλα αυτά, ο αναγνώστης, σε ελάχιστα σημεία θα βρει αναφορές για την διδασκαλία ακόμη και του πιο βασικού μαθήματος για την πολιτική τακτική της ομοιογένειας, της γλώσσας. Οι υποδείξεις και οι συστάσεις των Επιθεωρητών στοχεύουν κυρίως στη βελτίωση των σχέσεων μεταξύ τοπικής κοινωνίας και αρχών με τους βλαχόφωνους, ρουμανίζοντες ή μη, τη βελτίωση των κτιριακών υποδομών με την ανέγερση νέων σχολικών κτιρίων, την οικονομική στήριξη των πληθυσμών αυτών και την παροχή εποπτικού υλικού με

στόχο την εξάλειψη της ρουμάνικης προπαγάνδας, την προσέλκυση του μαθητικού δυναμικού στα ελληνικά σχολεία και το κλείσιμο των ρουμάνικων στο συντομότερο δυνατό χρονικό διάστημα. Το σύνολο του αρχειακού υλικού αποτελεί μια ιστορική μαρτυρία και επιβεβαίωση, από την πένα των εκπροσώπων της ελληνικής εκπαιδευτικής πολιτικής. Αφορά αφενός στη μορφή της ρουμάνικης προπαγάνδας ιδιαίτερα στην περιοχή της Ημαθίας, αφετέρου στα στερεότυπα που καλλιεργήθηκαν από τους τοπικούς φορείς, συμπεριλαμβανομένης της εκπαίδευσης, της εκκλησίας και της κοινωνία της πόλης της Βέροιας, έναντι των Βλαχόφωνων πληθυσμών.

Επιλέχθηκε η ποιοτική έρευνα και όχι η ποσοτική, εφόσον αυτό που μας ενδιαφέρει είναι να εξετάσουμε γενικά τις προθέσεις και τις στάσεις των πρωταγωνιστών της, χωρίς να μας ενδιαφέρουν στοιχεία ποσοτικά ή στατιστικά της ερευνώμενης ιστορικής περιόδου.

Ως μέθοδος έρευνας χρησιμοποιήθηκε η ανάλυση περιεχομένου με μονάδα ανάλυσης το θέμα. Πρόκειται για ιστορική έρευνα που στοχεύει στην αναζήτηση μαρτυριών προκειμένου να εκτιμηθούν γεγονότα και να εξαχθούν συμπεράσματα σχετικά με συμβάντα που ανήκουν στο ιστορικό παρελθόν. Αποτυπώνει επίσης τη γενική εικόνα των συνθηκών και συντελεί στον εντοπισμό και την οριοθέτηση ενός προβλήματος, δίνοντας τη δυνατότητα της αξιοποίησης του παρελθόντος στην πρόβλεψη του μέλλοντος και της ερμηνείας του παρελθόντος με την αξιοποίηση στοιχείων του παρόντος (Cohen & Manion 1994).

Η ανάλυση που επιχειρείται γίνεται σε θεματικές ενότητες που αφορούν στις πλευρές της γλωσσικής διδασκαλίας, όπου κάθε επιμέρους στόχος από αυτούς που ήδη προαναφέρθηκαν αποτελεί και μία θεματική ενότητα. Η θεματική ανάλυση είναι μια μέθοδος εύχρηστη και ευέλικτη. Εστιάζει στον εντοπισμό, την ανάλυση και την αναφορά των θεμάτων που προκύπτουν μέσα από τα δεδομένα. Για τη διεξαγωγή της θεματικής ανάλυσης, σε πρώτο στάδιο απαιτείται η εξοικείωση του ερευνητή με τα δεδομένα, στη συνέχεια ακολουθεί η κωδικοποίηση, η αναζήτηση θεμάτων, η επανεξέτασή τους, ο ορισμός και η ονομασία των θεμάτων και στο τέλος η έκθεση των δεδομένων και η συγγραφή των ευρημάτων (Braun & Clarke 2006).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΕΚΘΕΣΕΩΝ ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΗΣ ΗΜΑΘΙΑΣ

3.1. Γλωσσική διδασκαλία

Τον Οκτώβριο του 1916 στο Βλαχόφωνο Χωροπάνι, χωριό Αρβανιτόβλαχων, λειτουργεί κοινό σχολείο και νηπιαγωγείο. Είναι διαιρεμένο σε δύο τμήματα, το *Ιπτινταντιέ*, ανάλογο προς το ημέτερον δημοτικόν σχολείον, και το *Ρουσοντιέ*, τμήμα ανώτερον ανάλογο προς τα ιδικά μας Ελληνικά σχολεία δηλώνει ο Επιθεωρητής και συνεχίζει πως σε αυτά τα σχολεία διδάσκεται η Ελληνική γλώσσα και πως είναι ανάγκη να διοριστούν μόνιμοι δάσκαλοι της Ελληνικής.

Η ίδια ανάγνωση εκπορεύεται και από την έκθεση της 31^{ης} Μαΐου του 1918 όπου διαπιστώνεται η υποτυπώδης διδασκαλία της ελληνικής από μη έλληνες δασκάλους, εφόσον αναφέρεται ότι στα σχολεία των ρουμανιζόντων, όπως χαρακτηρίζονται τα σχολεία των Βλαχόφωνων της Βέροιας, διδάσκεται η Ελληνική γλώσσα από ρουμανίζοντες δασκάλους αλλά μόνο για δυο ώρες την εβδομάδα. Οι δάσκαλοι αυτοί είναι απόφοιτοι ρουμάνικων πρακτικών Λυκείων της Θεσσαλονίκης και του Μοναστηρίου, ή ρουμάνικων αστικών σχολών και λαμβάνουν μισθό (100-150 δρχ μηνιαίως) από το Ρουμάνικο Προξενείο Θεσσαλονίκης.

Ο σκοπός του απόλυτου εξελληνισμού των Βλαχόφωνων είναι αρχικά γλωσσικός. Πρωταρχικό μέλημα των δασκάλων είναι η εκμάθηση της ελληνικής με σκοπό να την διδαχθούν ως πρώτη γλώσσα, αντικαθιστώντας την μητρική σε όλα τα επίπεδα και τις λεκτικές πράξεις και μάλιστα ξεκινώντας από τα παιδιά του Νηπιαγωγείου και τα τμήματα της πρώτης τάξης του δημοτικού, *καθ' όσον ούτοι αγνοούσιν την ημετέραν γλώσσαν και έχουσι ανάγκη επιμελημένης και επιμόνεος προσπάθειας προς εκμάθησιν ταύτης*.¹

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη του Επιθεωρητή της έκθεσης του 1918 για την απόλυτη ανάγκη διδασκαλίας και εκμάθησης της ελληνικής ως μιας και μοναδικής γλώσσας στα βλαχόπουλα, ως μοναδικό εργαλείο για τη μελλοντική τους ένταξη στην αστική κοινωνία, για την επαγγελματική και οικονομική τους ανέλιξη. Επιμένει μάλιστα στη θέση αυτή με την προτροπή να στραφεί όλη η προσοχή της

διδασκαλίας της γλώσσας στα παιδιά των αγράμματων ποιμένων και αγωγέων Ελλήνων πολιτών και βιοπαλαιστών τα οποία μιλούν τη βλάχικη γλώσσα. Ακολουθεί η βεβαιότητα και η παραδοχή από το στόμα του φορέα της κρατικής πολιτικής, ότι όλοι τους, ακόμη και οι ρουμανίζοντες, είναι Έλληνες πολίτες, οι οποίοι *μαθαίνουνσι τας πρώτας γνώσεις εις γλώσσαν ήτις εις ουδέν έχει να τους χρησιμεύσει εις τον μετέπειτα βίον*. Συνεπώς, θεωρείται επιτακτική η ανάγκη της διδασκαλίας της ελληνικής, εφόσον αυτοί που είναι εύποροι και κατέχουν κάποια κοινωνική θέση, όπως η οικογένεια του Χ”... , ή συνδέονται με πρόσωπα στη Ρουμανία, ή σπούδασαν εκεί, ή σπουδάζουν στην εμπορική σχολή της Θεσσαλονίκης (Ρουμάνικο σχολείο), δύσκολα θα παραδεχτούν ότι η γνώση της ελληνικής είναι απαραίτητη, ακόμη δυσκολότερα θα αποκηρύξουν την ιδέα του ρουμανισμού και επίσης έχουν τα μέσα να μάθουν και τα στοιχεία της ελληνικής. *Δια τους ανθρώπους της μικράς παιδείας και μορφώσεως και στενής αντιλήψεως η μικροφιλοτιμία παίζει ρόλον σπουδαιότατον. Μην ελπίζωμεν ότι ο Χ”... και οι ανήκοντες εις τας ως ανωτέρω κατηγορίας να αναγνωρίσωσι την πλάνην των*. Η επιδίωξη λοιπόν της εκπαίδευσης στους στενόμυαλους και φτωχούς στο πνεύμα αλλά και κατά κυριολεξία Βλάχους είναι σαφής: *Εις τα τέκνα λοιπόν των βιοπαλαιστών άπασα η προσοχή. Αυτών τα τέκνα δε θα φοιτήσωσι εις την Εμπορικήν Σχολήν. Αυτών τα τέκνα θα έχωσιν ανάγκη μεγίστην καθ’ όλον τον ιδιωτικόν και πολιτικόν των βίον της Ελληνικής και μόνης της Ελληνικής. Κτηνοτρόφος θα γείνη; αγωγεύς; έμπορος; εμποροϋπάλληλος; μπακάλης; εργάτης; οτιδήποτε και αν γείνη, έχει την ανάγκη των Ελληνικών γραμμάτων. Με αυτά και μόνο θα δύναται να αλληλογραφή και να εκτελεί πάσης φύσεως εργασίαν.*²

Παρακάτω στην ίδια έκθεση αναφέρεται ότι η διδασκαλία της γλώσσας σε αυτά τα σχολεία είναι έργο πολύ δύσκολο, επειδή οι μαθητές προέρχονται από μη ισόβαθμα σχολεία, όπου φοιτούν κατά τη διάρκεια του χειμώνα σε πόλεις και χωριά της Κεντρικής Μακεδονίας και δεν έχουν *μηδόλωσ τας αυτάς γνώσεις*. Προτείνεται την επόμενη χρονιά να ληφθούν υπόψη όλοι οι όροι και να *κανονισθή διαφοροτρόπως η εργασία*. Να χωρίζονται οι τάξεις σε τμήματα ανάλογα με τις ικανότητες των μαθητών και να στοχεύουν στην έγκαιρη έναρξη της θερινής σχολικής περιόδου και έγκαιρη αποστολή των βιβλίων και εποπτικών μέσων, ώστε να έχουν αποτελέσματα στο έργο τους οι δάσκαλοι.

3.2. Το Διδακτικό προσωπικό: ο σύνθετος και ιδιαίτερος ρόλος τους

Η ανάληψη καθηκόντων διδασκαλίας από τους δασκάλους ή τους καθηγητές στις Αρωμουνικές κοινότητες στηρίζονταν όχι μόνο στην παιδαγωγική και εκπαιδευτική τους κατάρτιση αλλά και την άμεμπτη διαγωγή τους, επιμέλεια, φιλεργία, ικανότητα στο να διδάσκουν και να μεταδίδουν τις γνώσεις τους. Ήταν συνήθως τελειόφοιτοι Γυμνασίων, Διδασκαλείων, ή Ακαδημιών, ενώ πολλοί από τους καθηγητές των Γυμνασίων και τους Διευθυντές των Σχολικών μονάδων ήταν απόφοιτοι Πανεπιστημίων του ελληνικού χώρου και του εξωτερικού (Κολτσίδα 2001). Ο Διευθυντής μάλιστα του Ημιγυμνασίου οφείλει να *φέρει δίπλωμα διδάκτορος ή τελειοφοίτου*, εκτός και αν υπάρχει αποδεδειγμένη *μακρά και ευδόκιμη διδασκαλία* (Χιονίδης 1970).

Βασικό κριτήριο για την αξιολόγηση των εκπαιδευτικών στις εκθέσεις των Επιθεωρητών αποτελεί η επίτευξη του στόχου της γλωσσικής διδασκαλίας, του εξελληνισμού συνεπώς των μαθητών. Μάλιστα ανιχνεύεται και το επίπεδο εκμάθησης της ελληνικής εκτός της σχολικής πραγματικότητας. Ο καθοριστικής σημασίας ρόλος των εκπαιδευτικών στην εξάλειψη φαινομένων αλλογλωσσίας στην περιοχή φαίνεται και στην έκθεση όπου εξάιρεται ο δάσκαλος του Χωροπανίου ο οποίος *συνέδεσεν εαυτόν και μαθητάς εις μίαν οικογένειαν της οποίας πάντα τα μέλη αδελφωμένα και εν πνεύματι ισότητος εργάζονται για την προαγωγή της μικρής κοινότητος...*³ Ο ευφυής αυτός διδάσκαλος κατάφερε να μιλούν οι μαθητές του παντού και πάντα τα ελληνικά και να το εφαρμόζουν και να το τηρούν με θρησκευτική ευλάβεια *εξ ιδίας πρωτοβουλίας και ουχί επιβληθείς υπό αλλοτριάς βουλήσεως*.⁴ Διαφαίνεται λοιπόν από αυτή τη δήλωση ότι με την εφαρμογή της τακτικής του ελέγχου του νου και την επιλογή ευφυών δασκάλων στόχευαν στην αντικατάσταση της μητρικής σε όλες τις εκφάνσεις της καθημερινής τους ζωής, χωρίς όμως να φαίνεται ως επιβολή αλλά ως ελεύθερη προσωπική επιλογή. Σε μεγάλη αντίφαση με την περί *εξ ιδίας πρωτοβουλίας* ρήση του Επιθεωρητή αναφέρεται παρακάτω ότι στις συνεδριάσεις που ελάμβαναν χώρα μεταξύ των φορέων του χωριού του δασκάλου και του εκπροσώπου της εκπαίδευσης συζητούνταν και τα μέτρα και οι ποινές που θα λαμβάνονταν για τους *ευτυχώς ολίγους χωρικούς* που δε θα συμμορφώνονταν με τις υποδείξεις του συμβουλίου και επέβαλαν στα παιδιά τους

να ομιλώσι την Βλαχικήν.⁵ Το δε ζήτημα των ποιών εις τους παρεκτρεπομένους αναλάμβανε το Δ. Συμβούλιο της κοινότητας.

Σχετικά με την συμβολή τους στην εθνική προπαγάνδα πολλές αναφορές γίνονται σε όλες τις εκθέσεις των Επιθεωρητών. Ο εθνοτικός προσδιορισμός παρά το πέρασμα δέκα χρόνων από την προσάρτηση των εδαφών αυτών στην Ελλάδα αποτελεί στόχο υψίστης σημασίας της εκπαιδευτικής διαδικασίας και λόγω απονομής ηθικών αμοιβών στους συντελεστές της. Στις εκθέσεις επισημαίνεται ότι η αποστολή των συγκεκριμένων δασκάλων σε αυτούς τους συνοικισμούς είναι ελάχιστη μέσα στο σχολείο αλλά μέγιστη έξω από αυτό, στην εξωτερική προπαγάνδα και στις οικογένειες των μαθητών, στην οποία τα καταφέρνουν άριστα και οι οποίοι *ουδεμίαν ευκαιρίαν χάνουσιν, ούτως δι' ωραίαν ομιλίαν πολύ δεξιώς εξαίρουσι παν το Ελληνικόν είτε εκ της λοιπής ιστορίας είτε εκ της νέας εποποιίας λαμβάνοντες εκάστοτε αφορμήν. Δια την ούτως εθνικήν εργασίαν προτείνω απονεμηθεί αυτοίς ηθική αμοιβή.*⁶ Φροντίζουν λοιπόν κάθε χρόνο να στέλνουν προσωπικό που γνωρίζει καλά τη δουλειά του. Αυτό σημαίνει πως θα πρέπει να είναι ευπροσάρμοστο στις απαιτήσεις των Βλάχων, με ικανότητες χειραγωγίας χωρίς να πλήττεται το υπερήφανο του χαρακτήρα τους, *σύμφωνα πάντα με τις κρατούσες συνθήκες στους Βλαχόφωνους, στους οποίους πρέπει να φέρεται με τρόπο ικανοποιητικότατο προς τις απαιτήσεις τους.* Γιατί τους βλαχόφωνους χαρακτηρίζει ευφυΐα και καχυποψία ταυτόχρονα και εξετάζουν με μεγάλη περίσκεψη και προσοχή κάθε μέτρο που παίρνεται από το σχολείο και κυρίως από προπαγανδιστικής απόψεως. *Είναι ανάγκη ο δάσκαλος να καλύπτει πολύ τεχνικώς το προπαγανδιστικό του έργο, διότι άλλως κινδυνεύει να χάσει την εμπιστοσύνη τούτων και να αποτύχει.*⁷ Στην έκθεση μάλιστα του 1924, από μία μόνο φράση διαφαίνεται η πολιτική ιδεολογία και στόχευση των φορέων της εκπαίδευσης, η εθνικιστική τους έπαρση, η παρουσία χαλύβδινης ακαμψίας στην άσκηση της εκπαιδευτικής πολιτικής και ταυτόχρονα δηλώνεται ξεκάθαρα η εθνική αποστολή των εκπαιδευτικών της περιόδου, όπου ο Επιθεωρητής τονίζει την επιτακτική ανάγκη απόσπασης διδασκάλων που να *είνε φανατικοί Εθνικιστές και να εξυπηρετούν την ιδέα αυτή με χαλύβδινη ακαμψία χωρίς να επιτρέπουν καμία συμβιβαστικότητα.*

Συνεπώς, βασικό κριτήριο για την αξιολόγηση των εκπαιδευτικών δεν αποτελεί μόνο ο βαθμός επίτευξης του στόχου της γλωσσικής διδασκαλίας αλλά και ο βαθμός

επίτευξης της εθνικής τους εργασίας. Στην έκθεση της 5^{ης} Σεπτεμβρίου 1923 επισημαίνονται τα κριτήρια επιλογής προσωπικού: *όλως ιδιάζουσα προσοχή κατεβλήθη εις την εκλογήν του προσωπικού εφέτος, το οποίον εξελέγη μεταξύ των αρίστων διδασκάλων και ως προς την κοινωνική εμφάνισιν, ήτη σπουδαιότατον ρόλον παίζει εις τους Βλαχόφωνους συνοικισμούς, την διδακτική ικανότητα και την ευγενική συμπεριφοράν. Βέβαια δεν παραλείπονται και οι έπαινοι προς τους εκπαιδευτικούς των θερινών τούτων σχολείων, οι οποίοι εργάζονταν όλο τον χειμώνα στα χειμερινά σχολεία των πόλεων Βέροιας και Νάουσας και το καλοκαίρι ανέβαιναν στα Βλαχοχώρια και συνέχιζαν την εργασία τους χωρίς καμία διακοπή με σκοπό την επίτευξη του εθνικού σκοπού: Το προσωπικόν είναι άξιον επαίνου. Αν και ειργάσθη καθ' όλην την χειμερινή περίοδον χωρίς ουδεμίαν ανάπαυλαν, επελήφθη μετά νέου ζήλου της εργασίας και εντείνει τας δυνάμεις, ίνα ανταποκριθή εις τε τας σχολικάς και εθνικάς ανάγκας.*⁸

Για να καταστήσουν ευκολότερο το έργο των δασκάλων, συστήνεται η κατασκευή καινούργιων σχολικών κτιρίων, στα οποία τονίζεται η ανάγκη ύπαρξης δυο δωματίων για να φιλοξενοούνται οι δάσκαλοι κατά τους θερινούς μήνες. Σε αντίθετη περίπτωση, προτείνεται να πληρώνονται ακριβά, ώστε να μπορούν να βρουν εύκολα δωμάτια προς κατοικία. *Εις τους διδασκάλους δε οι οποίοι θα αποσπώνται δέον να παρέχονται άπασαι αι ευκολία.*⁹ Ιδιαίτερη μέριμνα συστήνεται για την εύρεση κατοικίας στους διδασκάλους και στην έκθεση του Χωροπανίου του 1925, όπου αναφέρεται ότι αναγκάζονται να μένουν σε στάβλους και αχυρώνες ή εγκαταλείπουν το χωριό, εφόσον υπό τιοιάτας δυσμενείς συνθήκας δύναται ο διδάσκων να έχη την απαραίτητην ψυχικήν ηρεμίαν δια το έργον του;

Επειδή σύμφωνα με τον συντάκτη της έκθεσης του 1924 τα θερινά σχολεία λειτουργούν κάτω από ιδιαίτερες συνθήκες, το σχολείο είναι υποχρεωμένο, αν θέλει να επιτύχει το σκοπό του, να προσαρμόζεται, να μελετά και να εφαρμόζει πιστά τους σχολικούς νόμους. Διαφορετικά θα γεννήσει στην ψυχή των παρεθεριζόντων *υποψίαν και αντίδρασιν κατά των μέτρων, ουχί εκ του εμφανούς αλλά κρυφίαν.* Σε όλες σχεδόν τις εκθέσεις γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στην απαραίτητη προϋπηρεσία των εκπαιδευτικών σε αυτούς τους πληθυσμούς έτσι, ώστε να *έχουσιν αποκτήσει οι διδάσκαλοι ειδικότητα εις τούτας τας αδυναμίας των κατοίκων και την ψυχολογίαν να ανταποκριθούν τελείως εις τας απαιτήσεις των, αίτινες πολλάκις είνε υπερβολικές.*¹⁰

Εξαίρονται η υπομονή, η φιλοτιμία η εμπειρία, η μεθοδικότητα επίτευξης του σκοπού. Δηλώνεται από τον Επιθεωρητή ότι τα σχολεία αυτών των συνοικισμών λειτουργούν υπό όλως ιδιαίτερες συνθήκες με αποτέλεσμα να παρέχουν στο προσωπικό πλείστες δυσκολίες κυρίως στο ζήτημα της φοίτησης των μαθητών, τις οποίες μόνον υπομονετικοί και φιλότιμοι διδάσκαλοι δύνανται να υπερπηδήσωσι.¹¹ Αυτό βέβαια πολλές φορές συνέβαινε και με προφανή κίνδυνο της ζωής τους, αφού, όπως επισημαίνει ο Επιθεωρητής, πάλεψαν με πολλές αντιδράσεις των ρουμανιζόντων, επανειλημμένα απειλήθηκαν από τους φανατικούς ρουμανίζοντες, και απέκτησαν ειδικότητα στην εργασία τους.

Συμπερασματικά, στοιχείο αξιολόγησης των εκπαιδευτικών εκτός από την απόδοσή τους στο γλωσσικό μάθημα και το εθνικό - προπαγανδιστικό τους έργο αποτελεί ο χαρακτήρας τους και η κοινωνική συμπεριφορά τους, παράγοντες οι οποίοι επιδρούν και καθορίζουν τη στάση των Βλαχόφωνων έναντι των δασκάλων και κατ' επέκταση έναντι της ελληνικής γλώσσας και παιδείας. Ύψιστης σημασίας προσόν είναι *το διδακτικόν προσωπικόν να δύναται να αντιδρά κατά των αντιδράσεων και συστήνεται η απόσπαση διδακτικού προσωπικού με κοινωνικά προσόντα, διδακτικά τοιαύτα με τη ζωή.*¹² Επιπλέον ο εκπαιδευτικός οφείλει να έχει γνώσεις ψυχολογίας, αφού είναι *ανάγκη ο εργαζόμενος εις τα Βλαχόφωνα σχολεία διδάσκαλος να σπουδάσει καλώς τον χαρακτήραν τούτων, να κατανοήσει την καχυποψίαν και αναλόγως να κανονίζει την εργασίαν του και κυρίως την εκτός του σχολείου, ήτις, η αντελήφθημεν, δεν είνε εύκολη.*¹³ Η πρόθεση της ελληνικής εκπαιδευτικής πολιτικής για επικράτηση στη συνείδηση των Ρουμανιζόντων και για χειραγώγηση του νου των Βλαχόφωνων πληθυσμών της Ημαθίας μέσω της κατάλληλης επιλογής εκπαιδευτικού προσωπικού διαφαίνεται και στην έκθεση του 1926, όπου ο Επιθεωρητής αποσπά τον ικανότατο δάσκαλο Φ... *όστις και λόγω μορφώσεως και λόγω συνέσεως και συμπεριφοράς εκίνησε την εκτίμησιν πάντων και επεβλήθη εις την συνείδησιν των Ρουμανιζόντων, ώστε πολλοί απέσυραν τα τέκνα των εκ του Ρουμανικού σχολείου.*

Στον αντίποδα βρίσκονται ελάχιστες περιπτώσεις εκπαιδευτικών οι οποίοι εξαιτίας της οκνηρίας τους, της απείθειας προς την προϊσταμένη αρχή και *δι' εθνικούς λόγους δέον να αντικατασταθούν δια δραστηρίου δημοδιδασκάλου*¹⁴, ενώ η μετακίνησή τους προς άλλο ξενόφωνο σχολείο αποτελεί τιμωρία. Η αντικατάσταση του προσωπικού αποτελεί σημαντικό εργαλείο στα χέρια των Επιθεωρητών. Αποφασίζει να

αντικαταστήσει τον «κουρασμένο» διδάσκαλο με άλλον ικανότερο ή και όταν *επάθαινε φθοράν*, όταν δηλαδή παραγνωριζόταν στην κοινωνία του χωριού. Στην έκθεση του 1926 μάλιστα, φαίνεται και η σεξιστική στάση του επιθεωρητή, έναντι του γυναικείου προσωπικού, ο οποίος παρατηρεί ότι τα τελευταία χρόνια οι δασκάλες δεν εργάζονταν με τον απαιτούμενο ζήλο και την επιβαλλόμενη σε αυτά τα μέρη αφοσίωση και εργατικότητα. Έτσι αυτή τη χρονιά είχαν ήδη αντικατασταθεί οι δασκάλες με άρρεν προσωπικό, με πολύ θετικά αποτελέσματα.

3.3. Μαθητικό δυναμικό

Τα παιδιά που είναι εγγεγραμμένα κατά τις θερινές περιόδους είναι *τέκνα των εν Βεροία και Ναούση διαχειμαζόντων*, αλλά και από διάφορα χωριά προερχόμενοι από τις Περιφέρειες Κατερίνης, Θεσσαλονίκης, Γιαννιτσών, Κιλκίς,¹⁵ Χαλκιδικής και Λαρίσης¹⁶ και μάλιστα λαμβάνουν ενδεικτικά προαγωγής. Επιδίωξη της πολιτείας είναι να παρουσιάσουν πλαστά στοιχεία σχετικά με τον αριθμό των φοιτούντων στα ελληνικά σχολεία μαθητών για εσωτερική αλλά και εξωτερική προφανώς κατανάλωση, προσελκύνοντας στα σχολεία και τους μαθητές *οίτινες έλαβον τα ενδεικτικά των, ίνα παρουσιάσωμεν αριθμό μαθητών μέγαν και αντιδράσωμεν ούτω κατά της Ρουμανικής προπαγάνδας*.¹⁷ Στην έκθεση του 1922 για το Κάτω Βέρμιο μαθαίνουμε ότι μέχρι και την Γ' τάξη υπάρχει μεγάλος αριθμός μαθητών σε αντίθεση με το ρουμάνικο, που αριθμεί περίπου σαράντα μαθητές, απόδειξη ότι η ρουμάνικη προπαγάνδα αφενός δεν βρήκε σε αυτό το χωριό πρόσφορο έδαφος, αφετέρου ότι άρχισε να φθίνει η δυναμική της. Από τη συνολική εκτίμηση των εκθέσεων διαπιστώνεται ότι σε κάθε ξεκίνημα της σχολικής χρονιάς γινόταν ένας αγώνας από την πλευρά όλων των εμπλεκόμενων φορέων της εκπαίδευσης για έγκαιρη αποστολή άριστων διδασκόντων, βιβλίων και εποπτικού υλικού και έγκαιρη αποπεράτωση των εργασιών συντήρησης των σχολικών κτιρίων. Αυτό συνέβαινε, γιατί με την παραμικρή αργοπορία υπήρχε ο φόβος της διαρροής σημαντικού αριθμού μαθητών στο ρουμάνικο σχολείο. Κατά συνέπεια παρατηρούμε σε κάθε έκθεση συγκριτικές αριθμητικές αναφορές των μαθητών που φοιτούν στο ελληνικό σχολείο και αυτών που φοιτούν στο ρουμάνικο, της τρέχουσας σχολικής χρονιάς καθώς και παρελθόντων ετών. Ενδεικτικά στην έκθεση του 1924 αναφέρεται: *Η αποστολή των διδασκάλων εβράδυνε πέραν του πρέποντος, λόγω του συνεδρίου των κ. Εποπτών. Ενεκα τούτου πολλοί μαθηταί ιδίως εις το Κάτω – Σέλι ενεγράφησαν εις το ρουμανικόν*

σχολείον, οπόθεν κατερθώθει αργότερον δια πολλών αγώνων των διδασκάλων να επανέλθωσιν ούτοι εις το ημέτερον σχολείον... Το 1926, για να επιτευχθεί η επιστροφή μαθητών στο ελληνικό σχολείο και κυρίως του θηλυκού μαθητικού δυναμικού που είχε αποσυρθεί κατά τα προηγούμενα έτη, αποσπάται δασκάλα η οποία με τη διδασκαλία των ελληνικών χωρών, των ελληνικών τραγουδιών και των κεντημάτων κατορθώνει να προσελκύσει μεγάλο αριθμό κοριτσιών.

3.4. Διδακτήρια - Εποπτικά μέσα

Στις περισσότερες εκθέσεις παρουσιάζεται επιτακτική η ανάγκη για διδακτήρια, εποπτικά μέσα και έπιπλα τα οποία *πρέπει να είναι τέλεια*.¹⁸ Αντ' αυτού στο Ξηρολίβαδο υπάρχει ένα διδακτήριο με δυο στενόχωρα δωμάτια ισόγεια, το οποίο κτίσθηκε επί Τουρκοκρατίας με δαπάνη των κατοίκων και το οποίο λειτουργούσε ως κατάλυμα των διερχομένων καταδιωκτικών αποσπασμάτων ή διερχομένων ξένων. *Ολίγα θρανία και αυτά ελεεινής κατασκευής. Εποπτικό μέσον ουδέν. Μέχρι στιγμής δεν απεστάλησαν τα ζητηθέντα αναγνωστικά βιβλία. Τα βάρθρα θεωρούνται ακατάλληλα και δηλώνεται ανυπαρξία εποπτικών μέσων. Σε αντίθεση με τα ελληνικά σχολεία, εις καινούργες, ευρύχωρον και ευάερον λειτουργεί το Ρουμανικόν σχολείον. Επίπλων και μέσων εποπτικών και τούτο στερείται*.¹⁹ Στην έκθεση του 1923 ο Επιθεωρητής δηλώνει πως με την αξιέπαινη προσπάθεια και κόπους της σχολικής επιτροπής ολοκληρώθηκε η ανέγερση του καινούργιου διδακτηρίου μετά από πολλές αντιδράσεις των Ρουμανιζόντων στην καλύτερη μάλιστα θέση του χωριού και πως αυξήθηκε ο αριθμός των μαθητών λόγω της έγκαιρης έναρξης των εργασιών του *ημέτερου σχολείου*, καθώς όπως ο ίδιος υπογραμμίζει, πολλοί γονείς λόγω της βραδείας έναρξης των εργασιών έστελναν τα παιδιά τους στο ρουμανικό σχολείο. Ίδια η κατάσταση και στο Κάτω Βέρμιο, όπου επίσης συστήνεται η κατασκευή δεύτερου κτιρίου, για να καλυφτούν οι ανάγκες του μαθητικού δυναμικού με γραφείο και 3 τουλάχιστον δωμάτια ως κατοικία των δασκάλων. Η λειτουργία του σχολείου εδώ, ακόμη κι αν εκλείψει το ρουμανικό σχολείο, κατά τον Επιθεωρητή, επιβάλλεται.

3.5. Η ρουμάνικη προπαγάνδα μέσα από τα μάτια των Επιθεωρητών

Ένα θέμα που απασχολεί τους Επιθεωρητές, από το 1918 ακόμη, είναι το άμεσο, κατά το δυνατόν, κλείσιμο των ρουμάνικων σχολείων και η αντικατάσταση των δασκάλων τους με πτυχιούχους δημοδιδασκάλους. *Η ημέρα αυτή πρέπει να επιταχυνθεί, διότι δεν εμποιεί καλή εντύπωση η ύπαρξις σχολείων ζένων.*²⁰

Στην έκθεση του 1922 προτείνεται ως «αναγκαίος» να *χαλαρώσουν* τις σχέσεις των βλαχόφωνων με τους ρουμανίζοντες. Αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι πρέπει να εργαστούν πολλοί παράγοντες ή καλύτερα η Πολιτεία, ακόμη και οι ίδιοι οι πολίτες, οι οποίοι πρέπει να λησμονήσουν το «παλιόβλαχος» και τα άλλα κοσμητικά. Η δε Αστυνομία να ενεργεί *μετά μεγίστης προσοχής* και τα όργανα της Χωροφυλακής να είναι εκλεκτά.²¹

Σύμφωνα με την οπτική του συντάκτη της έκθεσης του 1921-22 περί των θερινών σχολείων Ξηρολιβάδου και Κάτω Βερμίου, αν και τα αίτια της διείσδυσης της ρουμάνικης προπαγάνδας είναι γνωστά σε όλους, τα απαριθμεί. Θεωρούμε και εμείς σωστό να τα καταγράψουμε πιστά παρ' ότι αρκετά από αυτά έχουν ήδη αναφερθεί στο πρώτο μέρος της παρούσας εργασίας. Το συμφέρον για το χρήμα, η δωρεάν εκπαίδευση των παιδιών τους, στα οποία προσφέρονταν ανώτερες και ανώτατες ακόμη σπουδές, η περιφρονητική και ανάρμοστος συμπεριφορά πολλών θρησκευτικών αρχηγών, Μητροπολίτη, Επισκόπων και αρχιερατικών επιτρόπων και των προεστών και των Ελληνοφώνων ακόμη κατοίκων, η στήριξη των Ρουμάνων από την τούρκικη κυβέρνηση και άλλα χρησίμευσαν ως μέσα για αυτήν τη διείσδυση. Και καταλήγει ο συντάκτης πως επιδίωξη των Ρουμάνων η επίτευξη *ως γνωστόν ανωτέρων πολιτικών σκοπών και όχι εξ απλού ενδιαφέροντος προς τους ομόγλωσσους, αν παραδεχθώμεν ότι η Μακεδονική Βλαχική έχει τινά ομοιότητα με την ρουμανικήν.*²² Η αρνητική τους επίσης στάση και άποψη προς τη ρουμάνικη προπαγάνδα εκδηλώνεται απόλυτα με τη χρήση των όρων *χίμαιραν, πληγήν και μικρόβιον*, όταν αναφέρονται στην Ρουμάνικη προπαγάνδα.

Σε αντίθεση με το Ξηρολίβαδο, ο ίδιος Επιθεωρητής δηλώνει πως στο Κάτω Βέρμιο οι ρουμανίζουσες οικογένειες είναι λιγότερες. Μάλιστα εξαίρει τη στάση τους παρά τις πιέσεις που δέχτηκαν. *Διετήρησαν ακμαίο το πάτριον φρόνημά των παρά τις πιέσεις*

και καταδιώξεις της Τούρκικης κυβερνήσεως και των ρουμανικών αντάρτικων σωμάτων, άτινα τα μέγιστα υπό του τουρκικού κράτους υπερασπίζοντο... Τα χρήματα, η δωρεάν προσφερομένη παιδεία, αν και ημείς ούτε μία υποτροφίαν είχομεν, και τα άλλα μέσα δεν ίσχυσαν να τους αποσπάσωσι από τους κόλπους της εκκλησίας, να διαφθείρωσι την ελληνική συνείδησή των.²³

Ο δημιουργός της έκθεσης του 1922 διαβλέπει την αρχή της πτώσης της πολύχρονης ρουμάνικης προσπάθειας εκρουμανισμού των Βλαχόφωνων και μας πληροφορεί την ύπαρξη μπράβων που διευθετούσαν τις δύσκολες αποστολές για την πλευρά των ρουμανιζόντων. Χαρακτηριστικά αναφέρει ότι χρήμα εις αρχηγούς ρουμάνικων κοινοτήτων και μπράβους δεν παρέχεται Το ρουμάνικο λύκειο του Μοναστηρίου, όπου φοιτούσαν πολλοί για να ασκήσουν έπειτα το επάγγελμα του διδασκάλου, έκλεισε. Υπολείπεται μόνο η Εμπορική σχολή Θεσσαλονίκης ήτις ήρχισε να φθίνη.²⁴ Οι μαθητές μειώθηκαν από 150 και 200 σε 50 και 60. Τα δημοτικά τους δεν τροφοδοτούνται πλέον με εποπτικά μέσα. Τα μόνα που παρέχονται είναι αναγνωστικά και γραφική ύλη. Το προσωπικό και κατά ποιόν και κατά ποσόν υπολείπεται. Επιμένουν να μη ζητούν διδασκάλους της ελληνικής από την Ελληνική κυβέρνηση, την ανάγκη της οποίας άρχισαν αρκετοί ρουμανίζοντες να αισθάνονται. Και συνεχίζει ο ίδιος επιθεωρητής ότι αυτοί έχουν ακόμη προνόμια τινά λόγω της συμμαχίας της Ελλάδας με τη Ρουμανική Κυβέρνηση, αλλά συγκρινόμενα με αυτά της τουρκοκρατίας είναι μηδέν. Το σπουδαιότερον πάντων, ίνα μη επεκταθώ επί ζητήματος, είνε γνωστόν, γνωστότατον, εις εκείνους, δι' ους γράφεται η παρούσα έκθεσις, εξέλιπεν ο λόγος ο πολιτικός, όστις ώθησε την Ρουμανικήν Κυβέρνησιν να δημιουργήσει τοιούτον ζήτημα στα τουρκοκρατούμενα μέρη.²⁵ Καταλήγει ότι η Ρουμανία είχε σκεφτεί να πάψει να δαπανά ασκόπως εκατομμύρια ολόκληρα για μια χίμαιρα, διότι μετά το 1912 διαμορφώθηκαν διαφορετικά τα πράγματα. Αποφασίστηκε να μην εγκαταλείψει όμως το έργο αποτόμως με σκοπό να μη μείνουν τόσοι διδάσκαλοι και ιερείς στους δρόμους χωρίς μαθητικό δυναμικό και διδακτικό αντικείμενο. Γιατί, όπως έχουμε προαναφέρει, από τη ρουμάνικη σχολή της Θεσσαλονίκης αποφοιτούσε μεγάλος αριθμός διδασκάλων. Σε αυτό τον αριθμό προστίθενται και οι ρουμανίζοντες που σπούδαζαν δάσκαλοι στη Ρουμανία.

Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγει και ο δημιουργός των εκθέσεων 1923 – 1926. Επισημαίνει ότι η Ρουμάνικη προπαγάνδα παρέχει μόνο τους μισθούς των δασκάλων

και παρά τις ενέργειες των ενδιαφερομένων για παροχή επιδομάτων δόθηκε αρνητική απάντηση. Αρχίζουν πλέον οι Ρουμανίζοντες Βλαχόφωνοι να αντιλαμβάνονται την αξία των ελληνικών γραμμάτων και την χρησιμότητά τους, ενώ *δι' εμπίστων προσώπων επεζήτησαν την συνεργασία μου, ην πολύ προθύμως προσέφερον.*²⁶

Μετά την ανέγερση μάλιστα καινούργιων διδακτηρίων οι Ρουμανίζοντες έχασαν κάθε ελπίδα επικράτησης, *διότι πολλά εστήριζον ή μάλλον το παν εις τη μη λειτουργία του ημέτερου σχολείου ελλείψει διδακτηρίου*²⁷, το οποίο στο παρελθόν είχαν καταφέρει με την επέμβαση της Ρουμανικής Πρεσβείας. Απελπισμένοι αναγκάζονται να αλλάξουν πολιτική και να συμπεριφέρονται ευγενικά. Στα πλαίσια αυτής της αλλαγής πορείας επισκέπτονται τα νέα διδακτήρια συγχαίροντας δασκάλους και Επιθεωρητή και ευχόμενοι να αφήσουν τον παλιό ανταγωνισμό για το καλό του σχολείου και του χωριού. Από την πλευρά του ο Επιθεωρητής, για να πετύχει την πολιτική της αφομοίωσης, δεν διστάζει να επισκεφτεί τις οικογένειες των φανατικών Ρουμανιζόντων, τις οποίες και κατονομάζει στην έκθεσή του, *οίτινες μεγάλην χαράν δια τούτο ησθάνθησαν.*²⁸

Εκτός από την ανέγερση νέων διδακτηρίων η αποστολή αντρικού διδακτικού προσωπικού φέρνει πολύ θετικά αποτελέσματα σύμφωνα με την έκθεση του 1926, όπου η ρουμάνικη προπαγάνδα παρουσιάζεται εξαιρετικά αδύναμη. Στο Κάτω Σέλι οι μαθητές του ελληνικού σχολείου είναι 500 έναντι του ρουμανικού που είναι είκοσι. Ανάλογη η κίνηση και στο Ξηρολίβαδο, δεδομένου ότι εκεί παραθερίζουν οι φανατικότεροι και οι μάλλον σημαίνοντες Ρουμανίζοντες Βλάχοι. Εδώ πρέπει να επισημάνουμε ότι ήδη έχει αρχίσει η μετανάστευση των βλαχόφωνων πληθυσμών της Ημαθίας στη Ρουμανία και το 1926 βρίσκεται στην ακμή της. Έτσι ο συγγραφέας της έκθεσης αυτού του έτους, ακούγοντας τις διαδόσεις ότι οι φανατικότερες οικογένειες των Ρουμανιζόντων καθώς και οι φανατικότεροι διδάσκαλοί τους θα μεταναστεύσουν στην Ρουμανία, εκφράζει την ελπίδα του ότι θα διαλυθεί η «φωλιά» τους. Ο λόγος του είναι γεμάτος αυτοπεποίθηση, αισιοδοξία και πίστη πως οι μαθητές των ρουμάνικων σχολείων θα είναι ελάχιστοι και εκείνοι θα έχουν συγκεντρωθεί διά της βίας, αφού δεν υπάρχει πλέον ο προηγούμενος ανταγωνισμός και φανατισμός και επιπλέον διεκόπησαν οι έξωθεν ενισχύσεις και χρηματικές επιχορηγήσεις που κάποτε αφειδώς στέλνονταν. Οι γνωστές μεγαλοοικογένειες των Ρουμανιζόντων που συγκρατούσαν τον λαό στην ρουμάνικη ιδέα μειώθηκαν και ο αγώνας τους

χαλάρωσε. Βλέπουν ότι δεν έχουν πλέον σε τίποτα να ωφεληθούν και έχουν παραιτηθεί από κάθε προπαγανδιστικό αίτημα.

3.6. Η στάση των Επιθεωρητών έναντι των βλαχόφωνων πληθυσμών

Σε αντίθεση με τους συντάκτες των εκθέσεων του 1916, 1918 και 1922, όπου τηρείται κυρίως ουδέτερη στάση, και με εξαίρεση ένα σημείο της έκθεσης του 1922, όπου εξαιρείται μάλιστα η στάση των βλαχόφωνων και στο οποίο ήδη αναφερθήκαμε, ο συντάκτης των εκθέσεων των ετών 1923-1926 δεν παραλείπει σε κάθε του νέα έκθεση να χαρακτηρίζει τους Βλαχόφωνους ανθρώπους με *ελαστική συνείδηση* και *συμφεροντολόγους*. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρει: *Ομολογούμεν εν πάση ειλικρινεία, ότι πάντες οι κάτοικοι εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων έχουσιν ελαστικήν την συνείδηση. Η μικροτέρα αιτία, ιδίως δε το συμφέρον μεταβάλλει τούτους εις Έλληνας ή Ρουμανίζοντας.* Στην έκθεση του 1924 στις προτάσεις προς τους ιθύνοντες της παιδείας προτείνει δωρεάν παροχή βιβλίων και εποπτικού υλικού και με ιδιαίτερα φορτισμένο λόγο γράφει: *Το αυτό πράττουσιν και τα Ρουμανικά σχολεία, γνωρίζοντα καλώς πόσην επίδρασιν έχουσι ταύτα εις τους Βλαχοφώνους, ως άκρον συμφεροντολόγους και φιλαργύρους, δυναμένους και την ψυχήν των να πωλήσωσι χάρη μικρού συμφέροντος. Το συμφέρον παρ' αυτούς κοστίζει τα πάντα.* Για τον λόγο αυτό, οι δάσκαλοι φαίνονται υποχωρητικοί σε πολλά ζητήματα και η σχολική εργασία εμφανίζεται πολύ χαλαρωμένη, εφόσον *το σχολείο δεν δύναται να επιβληθεί εις τούτους. Αμέσως μας απειλούσι δι' αποστατήσεως εις το Ρουμανικόν σχολείον.*²⁹ Τους θεωρεί ανθρώπους στα λόγια των οποίων δεν μπορεί να έχει εμπιστοσύνη, γιατί, όπως αντιλαμβάνεται, συνήθως υπόσχονται πολλά αλλά πράττουν λίγα.³⁰ Στην έκθεση μάλιστα του 1924 ο ίδιος επιθεωρητής, επιθυμώντας να επιστήσει την προσοχή της ηγεσίας για την σωστή επιλογή διδασκάλων, γράφει με τρόπο απόλυτο: *Τους Βλαχόφωνους γενικώς άνευ ουδεμιάς εξαιρέσεως διακρίνει καχυποψία, κρυψίνεια και ενίοτε θρασύτητα.* Η στάση τους μάλιστα *-ως αγροίκοι και άξεστοι*³¹⁻ προκαλούσε πολλές φορές και την δυσαρέσκεια του προσωπικού την οποία και εκδήλωναν στους ανωτέρους. Από τον πέλεκυ του Επιθεωρητή δεν ξεφεύγει και ο Αρβανιτόβλαχος πληθυσμός του Χωροπανίου, στους οποίους βέβαια *το μικρόβιον του ρουμανισμού δεν εισεχώρησε,* όμως αμφισβητείται απροκάλυπτα και αυτών η ελληνικότητα: *δεν δυνάμεθα όμως μετά πεποιθήσεως να νομίζομεν ότι αυτοί είναι ακραιφνείς Έλληνες. Και εις αυτούς το συμφέρον κανονίζει τα πάντα. Σήμερον ζώντες εις την Ελλάδα και*

έχοντες συμφέροντα να εξυπηρετήσωσι κάμνουν τον Έλληνα και μάλιστα τον πατριώτη Έλληνα. Αύριον μεταβαλλομένων των συνθηκών και των συμφερόντων των θα γίνωσι Ρουμάνοι και βραδύτερον Αλβανοί και ούτω καθ' εξής.³² Και ολοκληρώνει τον εθνικιστικό, απαξιωτικό του λόγο με τη διαπίστωση ότι είναι και αυτοί σαν τους υπόλοιπους Βλαχόφωνους, οι οποίοι χάριν της ύλης αλλάζουν και πίστιν και εθνικότητα και επ' αυτών τίποτα δεν δυνάμεθα να στηρίζωμεν και τίποτα δεν δυνάμεθα να ελπίζωμεν εθνικώς.³³

3.7. Η στάση της τοπικής κοινωνίας της Βέροιας και της εκκλησίας

Είναι χαρακτηριστικό ότι στο σύνολο των εκθέσεων οι μαρτυρίες για τη στάση της κοινωνίας των γραικών και της εκκλησίας συγκλίνουν στα ίδια πορίσματα: οι Βλαχόφωνοι, Ρουμανίζοντες ή μη, αναζητούν την αναγνώριση της ελληνικής τοπικής κοινωνίας και κατηγορούν τις ελληνικές αρχές και την τοπική κοινωνία ότι τους περιφρονούν, τους υποβιβάζουν, και τους απαξιώνουν και δηλώνουν ότι *δεν τους χαιρετούν και δεν τους επισκέπτονται.*³⁴

Έτσι ο Επιθεωρητής παρατηρεί ότι *οι δάσκαλοι, οι διδασκάλισσες και οι ιερείς, για να δικαιολογήσωσι τον μισθόν των, συνεχίζουν το επί τουρκοκρατίας έργον των, διαθέτοντες χείριστα τους ανθρώπους προς παν ελληνικόν, όπερ μικροτρόπως κατηγορούσι και συκοφαντούν και κλονίζουν ούτω την εμπιστοσύνην αυτών προς την πολιτεία, εμβάλλοντες έχθραν προς αυτών, πράγμα όπερ είνε ασυμφωρότερον πάντοτε μεν, ιδία δε σήμερα, ότε ακόμη και το έθνος διεξάγει τον περί της ολοκληρωτικής Εθνικής αποκαταστάσεως αγώνα...*³⁵ Απόλυτη και ενδεικτική της περιφρονητικής συμπεριφοράς της τοπικής κοινωνίας είναι η κρίση του επιθεωρητή της έκθεσης του 1924: Ουδέποτε πρέπει να ακουσθεί μέσα ή και έξω από το σχολείο το όνομα Βλάχος ή Ρουμάνος, το οποίοι πολλοί συνηθίζουν να λένε «σεις οι Βλάχοι ή οι Παλιόβλαχοι» και παρόμοια εμβάλλοντας έτσι την ιδέα σε αυτούς του Βλάχου ή του Ρουμάνου. Και ομολογεί με κάθε ειλικρίνεια ο Επιθεωρητής χρησιμοποιώντας μάλιστα το α' πληθυντικό πρόσωπο ότι ύστερα από επισταμένη μελέτη του ζητήματος διαπίστωσε ότι το ζημιογόνο αυτό θέμα για τον ελληνισμό γεννήθηκε από τις ίδιες τις τοπικές αρχές και την κοινωνία ακόμη και μέσα στην εκκλησία, εξαιτίας της κακής τους συμπεριφοράς και της περιφρονησεως προς αυτούς. Κατηγορεί την εκκλησία ότι *η απερίσκεπτος, περιφρονητική και ανάρμοστος συμπεριφορά πολλών θρησκευτικών*

αρχηγών, Μητροπολίτη, Επισκόπων 1921-22 ευθύνεται για την εξάπλωση της ρουμανίζουσας ιδέας. *Είναι γνωστόν ενταύθα και παροιμιώδες «τα σεις γραικοί και σεις οι βλάχοι»* λεγομένων υπό του Μητροπολίτη τη εκάστη του θρησκευτικού του λόγου.³⁶ Και συνεχίζει πως είναι επίσης γνωστό και συνομολογείται από τους πάντες το κατέβασμα από τους Έλληνες των Βλαχόφωνων από τα στασίδια με την φράση *«κατέβα Βλάχε, δεν είναι εδώ η θέση σου, πήγαινε κει πίσω»*.

3.8. Η στάση των Βλαχόφωνων πληθυσμών απέναντι στους εκπαιδευτικούς

Μέσα από τις εκθέσεις των Επιθεωρητών μπορούμε να ανιχνεύσουμε τη στάση των Βλαχόφωνων απέναντι στους φορείς της Εκπαίδευσης: στις αρχές και στην κοινωνία των Γραικών. Δεν πρέπει όμως να μας διαφεύγει το γεγονός ότι αυτά τα στοιχεία που αντλούμε σχετικά με την στάση της ομάδας αυτής των ανθρώπων είναι κατά την κρίση του εκάστοτε Επιθεωρητή και συνεπώς από διαφορετική οπτική, ή φορτισμένα ιδεολογικά και σε κάθε περίπτωση όχι αντικειμενικά. Ωστόσο αποτελούν μαρτυρίες από τα επίσημα χείλη των εκπροσώπων της ελληνικής εκπαιδευτικής πολιτικής και οφείλουμε να τα καταθέσουμε.

Ο Επιθεωρητής των ετών 1923 – 1926 στην πρόθεσή του να ενημερώσει την ηγεσία της εκπαίδευσης για: α) τη δυσκολία του *παρά ταις οικογενείαις* προπαγανδιστικού έργου του σχολείου εξαιτίας της αρνητικής στάσης των Βλαχόφωνων απέναντι στους διδασκάλους και β) να εξάρει το δύσκολο έργο των τελευταίων και να τονίσει την ανάγκη υποχωρητικότητάς τους, επικαλείται ίδια μαρτυρία και περιγράφει περιστατικό το οποίο του *ενετύπωσεν αλγεινοτάτην άμα και αποκαρδιωτικήν εντύπωσιν*.³⁷ Οι γυναίκες Βλάχες είναι *κακότροπες, σκαιές και ανάγωγες εξ ανατροφής*, αφού αποκάλεσαν τις δασκάλες των παιδιών τους «παλιογραϊκήσες», επειδή οι τελευταίες τις παρακάλεσαν να τις δώσουν τη σειρά τους να γεμίσουν τις υδρίες τους από την πηγή. Κατά την άποψή του, οι Βλαχόφωνες γυναίκες είναι *ακατάδεκτες και λόγω της υπερηφάνου στάσεως των συνήθιζον να μη συναναστρέφονται τας γυναίκας*³⁸ και να μη δέχονται στα σπίτια τους δασκάλους των παιδιών τους. Η αρνητική στάση των κατοίκων κυρίως του Ξηρολιβάδου προς τους έλληνες δασκάλους φαίνεται και από το γεγονός ότι αρνούνται να νοικιάσουν δωμάτια, για να τους αναγκάσουν με αυτό τον τρόπο να φύγουν από το χωριό.

3.9. Οι προτάσεις - συστάσεις των Επιθεωρητών προς την Ηγεσία της Εκπαίδευσης

Επειδή ο Επιθεωρητής της έκθεσης του 1924 θεωρεί ανάγκη να έχει τη συνείδησή του αναπαυμένη για το έργο του και ύστερα από *επισταμένην μελέτην του ζητήματος*, συστήνει να ληφθούν μέτρα για τη σωστή λειτουργία των θερινών βλαχόφωνων σχολείων. Συστήνει έγκαιρη και «προσεκτική» επιλογή προσωπικού, απονομή σε αυτούς ηθικών και χρηματικών αμοιβών, δωρεάν εκπαίδευση στους βλαχόφωνους μαθητές, αμέριστη υποστήριξη των τοπικών και κοινοτικών αρχών, ελαστικότητα στην τήρηση του αναλυτικού προγράμματος των μαθημάτων και παραχώρηση αυτονομίας στον Επιθεωρητή και τους διδασκάλους. Το κείμενο μεταφερόμενο στην νέα ελληνική παρατίθεται παρακάτω:

- Οι δάσκαλοι να εκλέγονται ανάμεσα από το προσωπικό προσεκτικά από όλες τις απόψεις (μόρφωση, ζήλο, εργατικότητα, χαρακτήρα, άμεμπτο ήθος, αγάπη για την πατρίδα και εθνικά ιδεώδη). Είναι μάλιστα ανάγκη οι διδάσκαλοι να είναι φανατικοί εθνικιστές και να εξυπηρετούν την ιδέα αυτή με χαλύβδινη ακαμψία χωρίς να επιτρέπουν καμία συμβιβαστικότητα.
- Το προσωπικό να μεταβαίνει αμέσως μόλις φτάνουν οι οικογένειες από το Μάιο και κυρίως στα δύο χωριά του Ξηρολιβάδου και του Κάτω Βερμίου, ώστε να επιβλέπει τις προκαταρκτικές εργασίες για τη λειτουργία των σχολείων, και να κατεβαίνει στα τέλη Σεπτεμβρίου ή μέσα Οκτωβρίου, όταν οι περισσότερες οικογένειες των παραθεριζόντων θα έχουν φύγει.
- Επειδή από τη δωδεκάμηνη συνεχή εργασία επέρχεται κούραση και εξάντληση πνευματική και σωματική, είναι ανάγκη να παρέχεται στο προσωπικό των θερινών σχολείων μηνιαία άδεια προς ανάπαυση.
- Να χορηγείται σε αυτούς αποζημίωση ολόκληρος ο μισθός, τα οδοιπορικά, ακόμη και ενοίκιο εφόσον το περισσότερο μέρος της αποζημίωσης ξοδεύεται για ενοίκιο, το οποίο φτάνει και τις 300 δρχ. το μήνα για δωμάτια εντελώς ακατάλληλα και δυσεύρετα.

- Να υποχρεωθεί η αστυνομία ειδικά για αυτά τα σχολεία να ενισχύει τους διδασκάλους στο έργο τους, να παρέχει ανά πάσα στιγμή τη συνδρομή της *απροφασίστως* όχι μόνο στο ζήτημα της υποχρεωτικής φοιτήσεως αλλά και σε όλες τις σχολικές ανάγκες.
- Τα βιβλία και η γραφική ύλη να παρέχονται δωρεάν από το σχολείο τουλάχιστον στους απορότερους μαθητές, όπως κάνει και ρουμανική κυβέρνηση γνωρίζοντας τον συμφεροντολογικό χαρακτήρα των Βλαχόφωνων.
- Ο αριθμός των αποστελλομένων διδασκάλων να ρυθμίζεται από τον Επιθεωρητή εν πλήρει ελευθερία, χωρίς να δεσμεύεται από την κείμενη νομοθεσία του αριθμού των μαθητών
- Να επιτραπεί παρέκκλιση από το επίσημο αναλυτικό πρόγραμμα και να ρυθμίζεται η ύλη των μαθημάτων ανάλογα με τις ανάγκες που θα παρουσιάζονται κάθε φορά, τις οποίες μόνο ο Επιθεωρητής και οι διδάσκοντες μπορούν να γνωρίζουν.
- Οι βάσεις της εργασίας και η αποστολή εκάστου διδασκάλου να καθορίζονται έγκαιρα. Από τα μέσα της σχολικής χρονιάς θα πρέπει να γνωρίζουν ότι θα αποσπασθούν το καλοκαίρι στα θερινά Βλαχοχώρια, για να ετοιμάζονται για το έργο τους.

Διότι, και κλείνει την έκθεσή του, πραγματικώς περί αγώνος πρόκειται. Μόνον οι γνωρίσαντες την ζωήν τούτων εις τους θερινούς συνοικισμούς δύνανται να ομολογήσουσι τούτο.³⁹

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ολοκληρώνοντας τη μελέτη θα επιχειρήσουμε να περιγράψουμε συνοπτικά τα συμπεράσματα που εξάγονται από την έρευνα που πραγματοποιήθηκε. Ο στόχος της παρούσας έρευνας ήταν η διερεύνηση της εκπαιδευτικής πολιτικής που εφαρμόστηκε στους βλαχόφωνους πληθυσμούς της Ημαθίας. Η έρευνα των Εκθέσεων των Επιθεωρητών Εκπαίδευσης, φορέων και εκφραστών αυτής της πολιτικής, μας οδηγεί

στο συμπέρασμα ότι στην πολύπαθη περιοχή αυτή της Μακεδονίας η πολιτική της αφομοίωσης και ομογενοποίησης των ξενόφωνων βρίσκει εφαρμογή και στους Βλαχόφωνους πληθυσμούς αυτού του τόπου κατά τα έτη 1916-1926.

Η Ελλάδα, παρά τα προβλήματα που αντιμετώπιζε στις εξωτερικές της υποθέσεις αλλά και στα εσωτερικά πράγματα, δεν σταμάτησε να στοχεύει στον γλωσσικό εξελληνισμό των Αρωμούνων με κύριους εκφραστές της πολιτικής της τους Επιθεωρητές Εκπαίδευσης. Η ανάγκη εξελληνισμού τους προκύπτει ιδιαίτερα επιτακτική εξαιτίας της ύπαρξης ενός ακόμη λόγου από ανάλογες περιπτώσεις άλλων ξενόφωνων πληθυσμιακών ομάδων του ελλαδικού χώρου: της διείσδυσης της ρουμάνικης προπαγάνδας, η οποία βρήκε πρόσφορο έδαφος κυρίως στην περιοχή της Ημαθίας και στους Βεργιάνους Βλάχους. Η προπαγανδιστική διείσδυση στηριζόταν στην τακτική της γλωσσικής επίθεσης. Έτσι η ρουμάνικη εκπαιδευτική προπαγάνδα χρησιμοποιώντας τη βλάχικη γλώσσα ως γλώσσα γλωσσικής επικοινωνίας προσπάθησε να διεισδύσει στον ελληνικό χώρο (Κολτσίδα 2001).

Κάτω από αυτές τις πιέσεις η εκπαίδευση των Βεργιάνων Βλάχων αποκτά εθνική σημασία και θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως εθνικός αγώνας αντίστασης προς τα εθνικιστικά και προπαγανδιστικά ρεύματα της εποχής.

Στόχος αυτής της πολιτικής ήταν η δημιουργία ελληνικής εθνικής συνείδησης. Αυτό θα μπορούσε να επιτευχθεί με τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας. Έπρεπε να αντικαταστήσει τη μητρική γλώσσα, τη Βλάχικη, από πολύ νωρίς και μάλιστα αρχίζοντας από το Νηπιαγωγείο, το οποίο λειτουργούσε ως βάση οικοδόμησης της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Σύμφωνα πάντα με τους Επιθεωρητές, ήταν απόλυτη ανάγκη να επιτευχθεί η διδασκαλία της ελληνικής στους φτωχούς Βλαχόφωνους, οι οποίοι δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα των πλουσίων να σπουδάσουν στο εξωτερικό, εφόσον στον κοινωνικό και επαγγελματικό τους βίο θα μπορούσαν να επικοινωνούν με την ελληνική και μόνον γλώσσα. Αν μάλιστα αναλογιστούμε ότι η εκπαίδευση στα Βλαχοχώρια της Ημαθίας Κάτω Σέλι και Ξηρολίβαδο ελάμβανε χώρα μόνο κατά τους θερινούς μήνες, σε παραθερίζοντες πληθυσμούς προερχόμενους από τα αστικά κέντρα της Κεντρικής Μακεδονίας και Θεσσαλίας, μπορούμε να κατανοήσουμε και το επίπεδο δυσκολίας προγραμματισμού και υλοποίησης του εκπαιδευτικού έργου σε αυτά τα ανισόβαθμα σχολεία. Διαπιστώνεται επίσης ότι δεν

αποτελεί μέλημα των Επιθεωρητών η αυστηρή τήρηση του αναλυτικού προγράμματος. Αντίθετα, θεωρείται επιβεβλημένη η παρέκκλισή του και η εφαρμογή «χαλαρής διδασκαλίας» σύμφωνα με τους ρυθμούς και τις επιθυμίες των βλαχόφωνων μαθητών και γονέων για λόγους «εθνικούς».

Η συγκριτική θεώρηση των Εκθέσεων αυτής της περιόδου μας δίνει τη λεπτομερή εικόνα των ιδιαίτερων προσόντων που έπρεπε να διαθέτουν οι εκπαιδευτικοί των θερινών αυτών σχολείων. Η αξιολόγησή τους προκύπτει από:

α) Τον βαθμό επίτευξης του εξελληνισμού των Βλαχόφωνων μέσω της γλωσσικής διδασκαλίας όχι μόνο εντός σχολείου αλλά και εκτός αυτού.

β) Τον βαθμό επίτευξης του εθνικού – προπαγανδιστικού τους έργου. Απαραίτητες προϋποθέσεις γι' αυτό η υπομονή, η φιλοτιμία, η εμπειρία και η μεθοδικότητα αλλά πάνω απ' όλα το ισχυρό εθνικιστικό φρόνημα.

γ) Τον χαρακτήρα τους και την κοινωνική συμπεριφορά τους. Θα έπρεπε να είναι επιμελείς, φίλεργοι, αμέμπτου διαγωγής και ηθικής, ώστε να γίνονται αποδεκτοί από τους ευφυείς και περήφανους Βλαχόφωνους και να επιτυγχάνουν το προπαγανδιστικό τους έργο και στις οικογένειες των μαθητών τους. Ιδιαίτερη σημασία δίνεται στην ικανότητα των εκπαιδευτικών διείσδυσης στην ψυχολογία των πληθυσμών αυτών και στην απαραίτητη ευφυΐα τους, ώστε να συντελέσουν επιτυχώς στον «έλεγχο του νου» χωρίς όμως αυτό να γίνεται από τους ίδιους αντιληπτό.

Σε περιπτώσεις απουσίας των παραπάνω ικανοτήτων απομακρύνονταν από τα μείζονος σημασίας για τον εθνικό αγώνα βλαχόφωνα σχολεία. Τέλος θεωρούνταν ότι τα προσόντα αυτά καταγράφονταν κυρίως στους άντρες εκπαιδευτικούς, οπότε και στόχος ήταν να αποσπώνται «άρρενες διδάσκαλοι».

Όσον αφορά στη ρουμάνικη προπαγάνδα προκύπτει ότι κύριο μέλημα των Επιθεωρητών αποτελεί το κλείσιμο των ρουμάνικων σχολείων. Από τα αριθμητικά στοιχεία που υπάρχουν σε κάθε ετήσια έκθεση και πάντα συγκρινόμενα με αυτά των προηγούμενων ετών γίνεται σαφής ο αγώνας προσέλκυσης μαθητών από τα ρουμάνικα σχολεία με τελικό στόχο το κλείσιμό τους και μάλιστα το ταχύτερο

δυνατό. Μέσα σ' αυτό το πνεύμα επισημαίνεται και η ανάγκη χαλάρωσης των σχέσεων μεταξύ των Βλάχων και των Ρουμανιζόντων. Η ρουμάνικη προπαγάνδα σε πολλά σημεία των εκθέσεων αποδίδεται και με τους όρους *χίμαιρα*, *πληγή* και *μικρόβιο*, πλαισιωμένους με λόγο έντονα φορτισμένο από το εθνικιστικό αίσθημα του συγγραφέα και συνοδευόμενους σχεδόν πάντα με την ελπίδα και την αισιοδοξία για την όσο το δυνατό ταχύτερη πάταξή της.

Σε αυτό το πλαίσιο προτείνονται στους κυβερνώντες, Προξενείο και Υπουργείο, μία σειρά μέτρων όπως: δωρεάν αποστολή βιβλίων και διδακτικών μέσων, αποστολή επιχορηγήσεων για ανέγερση νέων διδακτηρίων, άμεση αποστολή έμπειρου και ικανού προσωπικού για έγκαιρη έναρξη των μαθημάτων, παροχή κάθε διευκόλυνσης στο προσωπικό, ώστε να μην αναγκάζονται να τα παρατούν υπό το βάρος των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν, ελευθερία παρέκκλισης από την εφαρμογή του αναλυτικού προγράμματος ανάλογα με τις ανάγκες του ιδιαίτερου μαθητικού δυναμικού και, τέλος, σταθερή υποστήριξη από τις αστυνομικές αρχές της πόλης

Αυτό όμως που παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην ανάλυση των εκθέσεων είναι τα πορίσματα που εξάγονται σχετικά με τις αμφίδρομες σχέσεις μεταξύ των Βλαχόφωνων και των φορέων της εκπαίδευσης, της εκκλησίας και της ελληνόφωνης κοινωνίας της Βέροιας. Όσον αφορά στη στάση των επιθεωρητών διαπιστώνουμε, σε αντίθεση με την ουδετερότητα των συντακτών των εκθέσεων του 1916-1922, την αρνητική και απαξιωτική στάση του συντάκτη των ετών 1923-1926. Δεν παραλείπει σε κάθε ευκαιρία να χαρακτηρίζει τους Βλαχόφωνους στην πλειονότητά τους και γενικά χωρίς εξαιρέσεις ως λαό με ελαστική συνείδηση, συμφεροντολόγους, φιλάργυρους, καχύποπτους, κρυψίνους, θρασύτατους, αγροίκους, άξεστους, έτοιμους για το συμφέρον τους να πουλήσουν την ψυχή τους, την πίστη τους και την εθνικότητά τους. Και καταθέτει την άποψη ότι η Ελλάδα δεν μπορεί και δεν πρέπει να στηρίζει τίποτα εθνικά σε αυτούς. Επιπλέον, απομονώνοντας γεγονότα που αφορούσαν συγκεκριμένα πρόσωπα στην ιστορία του τόπου και προφανώς όχι το σύνολο του πληθυσμού, αποδίδονται στους Βλάχους τα στερεότυπα του άξεστου, του αμόρφωτου, του χωριάτη, τα οποία ακόμα και σήμερα, παρά την απόδειξη του αντιθέτου, συνεχίζουν από μερίδα του ελληνικού λαού να τους αποδίδονται.

Θα ήταν παράλειψη να μην καταγραφεί και η στάση των Βλαχόφωνων απέναντι σε όλους τους προαναφερθέντες, όπως αντλούνται από τις μαρτυρίες, αν και ελάχιστες, των εκθέσεων των Επιθεωρητών. Σύμφωνα με τον συντάκτη των εκθέσεων 1923-1926, οι Βεργιάνοι Βλάχοι είναι αρνητικοί απέναντι στους δασκάλους των παιδιών τους και κλείνουν την πόρτα των σπιτιών τους σε αυτούς. Κυρίως οι Βλαχόφωνες γυναίκες, σκαιές και βίαιες, υπερήφανες και ακατάδεκτες, αρνούνται να συναναστραφούν με τις γυναίκες εκπαιδευτικούς και στον αντίποδα του όρου «παλιόβλαχοι» που ακούν τις αποκαλούν «παλιογραίικισες». Στο Ξηρολίβαδο αρνούνται να ενοικιάσουν τα σπίτια τους σε εκπαιδευτικούς των παιδιών τους, ώστε να αποτύχουν οι τελευταίοι στο έργο τους.

Συμπερασματικά, η έρευνα αποκάλυψε ότι όπως και για τους υπόλοιπους ξενόφωνους πληθυσμούς έτσι και για τους Βλαχόφωνους το μάθημα της γλωσσικής διδασκαλίας αποτέλεσε το βασικότερο εργαλείο ομογενοποίησης στα χέρια των εκφραστών της ελληνικής εκπαιδευτικής πολιτικής. Κυρίαρχος σκοπός ο εξελληνισμός και η δημιουργία ελληνικής εθνικής συνείδησης στους Βλαχόφωνους της Ημαθίας κατά τα έτη 1916-1926. Στο όνομα του εθνικού σκοπού, συνέβησαν σκόπιμες διαστρεβλώσεις πραγματικών γεγονότων, αλλοίωση της ιστορίας, και παραπλάνηση του ελληνικού λαού, και αποτυπώνονται στο προς μελέτη αρχειακό υλικό.

Κατά την πορεία της εξέλιξης της έρευνας και της ανάλυσης του συγκεκριμένου υλικού γίναμε μάρτυρες για ακόμη μια φορά της σκληρής εκπαιδευτικής πολιτικής που ασκήθηκε για πολλά χρόνια σε ένα πληθυσμό της χώρας ο οποίος ήταν δίγλωσσος, με βεβαιωμένη γνώση και χρήση της ελληνικής. Αποστασιοποιημένοι, όσο το δυνατόν, από κάθε υποκειμενική κρίση από την πλευρά του ερευνητή, στηριζόμενοι στα ιστορικά στοιχεία, όπως έχουν παρατεθεί στο πρώτο μέρος της παρούσας έρευνας, διαπιστώνουμε την αμφισβήτηση της ελληνικότητας των Βλάχων και την άσκηση σε αυτούς μιας βίαιης εκπαιδευτικής πολιτικής. Το ίδιο το κράτος με την συνθήκη του Βουκουρεστίου επίσημα αλλά και νωρίτερα ανεπίσημα, άφησε να παρεισφρήσει η ρουμάνικη προπαγάνδα, εθελουφλώντας στο άδικο και επιβλαβές που συντελούνταν εις βάρος του αμιγώς ελληνικού πληθυσμού, οδηγώντας τους σε εμφύλιο διχασμό. Ο λαός αυτός: α) κατοικούσε από πολλά χρόνια πριν στη δυτική Μακεδονία, και μάλιστα σε νευραλγικά σημεία της χώρας, β) πρωτοστάτησε στους

αγώνες της Ελλάδας, για Ανεξαρτησία και στους Βαλκανικούς πολέμους, γ) έδωσε παράμιλλα δείγματα ηρωισμού και αυτοθυσίας, ανάλογα των γυναικών του Σουλίου και της Αράπιτσας Νάουσας. Διαπιστώνουμε τέλος και την απόδοση σε αυτούς του χαρακτηριστικού της «ελαστικής συνείδησης» χωρίς καμία εξαίρεση. Αποκαλυπτική της στάσης των εκφραστών αυτής της εκπαιδευτικής πολιτικής, είναι και η σύσταση του Επιθεωρητή προς το υπουργείο ότι από ανθρώπους που πουλούν και την ψυχή τους για το χρήμα, όπως οι Βλάχοι, δεν πρέπει η Ελλάδα να ελπίζει σε τίποτα εθνικά. Η παραπάνω περιγραφή έρχεται σε αντίθεση με την εμφάνιση στα μετέπειτα χρόνια επιφανών πολιτικών και επιστημόνων και κυρίως αμέτρητων δωρητών. Είναι αυτοί που ίδρυσαν Πανεπιστήμια, Πολυτεχνία,, Ευαγή Ιδρύματα, Ακαδημίες, Σχολές Ευελπίδων, Φοιτητικές Εστίες, Στάδια, δώρισαν Θωρηκτά και πολλά άλλα (Παπαθανασίου 1991). Είναι γεγονός ότι σχεδόν όλοι οι μεγάλοι εθνικοί ευεργέτες, πλην του Συγγρού, ήταν Βλάχοι (Μέρτζος 1981, όπ. αναφ. Παπαθανασίου 1991).

Τέλος, κατά την διάρκεια αυτής της έρευνας, συναντήσαμε μεταξύ πολλών άλλων το υπόμνημα του επιφανούς Βλάχου πολιτικού Αβέρωφ, το 1941, προς τους πρέσβεις Πολίτη και Κύρου καθώς και τον ομόγλωσσό του καθηγητή Α. Σβώλο, όπου αναφέρει: Η Ρουμανία μεταξύ του 1913 – 1940 με τη συνδρομή του Ελληνικού κράτους στρατολόγούσε στα ρουμάνικα σχολεία τα καλύτερα βλαχόπουλα των πτωχότερων ορεσίβιων οικογενειών, μοιράζοντας δωρεάν ποταμούς παροχών και υποτροφιών για να τα κάνει Γενίτσαρους ισχυρής κοινωνικής ακτινοβολίας. Και καταγράφει την εθνική του αγανάκτηση, καθώς το ελληνικό κράτος αδιαφορούσε παγερά και χάρισε τα καλύτερα παιδιά του σε μία Ξένη Δύναμη, προκειμένου αυτή να δημιουργήσει τεχνητή εθνική μειονότητα ρουμανιζόντων στην καρδιά της Ελλάδος (Μέρτζος 2000).

Θα ήταν ιδιαίτερης λοιπόν αξίας να διερευνηθεί, σε μια επόμενη μελέτη, ποια ήταν η εκπαιδευτική πολιτική στους βλαχόφωνους πληθυσμούς στην περιοχή της Ημαθίας στις επόμενες κρίσιμες για τον ελληνισμό και πολυτάραχες δεκαετίες του '30 και '40, όταν νέος πόλεμος ξεσπά, ποια η αμφίδρομη σχέση μεταξύ κράτους και Βλαχόφωνων και πως αυτή εκφράστηκε μέσα από τους κρατικούς φορείς της Εκπαίδευσης.

ΠΗΓΕΣ

- ¹Εκθ. 10 Σεπτεμβρίου 1924
- ²Εκθ. 6 & 7 Ιουλίου 1922
- ³Εκθ. 3 Ιανουαρίου 1925
- ⁴Εκθ. 3 Ιανουαρίου 1925
- ⁵Εκθ. 3 Ιανουαρίου 1925
- ⁶Εκθ. 5 Σεπτεμβρίου 1923
- ⁷Εκθ. 10 Σεπτεμβρίου 1924
- ⁸Εκθ. 10 Σεπτεμβρίου 1922
- ⁹Εκθ. 6 & 7 Ιουλίου 1922
- ¹⁰Εκθ. 6 & 7 Ιουλίου 1922
- ¹¹Εκθ. 5 Σεπτεμβρίου 1923
- ¹²Εκθ. 6 & 7 Ιουλίου 1922
- ¹³Εκθ. 10 Σεπτεμβρίου 1924
- ¹⁴Εκθ. 3 Οκτωβρίου 1916
- ¹⁵Εκθ. 6 & 7 Ιουλίου 1922
- ¹⁶Εκθ. 10 Σεπτεμβρίου 1924
- ¹⁷Εκθ. 6 & 7 Ιουλίου 1922
- ¹⁸Εκθ. 6 & 7 Ιουλίου 1922
- ¹⁹Εκθ. 6 & 7 Ιουλίου 1922
- ²⁰Εκθ. 6 & 7 Ιουλίου 1922
- ²¹Εκθ. 6 & 7 Ιουλίου 1922
- ²²Εκθ. 6 & 7 Ιουλίου 1922
- ²³Εκθ. 6 & 7 Ιουλίου 1922
- ²⁴Εκθ. 6 & 7 Ιουλίου 1922
- ²⁵Εκθ. 6 & 7 Ιουλίου 1922
- ²⁶Εκθ. 5 Σεπτεμβρίου 1923
- ²⁷Εκθ. 5 Σεπτεμβρίου 1923
- ²⁸Εκθ. 5 Σεπτεμβρίου 1923
- ²⁹Εκθ. 5 Σεπτεμβρίου 1923
- ³⁰Εκθ. 5 Σεπτεμβρίου 1923
- ³¹Εκθ. 30 Δεκεμβρίου 1926
- ³²Εκθ. 30 Δεκεμβρίου 1926
- ³³Εκθ. 30 Δεκεμβρίου 1926
- ³⁴Εκθ. 5 Σεπτεμβρίου 1923
- ³⁵Εκθ. 6 & 7 Ιουλίου 1922
- ³⁶Εκθ. 10 Σεπτεμβρίου 1924
- ³⁷Εκθ. 10 Σεπτεμβρίου 1924
- ³⁸Εκθ. 30 Δεκεμβρίου 1926
- ³⁹Εκθ. 10 Σεπτεμβρίου 1924

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αβέρωφ, Ε 1948, *Η πολιτική πλευρά του Κουτσοβλαχικού ζητήματος*, Αθήνα.
- Βλάχοι : *Ρίζες Ελλήνων, 2009, Ανθρωπογεωγραφία της Ελλάδας*, Πήγασος, Χαλάνδρι.
- Γκότοβος, Α 2002, *Εκπαίδευση και Ετερότητα*, Μεταίχμιο, Αθήνα.
- Δάρδας, Α 1995, *Η Εκπαίδευση στην Δυτική Μακεδονία κατά τον τελευταίο αιώνα της τουρκοκρατίας ως αυτοάμυνα του Ελληνισμού*, Θεσσαλονίκη.
- Έξαρχος, Γ 1994, *Αυτοί είναι οι Βλάχοι*, Γαβριηλίδης, Αθήνα.
- Ηλιάδου –Τάχου, Σ 2001, *Η Εκπαίδευση στη δυτική και βόρεια Μακεδονία (1840-1914)*, Ηρόδοτος.
- Ηλιάδου – Τάχου, Σ 2004, *Η εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους στη Μακεδονία στο πλαίσιο του Μακεδονικού ζητήματος. Το παράδειγμα της Δυτικής Μακεδονίας*, Gutenberg, Αθήνα.
- Ηλιάδου – Τάχου, Σ 2004, ‘Όψεις του μακεδονικού ζητήματος: εκπαιδύοντας δασκάλους για τα ξενόφωνα σχολεία της ελληνικής Μακεδονίας (1912-1936)’, *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, ανακτήθηκε στις 04-01-19 στο <https://docplayer.gr/49375567-Sofia-iliadoy-tahoy-opseis-toy-makedoniko-y-zitimatos-ekpaideyontas-daskaloys-gia-ta-xenofona-sholeia-tis-ellinikis-makedonias.html>
- Ηλιάδου-Τάχου, Σ & Ντίνας, Κ. 2006, ‘Η ελληνική γλώσσα ως ξένη (;) για τους «ξενόφωνους ομογενείς». Ένα ενδιαφέρον κείμενο για τη γλωσσική πολιτική στην Ελλάδα του 1913’ στο *Όψεις της Δυτικής Μακεδονίας*, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Βιβλιολογεϊόν, Φλώρινα, σελ.347-356.
- Κολτσίδας, Α 1976, *Οι Κουτσόβλαχοι Εθνολογική και λαογραφική μελέτη*, Θεσσαλονίκη.
- Κολτσίδας, Α 1994, *Ιδεολογική συγκρότηση και εκπαιδευτική οργάνωση των Ελληνόβλαχων στο βαλκανικό χώρο, 1850-1913*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.

Κολτσίδας, Α 2001, *Η Εκπαίδευση των Αρωμόνων στην Δυτική Μακεδονία κατά τα ύστερα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Ένα πρότυπο αυτοδιοικούμενης εκπαίδευσης*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.

Κολτσίδας, Α 2016, *Ιστορία της Ι. Μητροπόλεως Βεροίας Ναούσης και Καμπανίας. Από τον Απ. Παύλο μέχρι σήμερα (50-2014)*, α' τόμος, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.

Κουκούδης, Α 2001, *Οι Βεργιάνοι Βλάχοι και οι Αρβανιτόβλαχοι της Κεντρικής Μακεδονίας*, Ζήτρος, Θεσσαλονίκη.

Κωφός, Ε 1969, *Η επανάσταση της Μακεδονίας κατά το 1878*, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη.

Μάρκου, Γ 1998, Προσεγγίσεις της πολυπολιτισμικότητας και η διαπολιτισμική εκπαίδευση – Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, Γ.Γ.Λ.Ε., ΥΠΕΠΘ, Αθήνα.

Μέρτζος, Ν. 2000, *Αρμάνοι Οι Βλάχοι*, Ρέκος, Θεσσαλονίκη.

Ντίνας, Κ & Χλαουτάκη, Ε & Γώτη, Ε 2011, 'Η γλωσσική διδασκαλία στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση ως μέσο αφομοίωσης των ξενόφωνων πληθυσμών. Οι εκθέσεις των Επιθεωρητών εκπαίδευσης στην περιφέρεια της Φλώρινας (1918-1925)', *6^ο Επιστημονικό Συνέδριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης, Ελληνική Γλώσσα και Εκπαίδευση, Πάτρα, 30/09 & 01-02/10/2011*, Gutenberg, σ.σ. 888-899, ανακτήθηκε 04/01/2009 στο <https://bit.ly/2AwVUIJ>

Παπαθανασίου, Γ 1991, *Η Ιστορία των Βλάχων (Εικονογραφημένη)*, Μπαρμπουνάκη, Θεσσαλονίκη.

Πυρινός, Δ 2012, «Η Εκπαίδευση στην Βέροια, από την κοινότητα στο κράτος: δημογραφία και διοίκηση (1889-1929)», Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

Σαϊτής, Χ 2008, *Περίληψη επιμορφωτικού υλικού για το μάθημα Εκπαιδευτική πολιτική και διοίκηση, 'Τι είναι εκπαιδευτική πολιτική'*, Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Ανακτήθηκε στις 17-11-2018 file:///C:/Users/Kostas/Desktop/1093_02_oaed_summary_enotita05_v01.pdf

Τζίμας, Α 2005, *ΣΕΛΙ, Μία ακόμη Μέκκα των Βλάχων*, Έκδοση Δήμου Βεροίας, Βέροια.

Χιονίδης, Γ 1970, *Τρεις κανονισμοί της Ελληνικής Κοινότητας της Βέροιας κατά τα τέλη της Τουρκοκρατίας*, Εταιρία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη.

Χριστίδης, Α-Φ 2001, *Γλωσσική εκπαίδευση και γλωσσικός αποκλεισμός*, Πύλη για την ελληνική γλώσσα, ανακτήθηκε στις 04/09/19 στο https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/guide/thema_e11/index.html

Χρυσόχου, Μ 1909, *Βλάχοι και Κουτσόβλαχοι*, Αναστατικές εκδόσεις, Αθήνα.

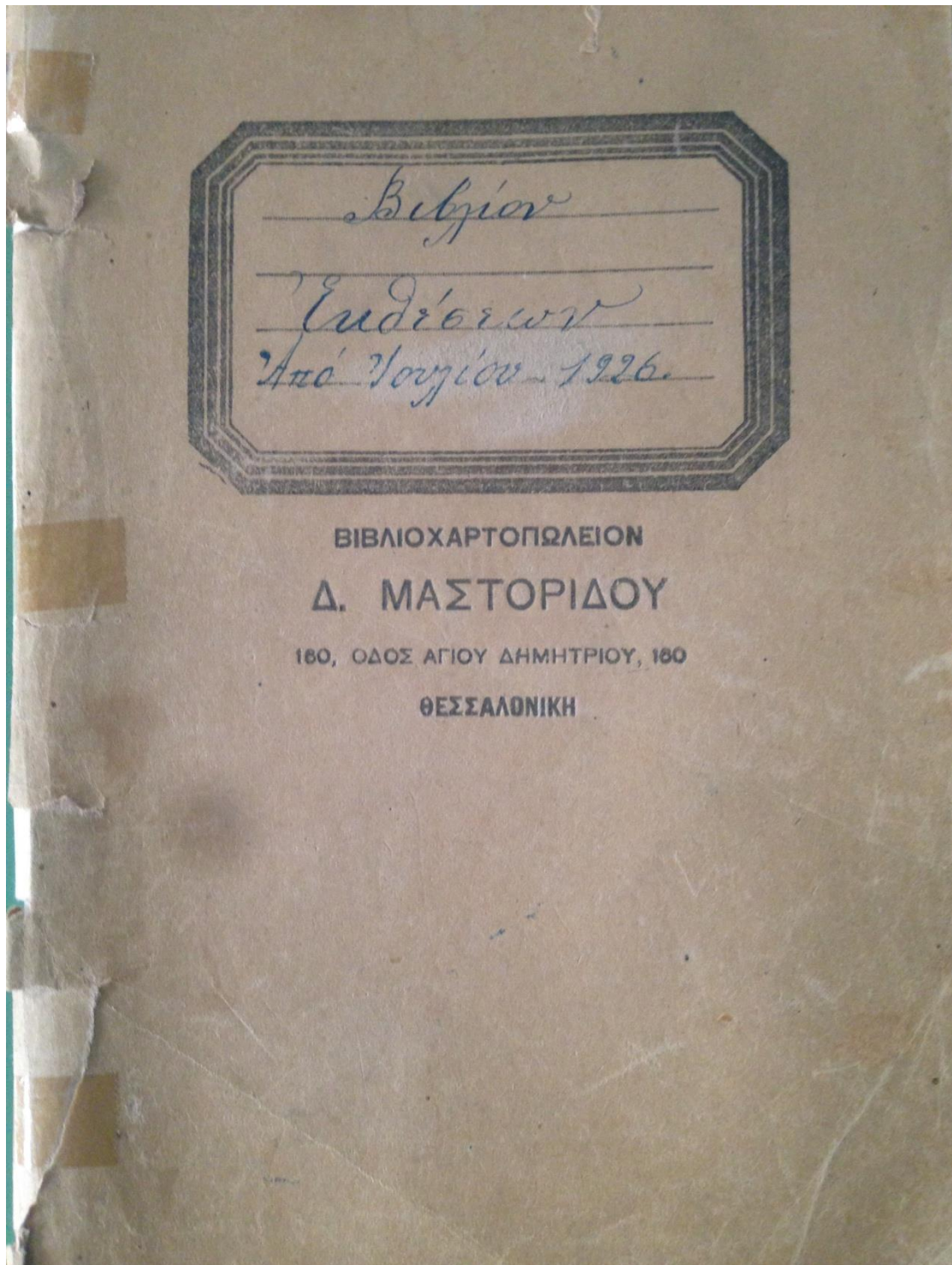
Braun, V & Clarke, V 2006, 'Using thematic analysis in psychology', *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77-101, ανακτήθηκε στις 13-01-2019 στο <https://bit.ly/2H9exIn> και στο <http://dx.doi.org/10.1191/1478088706qpr063oa>.

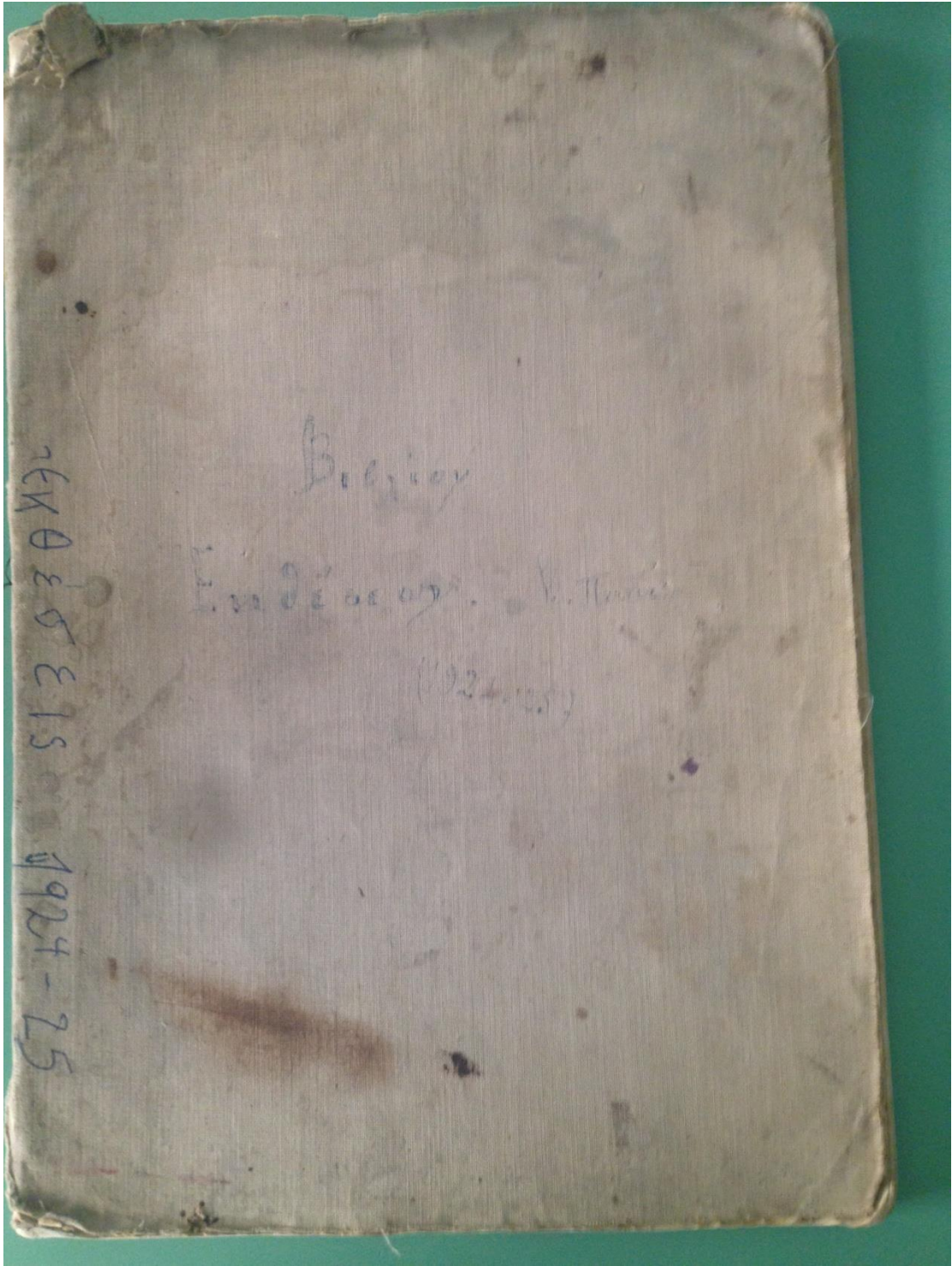
Cohen, M & Manion, L 1994, *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*, Μτφρ. Χρ.

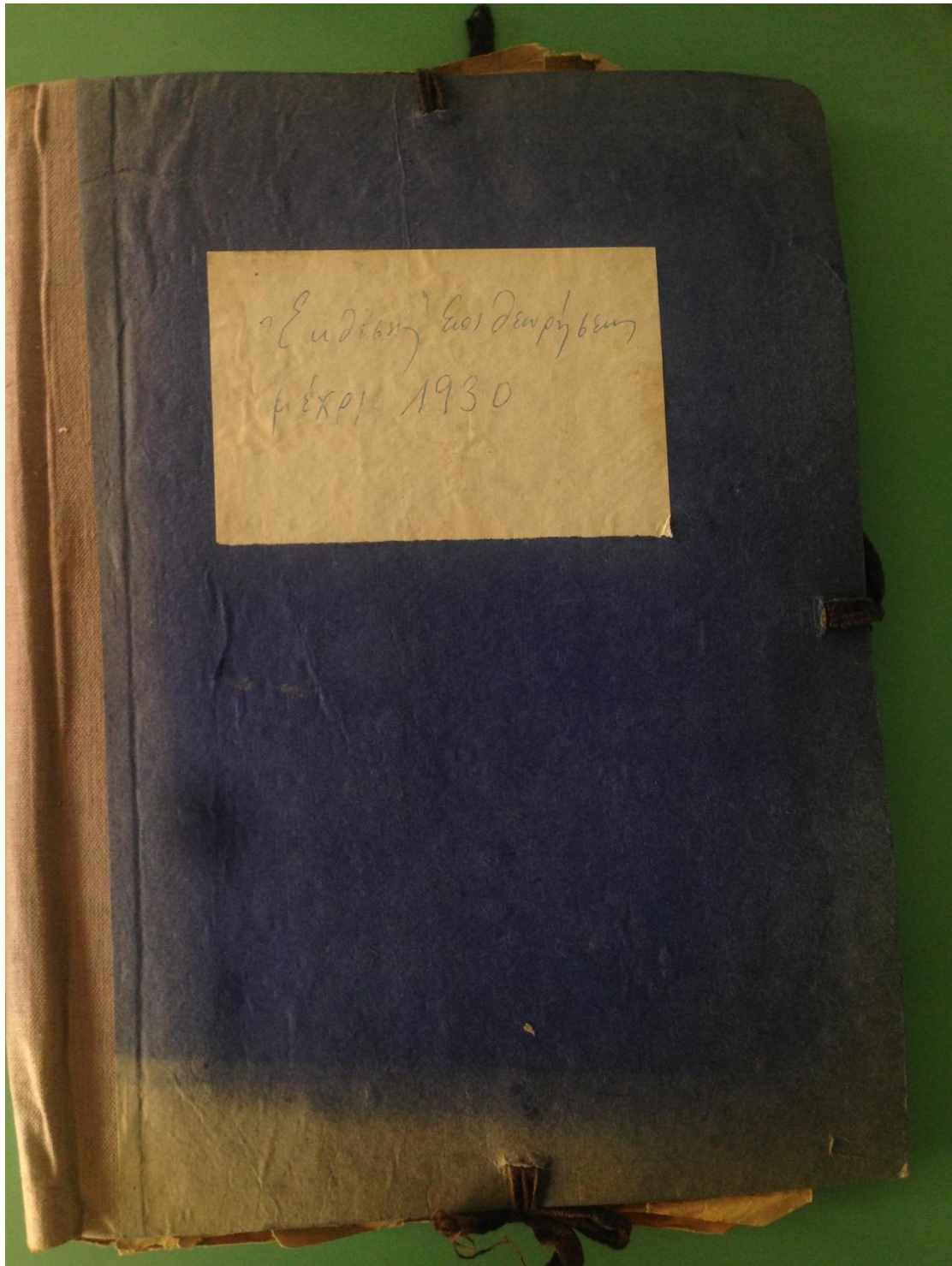
Μητσοπούλου, & Μ. Φιλοπούλου, *Μεταίχμιο*, Αθήνα.

Weigand, G. 2004, *ΟΙ Αρωμόνοι (Βλάχοι) τόμος β'*, Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Επιτομή Εως Δεσφύβου
μέχρι 1930

Handwritten text in German, likely a manuscript or letter, covering two pages. The text is dense and appears to be a formal or official document.

Handwritten text in German, likely a manuscript or letter, covering two pages. The text is dense and appears to be a formal or official document.